

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE KADI YETİŞTİREN BİR OKUL:
MEDRESETÜ'L-KUDÂT**

Yüksek Lisans Tezi

Ferda Esengün Hasekiöglu

İstanbul, 2019

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE KADI YETİŞTİREN BİR OKUL:

MEDRESETÜ'L-KUDÂT

Yüksek Lisans Tezi

Ferda Esengün Hasekioğlu

Danışman: Prof. Dr. Kemal Yıldız

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı İSLAM HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi FERDA ESENGÜN HASEKİOĞLU'nun OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE KADI YETİŞTİREN BİR OKUL: MEDRESETÜ'L -KUDÂT adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 4.07.2019 tarih ve 2019-20/25 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ..21...../.....08...../.....2019.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Prof. Dr. ~~YILMAZ~~ KEMAL YILDIZ	
2.	Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi HACER YETKİN	
3.	Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi HÜSEYİN OKUR	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Ferda Esengün Hasekioğlu
Üniversite	: Marmara Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: İslam Hukuku
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Kemal Yıldız
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- 2019
Anahtar Kelimeler	: Medresetü'l-Kudât, kadılar mektebi, kadı, kudat.

ÖZET

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE KADI YETİŞTİREN BİR OKUL: MEDRESETÜ'L-KUDÂT

Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilan edilmesi ile Osmanlı Devleti'nde birçok alanda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Hukuk ve eğitim bu alanların başında gelmektedir. Eski hukuk sisteminin devamı ile birlikte, yeni kanunlaştırma hareketleri başlamış ve batıdaki örneklerine benzeyen Nizamiye Mahkemeleri kurulmuştur. Hem şeri mahkemelerde görev yapan kadıların daha iyi ve standart bir eğitim almalarını sağlamak, hem de nizamiye mahkemelerinde çalışacak, şeri hukukla birlikte hukuk bilgisine ve mevzuattaki kanunlara vakıf kadılar yetiştirmek amacıyla İstanbul'da kadınlara özel bir ihtisas okulu kurulmasına karar verilmiştir. 1855 yılında bu amaçla Muallimhâne-i Nüvvâb kurulmuş, okul 1885'de Mekteb-i Nüvvâb'a, 1908'de Mekteb-i Kudât'a ve nihayet 1909'da da son ve en meşhur hali olan Medresetü'l-Kudat'a dönüşmüş, okulun eğitim sistemi de yaklaşık yetmiş yılı bulan bu süre boyunca değişip, yetkinleşmiştir.

Okulun eğitiminde fıkıh ilmi hep ön planda tutulmuş, gerek okula giriş, gerek sınıf geçme ve gerek mezuniyet imtihanlarında başarılı olmanın en önemli şartı fıkıh derslerinde başarılı olmak olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte bir çok hukuk dersleri ile çeşitli yazı ve uygulama dersleri de okul müfredatında yer almıştır.

Medresetü'l-Kudât kuruluşundan itibaren binden fazla mezun vermiş, bunlar Osmanlı Devleti'nin dört bir tarafında görev almış ve aralarından birçok önemli kişiler yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu ilk ve tek kadı okulu 1924'de medreselerin kapatılması ile birlikte kapatılmıştır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Ferda Esengun Hasekioğlu
University	: Marmara University
Institute	: Social Studies
Field	: Islamic Studies
Program	: Islamic Law
Thesis Advisor	: Prof. Dr. Kemal Yıldız
Degree Awarded -Date	: MA -2019
Keywords:	: Medresetü'l-Kudat, School of Qadis, Qadi, Qadis.

ABSTRACT

A SCHOOL FOR QADIS IN THE LATE OTTOMAN PERIOD: MEDRESETU'L-KUDAT

In the Ottoman State, by the declaration of Tanzimat Reforms (Tanzimat Fermanı) in 1839, many regulations have been implemented in different areas. Law and Education were the main areas. While the sharia law was in use, new law-making efforts also started to develop. For example, Nizamiye Courts which have been similar to western courts have been founded. In order to give sufficient and standardized education to the sharia court judges (qadis) who would gain sharia knowledge along with western law knowledge and work for the Nizamiye Courts, establishing a specialized school for judges in Istanbul was decided. In 1855, the school was first opened as “Muallimhane-i Nüvvab”, and renamed as Mekteb-i Nüvvab in 1885. It turned into Mekteb-i Kudat in 1908 and finally got its final and best-known name; Medresetü'l-Kudat (School of Qadis). Along with these changes, school's education has also been improved and evolved throughout its almost seventy year-long life.

In the curriculum of the school, fiqh (sharia law) courses were considered essential to enter the school, to pass the classes and finally to graduate; since fiqh courses were main foundation of the school's education. However, along with law courses various writing and practice lessons were also included in the curriculum.

More than one thousand candidate judges graduated from the school and many of them have been appointed to important administrative positions all over the country. Medresetü'l-Kudat, which was the first and sole judicial school in the Ottoman State, was closed along with other classic madrasah schools in 1924.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IV
ÖZET	Vii
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu.....	1
II. Araştırmanın Kaynakları	2
III. Araştırmanın Amacı.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE KADILIK KURUMU VE KADILARIN EĞİTİMİ	2
1.1 Osmanlı Devleti'nde Kadılık Kurumu ve Kadıların Görevleri	2
1.2 Osmanlı Devleti'nde Kadıların Eğitimi	7
1.2.1 Tanzimat'a (1839) Kadar Kadıların Eğitimi.....	7
1.2.2 Tanzimat'tan Sonra Hukuk Alanında Yapılan Düzenlemeler ve Kadıların Eğitimi	8
1.2.2.1 Tanzimat'ın İlanından Sonra Hukuk Alanında Yapılan Düzenlemeler....	9
1.2.2.2 Tanzimat'tan Sonra Kadıların Eğitimi.....	10
İKİNCİ BÖLÜM: MEDRESETÜ'L-KUDÂT (1909-1924)	14
2.1 Medresetü'l-Kudât'ın Hukuki Dayanağı	14
2.1.1 Muallimhâne-i Nüvvâb İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimnâme.....	14
2.1.2 Mekteb-i Nüvvâb Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Ta'limât.....	14
2.1.3 Mekteb-i Kudât Nizamnâmesi Layihası	15
2.1.4 Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesi	15
2.1.5 Sınıf-ı Mahsûs Ek Nizamnamesi	15
2.1.6 Medresetü'l-Kudât Ta'limât-ı Dâhiliyyesi	16
2.2 Medresetü'l-Kudât'ın Kuruluşundan İtibaren Geçirdiği Aşamalar	16
2.2.1 Muallimhâne-i Nüvvâb (1855-1885).....	16

2.2.1.1	Kuruluşu.....	16	
2.2.1.2	Giriş Şartları.....	18	
2.2.1.3	Okulun Yapısı	21	
2.2.1.4	Müfredatı	22	
2.2.2	Mekteb-i Nüvvâb (1885-1908).....	24	
2.2.3	Mekteb-i Kudât (1908-1909).....	26	
2.3	Medresetü'l-Kudât'ın İç Yapılanması	30	
2.3.1	Medresetü'l-Kudât'ın Yönetimi ve Öğretim Kadrosu.....	30	
2.3.1.1	Medresetü'l-Kudât'ın Yönetimi	30	
2.3.1.2	Medresetü'l-Kudât'ın Öğretim Kadrosu.....	31	
2.3.2	Medresetü'l-Kudât'a Öğrenci Kabulü	34	
2.3.2.1	Medresetü'l-Kudât'a Giriş Şartları	34	
2.3.2.2	Giriş İmtihanları.....	35	
2.3.3	Öğrencilerin Sorumlulukları ve Uymaları Gereken Kurallar	37	
2.3.4	Medresetü'l-Kudât'ın Binası.....	38	
2.4	Medresetü'l-Kudât'ta Eğitim-Öğretim	39	
2.4.1	Genel Kurallar.....	39	
2.4.2	Dersler.....	39	
2.4.2.1	Fıkıh Dersleri	39	
2.4.2.2	Hukuk Dersleri.....	41	
2.4.2.3	Uygulama ve Yazı Dersleri.....	42	
2.4.3	Medresetü'l-Kudât'ta Sınıf Geçme ve Mezun Olma Şartları	44	
2.4.4	Sınıf-ı Mahsûs.....	45	
2.5	Medresetü'l-Kudât'ta Islâhât Çabaları.....	47	
2.6	Medresetü'l-Kudât'ın Kapatılması	50	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEDRESETÜ'L-KUDÂT'IN MEZUNLARI VE OKULUN			
ETKİSİ.....			53
3.1	Medresetü'l-Kudât'ın Mezunları	53	
3.1.1	Mezunların Genel Özellikleri	53	
3.1.2	Mezunların İstihdamı	54	
3.1.3	Meşhur Mezunlar	55	

3.2 Medresetü'l-Kudât'ın Etkisi	57
SONUÇ	60
KAYNAKÇA	63
EKLER	66
Ek 1. Muallimhâne-i Nüvvâb İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimname	66
Ek 2. Mekteb-i Nüvvâb İçin Müceddeden Kaleme Alınan Ta'limattır	67
Ek 3. Mekteb-i Kudât Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Nizamnâme Lâyihasıdır	73
Ek 4. Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesi.....	77
Ek 5. 5 Safer 1332 Tarihli Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesine Zeyl (Sınıf-1 Mahsûs Ek Nizamnamesi).....	81
Ek 6. Medresetü'l-Kudât Tâlimât-ı Dâhiliyyesi	83
Ek 7. Medresetü'l-Kudât Nizamnamesi (Asıl Metin).....	87
Ek. 8 1913'te İnşa Edilen Medresetü'l-Kudât Binası, (Mart 1970).....	91
Ek 9. Medresetü'l-Kudât Binasının Günümüzdeki Hali.....	91
Ek 10. Çıldırlı Süleyman Necati Efendi'nin Muallimhane-i Nüvvâb Mezuniyet Belgesi	92
Ek 11. Elbistanlı Hüseyin Efendi'nin Mekteb-i Kudât "Aliyyü'l-a'lâ" Dereceli Diploması.....	93
Ek 12. Akşehirli Hüseyin Avni Efendi'nin Medresetü'l-Kudât Mezuniyet Ruûsu.....	94
Ek 13. Mekteb-i Kudât Müdürlüğü'nden Şeyhülislamlığa Gönderilen Dilekçe	95
Ek.14. On Dört Sene Önce Mekteb-i Nüvvâb'dan Mezun Olan Ahmed Said Efendi'nin Terfi Talebi.	96
Ek 15. Fatih Dersiamlarından ve Medresetü'l-Kudât Dürer Muallimlerinden Hemşinli Yusuf Efendi'nin Mekteb-i Nüvvâb Şehadetnamesi	97
Ek 16. Medresetü'l-Kudât'ta Okutulan Ders Listesi.	98

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
düz.	Düzenleyen
h.	Hicri
haz.	Hazırlayan
İMMA	İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi
M.K.	Medresetü'l-Kudat
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Merkezi
ö.	Ölüm tarihi
s.y.	Sayfa yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb	Ve bunun gibi
yy	Yüzyıl
Y.y.	Yayıncı bilinmiyor

ÖNSÖZ

Adalet en başından beri İslam Dini'nin üzerinde durduğu ve hayatın her alanında etkin olmasını istediği bir kavramdır. Bir peygamber, bir devlet başkanı, bir başkomutan, bir öğretmen, bir eş, bir baba ve hepsinden önce bir insan olarak beşeriyete en güzel örnek olmuş Allah rasulü (salât ve selâm olsun O'na) aynı zamanda insanlar arasındaki anlaşmazlıkları adaletle çözerek adil yargılama ilkelerini bize öğretmiş bir hâkimdi. İslam dininin, peygamberin şahsında ortaya koyduğu bu ideal hâkim modeli hem peygamberin yaşadığı dönemde, görevlendirdiği sahabîleri tarafından, hem de daha sonraki asırlarda müslüman devletler tarafından model alınarak en güzel şekilde uygulanmış, İslam adliye teşkilatı diğer medeniyetlere örneklik edecek bir yetkinliğe ulaşmıştır.

19. yy ortalarına gelindiğinde, o zamana kadar geleneksel olarak medreselerde eğitim gören kadılar için yeni bir mektep kurulmasına karar verilmişti. Osmanlı Devleti'nin şer'î mahkemelerinde görev yapacak kadı ve nâibleri yetiştirmek üzere kurulan bu okul, Medresetü'l-Kudât, eğitim-öğretim programı fıkıh ilmi üzerine bina edilmiş bir ihtisas okuluydu. Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nde birçok alanda olduğu gibi hukuk alanında da önemli değişikliklerin yaşandığı Tanzimat dönemine kadar genel olarak kadıların görevleri ile ne tür bir eğitim-öğretimden geçtikleri incelenerek, kadıların eğitimi için kurulmuş olan bu okul, kuruluşundan kapanışına kadar öncelikle arşivlerdeki belgeler ışığında araştırılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı Devleti'nde kadılık kurumu ve kadıların geleneksel eğitimleri ortaya konulmuş, ikinci bölümde tüm yönleri ile Medresetü'l-Kudat incelenmiş, üçüncü bölümde ise okulun topluma etkisi ve mezunları ele alınmıştır.

Tez danışmanlığımı üstlenerek bu çalışmanın her safhasında bana yol gösteren, ilmin değerini ve asıl gayesini hep hatırlatan değerli hocam Prof. Dr. Kemal Yıldız'a, bu tez konusuna dikkatimi çeken değerli hocam Prof. Dr. Rahmi Yaran'a, yorum ve önerileri için değerli jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Hacer Yetkin'e ve Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Okur'a teşekkürlerimi sunarım.

Ferda E. Hasekioğlu

İstanbul, 2019

GİRİŞ

GİRİŞ

Tarih boyunca bütün İslam devletleri adliye teşkilatlarına önem vermiş, bu teşkilatların bel kemiği olan hâkimler ya da kadılar iyi eğitilmiş kişilerden seçilmiş, bunlar çeşitli yetkilerle donatılmış ve görev yaptıkları beldelerde adaleti sağlamaya çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde de mahkemeler ve kadılık kurumu devlet teşkilatında önemli bir yer tutmuş, kadılar görev yaptıkları yerlerde sadece adaleti değil devleti de temsil eden etkili ve karizmatik birer figüre dönüşmüşlerdir. Bu öyle bir etkidir ki kadının yargılama işini yapması anlamındaki kaza kelimesi zamanla kadının görevli olduğu bölge anlamında, ilerleyen zamanlarda da ilçe anlamında coğrafi bir terim olarak dilimize yerleşmiştir.

Osmanlı'nın birçok kurumunda duraklama dönemiyle başlayıp gerileme dönemiyle (yaklaşık olarak 16. yy sonlarından 18. yy sonlarına kadar) artan bozulma adliye teşkilatında da yaşanmış, bu kurumun ıslahı için bazı tedbirler alınmıştır. 19. yy başlarına gelindiğinde kadılık kurumunda artık kangrenleşmiş olan sorunların bir an evvel halledilmesi hem padişahın, hem Bab-ı Âli'nin, hem de meşihât makamının gündemindeydi. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda eğitime yönelik bir madde olmamasına rağmen, bu dönemde yaşanan askeri alandaki yenilgiler ve Avrupa'yı daha yakından tanıma isteği, kurumsal olarak geri kalınmış alanlarda iyileştirmeler yapılması gerekliliğini ortaya koyuyordu. Bu da, bu alanlarda yetişmiş eleman eksikliğini kapatacak mektepler açılması ile mümkün olacaktı. İşte bunun sonucunda Tanzimat Fermanı ile önemli ve köklü eğitim reformları yapılmış; yeni ihtisas okulları kurulmuş ve mevcut olanlar iyileştirilmiştir.

Bu okullardan biri de Osmanlı Devleti'nin şer'î mahkemelerinde görev yapacak kadı ve nâibleri yetiştirmek üzere kurulan Medresetü'l-Kudât'tır. Bu okul eğitim-öğretim programını fıkıh ilmi üzerine bina etmiş, buna ek olarak talebelerinin mahkemelerde pratik yapabilmesi imkânını da sağlamış özgün bir yükseköğretim kurumudur.

I. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu Osmanlı Devleti'nde 19.yy da ihdas edilmiş ihtisas okullarından biri olan Medresetü'l-Kudât'tır. Sultan Abdülmecid (ö.1861) zamanında 1855'te Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla kurulan bu okul, birkaç isim değişikliğinden sonra,

1909'da Medresetü'l-Kudât adını almıştır. 1924'e kadar bu isimle eğitim-öğretimine devam etmiş ve bu tarihte kapatılmıştır.

II. Araştırmanın Kaynakları

Bu araştırmanın en önemli ve temel kaynağı Osmanlı arşivleridir. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivlerinde ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde, kurulduğundaki ilk adı olan Muallimhâne-i Nüvvâb'tan Medresetü'l-Kudât'a kadar bu okullarla ilgili nizamname, talimatname vb. mevzuata ve devlet kurumları arasındaki yazışmalara rastlamak mümkündür. Bunlardan en önemlisi Medresetü'l-Kudât Nizamnamesidir. Bu nizamname Medresetü'l-Kudât'ın yapısı ve işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi sağlaması bakımından çok değerlidir. Diğer önemli bir kaynak ise *İlmiye Salnâmesi*'dir. Meşihât makamını ve buna bağlı birimleri tanıtmak, faaliyetleri hakkında bilgi vermek amacıyla çıkartılan¹ Salnâme'de kuruluşundan sonuna kadar bu okullarda görev yapan idareci ve müderrislerle, okuldan mezun olan talebelerin isimleri listelenmiştir. Ayrıca dönemin gazete ve dergilerinde de Medresetü'l-Kudât'la ilgili ilginç haber ve ilanlara rastlanmaktadır.

Medresetü'l-Kudât hakkında yapılmış çalışmalar sınırlıdır. Japon araştırmacı Jun Akiba, "Son Dönem Osmanlı Devleti'nde Şer'î Hâkimler" isimli Japonca doktora çalışmasının bir bölümünde kadınların son dönem eğitimlerini incelemiş ve bunu da "Education of Sharia Judges in the Late Ottoman Empire" adında bir makale olarak İngilizce yayınlamıştır. Diren Çakılcı "Bir Hukuk Mektebi: Medresetü'l-Kudât" isimli çalışmasında, okulun tarihsel sürecini incelemiştir. Her iki çalışmada da, her şeyden önce bir fıkıh mektebi olan Medresetü'l-Kudât'ın eğitiminden çok tarihi gelişimi üzerinde durulmuştur, ancak yine de her ikisi de dönemin kadılık kurumu ile ilgili ilginç tespitler içermektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı* adlı eserinde Medresetü'l-Kudât ve okulun ilk hali olan Muallimhâne-i Nüvvâb hakkında özet bilgi verir. Cahid Baltacı *Osmanlı Medreseleri*'nde, Hamiyet Sezer Feyzioğlu *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu* adlı kitabında, Ekrem Buğra Ekinci *Osmanlı Mahkemeleri*'nde bu okula yer yer ve kısaca değinmişlerdir. Mehmet İpşirli'nin *TDV İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Medresetü'l-Kudât" maddesinde okul hakkında ana hatlarıyla bilgi verilir. Bunlar gibi son dönem Osmanlı adliye teşkilatını ya da medreselerini anlatan birçok kitapta çoğunlukla adı geçen bu eserlerdeki bilgiler tekrar edilmektedir.

---

¹ Mehmet İpşirli, "İlmiyye Salnâmesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Buradan sonra DİA olarak geçecek), (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 22:145.

III. Araştırmanın Amacı

Medresetü'l-Kudât, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla kurulduğu ilk tarihten, kapatıldığı güne kadar geçen 69 yıl boyunca eğitim vermiş bir hukuk mektebidir. Bir İslam Hukuku araştırması olan bu çalışma ile hedeflenen, Meşihât Makamını 1855'te böyle bir okul açmaya iten sebepleri anlamak, kadıların daha önce nasıl bir eğitim aldıklarını ortaya koyup, bu okulla kadı adaylarına, hedeflenen hukuk nosyonunun ne ölçüde kazandırıldığını tespit etmek, Osmanlı arşivlerindeki belgeler ışığında okulla ilgili tüm bilgilere ulaşarak bu fıkıh mektebini tanıtmak ve son olarak da Medresetü'l-Kudât'ın ve mezunlarının topluma etkisini tespit etmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADILIK KURUMU VE KADILARIN

EĞİTİMİ

BİRİNCİ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE KADILIK KURUMU VE KADILARIN EĞİTİMİ

Bu bölümde genel olarak Osmanlı Devleti'ndeki kadılık kurumu ve kadıların görevleri hakkında bilgi verilecek, Tanzimat'la beraber Osmanlı Devleti'nde hukuk alanında yapılan düzenlemelere yer verilecek, Tanzimat'tan önce ve sonra kadıların nasıl eğitim aldıkları incelenecektir.

1.1 Osmanlı Devleti'nde Kadılık Kurumu ve Kadıların Görevleri

Bir devletin en önemli üç fonksiyonundan biri olan yargı, Osmanlı Devleti'nde şer'î mahkemeler eliyle yürütülüyordu ve bu sistem kaynağını İslam Hukuku'ndan alan, bununla birlikte örfî hukuku da ihmal etmeyen orjinal bir sistemdi. Bu sistemin temel direği de kadılık kurumu idi.

Osmanlı Devleti'nde beylik döneminden beri fethedilen yerlere hukuku temsilen bir kadının, idareyi temsilen bir subaşının tayini yerleşmiş bir gelenektir. Osmanlı kadısı İslâm devletleri içinde özgün bir yeri olan adliye ve mülkiye görevlisidir. Memuriyeti, kendinden önceki İslâmî asırlardaki meslektaşlarına göre daha geniş yetkilerle donatılmıştır.² Osmanlı kadısı aynı anda hem şer'î hâkim hem de yerel yönetici idi.³ Öncelikle bir hukuk adamı olarak bağımsızdı ve padişahın mutlak yetkisine sahipti.⁴ Osmanlı memleketleri kaza adını taşıyan adli çevrelere taksim edilmişti. Bunların her birine medreselerin yüksek sınıflarından mezun olmuş, üstün ahlak ve ehliyet sahibi kimselerden iki yıllığına kadılar tayin edilirdi. Mekke, Medine gibi mutena yerlerde bu müddet bir yıldır. Sırada bekleyen herkesin vazifeye tayin edilebilmesi ve kadıların gittikleri yerlerde halkla içli-dışlı olmalarına yol açmamak gibi maksatlarla tespit edilen bu bir veya iki yıllık müddet sonunda kadılar merkeze gelerek yeni bir memuriyete tayinlerini beklerlerdi. Bu bekleme müddetinde ise medreselerde müderrislik yaparak nazari malumatlarını inkişaf ettirebilirlerdi.⁵

Genel olarak kadının görevi; iddiayı araştırmak, gerçekleri ortaya çıkarmak ve davalıyı suçlu veya mâsum ilan etmektir.⁶ Kadıların ve mevâlinin* buldukları kaza ve

² İlber Ortaylı, "Kadı", *DİA*, 26: 69-73.

³ Maurits H. van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi*, çev. A.Coşkun Tuncer, (İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 42.

⁴ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlıda Kadı*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 3.

⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri-Tanzimat ve Sonrası*, (İstanbul: Arı Sanat, 2017), 28.

⁶ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, (Oxford: Oxford University, 1973), 217.

şehirlerde şer'î mahkemeler vardı. Kadılar şer'î ve hükmî muamelâtta kendilerine verilen beratlarla gösterilen vazifeleri görüp Hanefî mezhebi üzere hüküm verirdi. Nikâh, izdivaç, miras taksimi, yetim ve gâibin malının muhâfazası, vasî tayin ve azli, vasiyetlerin ve vakıfların hükümlerine riayet edilmesinin nezareti, cürüm ve cinayet ve sair bütün davalar, kısaca şer'î ve hukukî bütün muamelat kadılar tarafından görülürdü. Reâyâ yani köylü tabakasıyla askeri sınıf arasındaki ihtilaf hükümetin emriyle kadılar tarafından görülür ve verilen hüküm hükümete bildirilerek oranın vereceği karara göre infaz olunurdu.⁷ Kadı yerel cemaatlerle merkezi idare arasında da aracılık ederdi. Hem Osmanlı idaresinin emirlerini yerel cemaate hem de cemaatin şikâyetlerini idareye iletmekteydi. Ayrıca sıradan halka mensup kişiler arasında anlaşmazlıklar çıktığında, genellikle dava mahkemenin huzuruna resmi olarak getirilmeden önce arabuluculuk yapmaya çalışırdı.⁸ Aynı zamanda şehir ve kasabaların belediye işleri, bugünkü noterler gibi; vekâletnameler, alım ve satım muamelelerinin tanzimi de bunlara aitti. Hükümetin mahallî herhangi bir iş hakkında göndermiş olduğu fermanların infaz ve tatbiki de bu kadılar vasıtasıyla olurdu.⁹ Vakıfları kontrol eder, tüccar ve esnaf loncalarını kontrol eder, toplum düzeni ve genel ahlakın sağlanmasına da katkıda bulunurdu. İl meclisi üyesi olarak hükümetin bütün emirlerini kaydeder, bunların uygulanmasını denetler ve vergi toplama işinin denetimi ile de doğrudan meşgul olurdu.¹⁰ Zahîre ve amele tedariki, hayvan sevki, menzil emirleri, asker toplanması, iktisadi işler, mahalli râyice göre eşyaya narh konması, belediye işleri, yani askeri inzibattan başka bütün devlet işlerinin temini kadılara aitti.¹¹ İşleri fazla olan yerlerde kadılar kendilerine kadılık vasıflarını haiz kimselerden vekiller seçebilirlerdi. Bunlara naib denirdi. Kimi zaman uzak yerlere tayin edilen kadılar vazife yerlerine gitmeyerek merkezde kalır ve yerlerine naib gönderirlerdi.¹²

Çok farklı alanlarda ve ağır bir iş yüküne sahip Osmanlı kadısının görevleri 19.yy başlarına kadar bu şekilde devam etmişken, özellikle Tanzimat'la (1839) beraber, hukuk

---

* Osmanlı'da kadılar kaza kadıları ve mevleviyet kadıları olarak ikiye ayrılırdı. Yüksek rütbeli mevleviyet kadılarına mevâlî denirdi.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 113

⁸ Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi*, 43.

⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 91.

¹⁰ David Kushner, "The Place Of The Ulema In The Ottoman Empire During The Age Of Reform (1839-1918)", *Turcica*, 19 (1987): 58.

¹¹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 113

¹² Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, 29.

alanında yapılan düzenlemelerle daralmış, “birçok bakımdan tam bir yöneticiyi andıran Osmanlı kadısı”nın¹³ görevleri Tanzimat’tan sonra nizamiye mahkemelerinin kurulması ile sınırlı bir alana sokulmuştu. Bu dönemde batılılaşma çabalarının etkisiyle bir takım idari reformlara girişilmiş, idari yapıda da merkezîyet usulü uygulanarak kadıların uhdesinde bulunan mülki görevler alınarak kaymakamlara bırakılmıştır. Bilahare 1854 yılında belediye örgütünün oluşturulması ile kadıların üzerlerindeki belediye görevleri de şehreminlerine verilmiştir.¹⁴ Bu yeni alanda şer’î mahkemelerin ve kadıların görevleri büyük oranda ahvâl-i şahsiyye (nikâh, nafaka, miras, vb) ile vakıf davalarına indirgenmişti.¹⁵ Yine Tanzimat’a kadar adli alandaki davalara bakan kadıların yetkileri nizamiye mahkemeleri’nin tesisi ve 1887 yılında kabul edilen tezkire-i sâmiye ile iyice daraltılmıştır. Daha sonraları ise 1911, 1913, 1914 yıllarında çıkartılan kanunlarla kadılık yeniden düzenlenmiş ve nihayet Cumhuriyet devrinde 8.4.1921 tarihinde çıkartılan kanunla şer’î mahkemeleri kaldırılmış ve böylece, epeyce uzun bir zamandır varlığını sürdürmüş olan bu önemli tarihi kurum tarihe intikal etmiştir.¹⁶

1.2 Osmanlı Devleti’nde Kadıların Eğitimi

1.2.1 Tanzimat’a (1839) Kadar Kadıların Eğitimi

İslam dünyasında örgün nitelikte eğitimin yapıldığı medreselerin XI. asırdan itibaren geliştiği bilinmektedir. Öğretim programlarında din bilimleri, hukuk ve kısmen matematik-fen derslerine yer verilen medreselerdeki öğretimin genel amacı müderris, hukukçu ve din görevlilerinin yetiştirilmesidir. Pratik alanla ilgili bu görevlerin yanı sıra medrese, genel anlamında devrin okumuş-yazmış, aydın ve entellektüellerinin yetiştiği bir kaynak olmuştur.¹⁷

Osmanlı Devleti’nde kadı tayin edilmek, bir takım niteliklere sahip olmak kadar, belirli bir tahsil düzeni ve hiyerarşik geçiş işlemine dayanmaktaydı.¹⁸ Ulema sınıfının bir

---

¹³ Kushner, “The Place of the Ulema”, 59.

¹⁴ Feda Şamil Arık, “Osmanlılar’da Kadılık Müessesesi”, *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 8 (1997): 1.

¹⁵ Jun Akiba, “A New School For Qadis: Education of the Sharia Judges in the Late Ottoman Empire”, *Turcica* 35 (2003),126.

¹⁶ Arık, “Osmanlılar’da Kadılık Müessesesi”, 1.

¹⁷ Zeki Salih Zengin, *Medreseden Darülfünuna Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 24.

¹⁸ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1994),12.

mensubu olan kadıların yetiştirilmeleri için medrese dışında ayrıca bir eğitim-öğretim kurumu yoktu. Osmanlı eğitim sistemi içinde yüksek düzeyde eğitim ve öğretimi gerçekleştiren kurum medreselerdi. Sıbyan mektepleri veya o düzeyde özel eğitim görmüş öğrenciler medreselere giderek, öğrenimlerini sürdürüp en yüksek seviyedeki medreselerden mezun olurlardı. Osmanlılarda ilmiye sınıfı buradan yetişir, kadılık, müftülük, müderrislik, cami hizmetleri, kâtiplik gibi alanlarda görev alırlardı.¹⁹

Mezunlarına kadılık hakkı kazandıran ilk medrese İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'da açılan Sahn-ı Semân Medresesi idi. Bu medreseden sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Süleymaniye semtinde, ikinci önemli medrese olan Sahn-ı Süleymaniye Medresesi açıldı. Zamanımızın üniversitelerine denk olan bu iki büyük ve yüksek medreseden başka Tetimme Medresesi ismiyle anılan ikinci sınıf bir medrese daha vardı. Bu Tetimme Medresesi, Sahn medreselerine öğrenci yetiştiren bir okul durumundaydı. Softa ismi verilen Tetimme Medresesi öğrencileri, Tetimme Medresesi'ni bitirip de Sahn Medresesi'ne devam etmeye başlayınca danışment adını alırlar ve kadılar da işte bu Sahn Medreselerini bitiren danışmentlerden seçilirdi.²⁰ Bu medreseleri bitirenlerin önünde iki seçenek bulunmaktaydı. Birincisi, danışment olarak kalıp müderrisliğe hazırlanmak, ikincisi de kadı olmaktı. Bu görevler arasında geçiş de söz konusu idi. Yani önce müderris olup sonra kadı olmak da mümkündü.²¹ Bu mezunların önce bir kadı mahkemesinde staj görmeleri gerekmektedir ki bu, önemli bir merkezin mahkemesidir. Adaylar bir seçimle, büyük kadılıklara en az beşer kişi olmak üzere stajyer olarak gönderilirdi. Mevleviyet payesini hâiz bu kadıların yanında üç-beş yıl çalışarak İstanbul'a gelir, bir sene de mülâzemet (adaylık, asistanlık) ile vakit geçirirdi.²² İstenilen niteliklere sahip olup kadı olmak için başvuranlar, büyüklüğüne ve gelirine göre bir sınıflamaya tabi tutulan kazaların en alt derecesinden göreve başlardı.²³

1.2.2 Tanzimat'tan Sonra Hukuk Alanında Yapılan Düzenlemeler ve Kadıların Eğitimi

---

¹⁹ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri -Teşkilat-Tarih*, (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976), 16.

²⁰ Yaşar Şahin Anıl, *Osmanlı'da Kadılık*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 60-61.

²¹ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu ve Şer'i Mahkemelerde Düzenlemeler*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010), 6.

²² İlber Ortaylı, *Osmanlı Devletinde Kadı*, 13.

²³ Feyzioğlu, *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu*, 6.

1.2.2.1 Tanzimat'ın İlanından Sonra Hukuk Alanında Yapılan Düzenlemeler

Tanzimat'ın ilanıyla başlayan dönem, her alanda olduğu gibi, hukuk alanında da önemli değişikliklerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Mahkeme teşkilatı ve işleyişinde yeni usuller benimsenirken, Osmanlı hukukunun yapısında da bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir.²⁴ 3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nda (Tanzimat Fermanı) "Bundan böyle devlet-i aliyye ve memâlik-i mahrûsamızın hüsn-i idaresi zımnında bazı kavânîn-i cedîde vaz' ve teşîsi lâzım ve mühim görülerek"²⁵ diye ifade edilen lüzum kısa zamanda kanunlaştırma hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Hukukun hemen hemen bütün alanlarında görünüş itibarıyla batılı anlamda mevzuat oluşturma faaliyeti iki farklı içerikle sürdürülmüştür. Bir tarafta batılı devletlerin tesir ve baskısıyla bazı ülke, özellikle Fransa kanunlarının tercümesiyle oluşturulan kanunlar, diğer tarafta Osmanlı hukukunun şer'î ve örfî esaslarının bir kanun metni haline getirilmesi yönünde sürdürülen çalışmalar birbiriyle yarışarak ve bir mücadele içinde var olmuştur. Özellikle Mecelle'nin hazırlanması sırasında yaşanan tartışmalar ve Fransız Medeni Kanunu'nun kabulü yönündeki gayretler bu iki kanunlaştırma istikameti arasındaki mücadelenin en açıklayıcı örneğini teşkil etmektedir.²⁶ Nizamiye mahkemeleri 19. yy da bütün dünyada çeşitli alanlarda ortaya çıkan küresel modernleşmenin tezahürlerinden biriydi. Osmanlı reformcuları Fransız hukuk sistemini tamamıyla taklit etmemişler, aksine Fransız ve İslami hukuk kaynaklarından pozitif hukuk metinlerini birleştirerek kendi modern hukuk sistemlerini oluşturmuşlar, ödünç alınanlarla yerli uygulamaları mezc etmişlerdir.²⁷

Tanzimat döneminde tek hâkimli ve tek dereceli klasik Osmanlı mahkeme sistemi geniş ölçüde terkedilerek toplu hâkimli ve çok dereceli yeni bir adlî teşkilat kurulmaya başlanmıştır. Bu alandaki ilk teşebbüs klasik Osmanlı mahkemesinin yanı sıra ticaret mahkemelerinin kurulmasıyla başladı. İlk olarak 1840'ta Ticaret Nezaretine bağlı olarak ticaret meclisi (mahkemesi) kuruldu. 1847 ve 1848'de hazırlanan iki nizamname ile bu mahkeme geliştirilerek karma ticaret mahkemesi haline getirildi. Ticaret mahkemelerinin yanısıra 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile kaza, sancak ve vilayetlerde bidayet ve

²⁴ Mustafa Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, (İstanbul: yay.y., 2004), 9.

²⁵ *Düstur*, I.Tertip, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289), 1: 4.

²⁶ Mustafa Şentop, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 8.

²⁷ Avi Rubin, *Ottoman Nizamiye Courts-Law and Modernity*, (New York: Palgrave Macmillian, 2011), 7.

istinaf mahkemeleri kurulmaya başlandı. Her kazada bir hâkimin başkanlığında müslüman ve gayrimüslim üç üyeden meydana gelen dava meclisi (meclîs-i deâvî), sancaklarda yine hâkimin başkanlığında üçü müslüman, üçü gayrimüslim üye ve bir de devlet tarafından atanan memurdan oluşan temyiz meclisi (meclîs-i temyîz), vilayetlerde bir müfettiş-i hükkam veya daha sonra merkez naibinin başkanlığında üçü müslüman ve üçü gayrimüslim üye ve bir de devlet tarafından atanan memurdan oluşan temyiz divanları (dîvan-ı temyîz) kuruldu.²⁸ Bu ilk teşkilatlanmanın ardından 1 Nisan 1868 tarihinde çıkarılan ve hukukî işleri idarî işlerden ayırmayı amaçlayan, Osmanlı Devleti'nde şer'î davalar dışındaki davalar için en yüksek yargı mercii olarak Divan-ı Ahkam-ı Adliyye kurulmuştur. 18 Haziran 1879'da neşredilen Mehakîm-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati ile nizamiye mahkemelerinin teşkilatı yeniden düzenlenmiştir. Yeni kanuna göre nizamiye mahkemeleri ceza ve hukuk mahkemeleri olarak ikiye, bidayet ve istinaf olarak da iki dereceye ayrılmıştır. Bunların üzerinde İstanbul'da bir temyiz mahkemesi kurulmuştur.²⁹ Tanzimat dönemi ile şeriat mahkemeleri yanında kurulan ve dini bir karakter taşımayan nizamiye mahkemelerinde, kadı yetiştiren hukuk okullarından mezun olmuş hâkim ve kadılar istihdam edilecekti. Bu kadıların yetiştirilmesi, Tanzimat'la başlayan mahkemeleri sekülerleştirme amacını gütsede, ironik olarak 19. yy da Osmanlı'nın en dindar sultanı Abdülhamid Han zamanında hız kazanmıştır.³⁰

1.2.2.2 Tanzimat'tan Sonra Kadıların Eğitimi

Tanzimat, Osmanlı Devleti'ni geleneksel idare ve toplum yapısından ayrılarak batılı değer, anlayış ve uygulamaları da dikkate alarak toplum ve idareyi yeniden oluşturma çabasına girdiği dönemdir. Tanzimat ile birlikte başlayan toplumsal değişim hareketinin en temel noktasını doğal olarak eğitim alanı oluşturmuştur. Bu noktada özellikle yüksek din eğitiminin yapıldığı kurumlar olarak medreseler, tanzimat döneminde yeni oluşturulan eğitim sisteminde ne yer almış ne de varlığına son verilmiştir.

---

²⁸ Mehmet Akif Aydın, "Mecelle'nin Hazırlanışı", *Osmanlı Araştırmaları*, 9/1989: 36.

²⁹ Macit Kenanoğlu, "Nizamiye Mahkemeleri", *DİA*, 33: 185-188.

³⁰ Kemal K.Karpat, "İftâ and Kazâ: The İlmiye State and Modernism in Turkey-1820-1960", *Frontiers of Ottoman Studies*, düz. Colin Imber- Keiko Kiyotaki, 1 (2005): 26-27

Kendi haline bırakılan ve kaderi ile baş başa kalan medrese, bu dönemde varlığını büyük ölçüde eski hali ile devam ettirmiştir.³¹

Askeri, diplomatik ve ekonomik nedenlerle, üst düzey ilmiye mensupları ile bürokratlarının fikirleri istikametinde yeni bir kanunlaştırma faaliyetine girişen ve mahkeme teşkilatını değiştiren Osmanlı Devleti'nde bu faaliyetlerin akabinde hukuk eğitimi meselesi gündeme gelmiştir. Merkezileşen bürokrasinin adliye şubesine kadrolar yetiştirmek üzere bir hukuk mektebi kurulabilmesi için gerekli olan zemini ulema ile bürokratların destek ve katılımı sağlamıştır.³² Böylece adli teşkilatlara kalifiye eleman yetiştirme amacıyla bazı hukuk okulları açılmıştır. Bu okullar hakkında aşağıda kısa bilgi verilecektir.

1.2.2.2.1 Kavânin ve Nizâmât Dershânesi (1870)

Nizâmiye mahkemeleri için lüzumlu elemanları yetiştirmek ve onlara gerekli kanunlarla hukuk usul ve prensiplerini öğretmek için kurulmuş bir okuldur ve bu alandaki ilk teşebbüstür. Bu okula devam etmek Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezâreti memurları için mecburi idi, diğer memurlardan isteyenler de kabul ediliyordu. 2 Temmuz 1870 tarihinde açılmıştır ve öğrenim süresi bir yıldır.³³ Bir yıllık öğretim süresi içinde memurlara “usûl-i kavânin”, “kavânin” ve “nizâmat” öğretilcekti. Yıl sonunda yapılacak sınavlar herkese açık olacak, başarılı olanlara ruûs ve şهادetnâme verilecek ve mezunlar nizamiye mahkemeleri ile mülki görevlerde istihdam edileceklerdi.³⁴ Hukuk mektebinin kuruluşunun ilk adımını teşkil eden bu dersane kısa vadeli bir çözüm getirirse de giderek artan ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmıştır. Hukuk eğitiminin yükseköğretim seviyesindeki ilk oluşumu, 1874'te kurulan “Mekteb-i Hukûk-ı Sultâni”dir. 1880 de ise Adliye Nezareti'ne bağlı olarak “Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne” açılmıştır.³⁵

---

³¹ Zeki Salih Zengin, *Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*, 33.

³² Ali A. Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluş ve Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 4.

³³ Faik R. Unat, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 74.

³⁴ Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluş ve Faaliyetleri*, 20.

³⁵ Nuran Koyuncu, “Hukuk Mektebinin Doğuşu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16:3, (2012), 168.

1.2.2.2.2 Mekteb-i Hukûk-ı Sultânî (1874)

1874 yılında Darülfünun içinde üç şubeli olarak açılan Mekteb-i Sultanî modern anlamdaki ilk hukuk okuluydu. Bu yıldan itibaren Mektep'te İdare, Devletler, İcra, Deniz Ticaret Hukukları okutulmaya başlanmıştır.

Doktora / müntehi imtihanı, öğrencilerin en üst hedefi olarak kurgulanmıştı. Bu imtihana kabul edilmek dört yıl düzenli olarak mektebe devam etmeye, her yıl kayıt yenilemeye ve yılsonu imtihanlarında başarılı olmaya bağlıydı. İmtihan yazılı ve sözlü bölümlerden başka, ilmi bir mesele üzerine hazırlanmış bir tez savunmasından oluşacaktı. Bu imtihanı geçemeyenler daha hafif bir imtihan vererek mezun ünvanı alabileceklerdi. Doktorlar ile mezunlar arasında kariyer açısından da fark vardı. Doktorların Adliye Nezareti'nde ve her bir devlet dairesinde çalışmalarına imkân tanınırken, lisans mezunlarının sadece avukatlık yapmalarına izin verilmekteydi.³⁶

1.2.2.2.3 Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne

1878 yılında kurumsal altyapısı oluşturulmaya başlanan hukuk mektebi 1880'de Adliye Nezareti'ne bağlı olarak açıldı. Bu mektepte Osmanlı Devleti'nin siyasi ve adli kanunları ve muhakeme prosedürleri ile hukuk dalları (usul ve fünun) öğretilecek; mektep gündüzlü, eğitim ücretsiz, eğitim dili ise Türkçe (lisan-ı Osmani) olacaktı. Temel hedef nizamiye mahkemelerine nitelikli elemanlar; hâkim, savcı, adliye memuru ve avukatlar yetiştirmektir.³⁷ 1881 yılında Mektebi Sultani'deki hukuk mektebi de mekteb-i hukuka nakledilerek, iki hukuk mektebi birleştirildi. Hukuk mektebi Adliye Nezareti'ne bağlı olarak uzun yıllar eğitime devam ettikten sonra 1886 yılında malvarlığı ve gelirleriyle birlikte Maarif Nezareti'nin idaresine devredildi. Darülfünun'a bağlanması ise 1909 yılında gerçekleşebildi ve bu tarihte adı hukuk fakültesi olarak değiştirildi.³⁸

---

³⁶ Yörük, Mekteb-i Hukuk'un Kuruluş ve Faaliyetleri, 25.

³⁷ Yörük, Mekteb-i Hukuk'un Kuruluş ve Faaliyetleri, 34.

³⁸ Koyuncu, "Hukuk Mektebinin Doğuşu", 181.

İKİNCİ BÖLÜM

MEDRESETÜ'L-KUDÂT (1909-1924)

İKİNCİ BÖLÜM: MEDRESETÜ'L-KUDÂT (1909-1924)

Bu bölümde Medresetü'l-Kudat hakkında çıkarılmış tüzük ve yönetmelikler hakkında bilgi verilecek, kuruluşundan kapanışına kadar geçirdiği tüm evrelerinde okulun yapısı, iç işleyişi ve eğitim-öğretimi tarihi süreç içinde tanıtılacak, okulda yapılmak istenen ıslahatlar ve okulun kapatılışına yer verilecektir.

2.1 Medresetü'l-Kudât'ın Hukuki Dayanağı

Osmanlı Devleti'nin son döneminde görülen kurumsal yeniliklerden biri de ister özel, ister devlete bağlı olsun bütün kurumların bir nizamnameye sahip olması idi. Tıpkı devletlerin anayasaları gibi, bu kurumlar için de kendi yapılarını tanımlayan ve sınırlayan prensip ve hükümler madde madde belirlenip ilan edilmiş ve uygulanmıştır. Buna ek olarak kurumların iç işleyişini düzene sokmak için de aynı şekilde talimatlar/talimatnameler/talimnameler kaleme alınmıştır. Burada kuruluşundan Medresetü'l-Kudât'a dönüşene kadar bu okullar için çıkarılmış nizamname ve talimnameler kısaca tanıtılacak, bunların transkribe edilmiş tam metinlerine ise "Ekler" bölümünde yer verilecektir.

2.1.1 Muallimhâne-i Nüvvâb İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimnâme

18 Şubat 1874'te Meclis-i İntihab Nizamnamesi ile birlikte yürürlüğe girmiştir. Yedi maddeden oluşur. Okulun kuruluş amacı, giriş imtihanının ne şekilde yapılacağı, hangi derslerin okutulacağı, öğrencilerin sorumlulukları ve uymaları gereken kurallar, okulun ileride yayınlanacak nizamnamelerine göre daha kısa ve öz bir şekilde tespit edilmiştir. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nde bulunmaktadır.³⁹

2.1.2 Mekteb-i Nüvvâb Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Ta'limât

9 Aralık 1883'te (9 Safer 1301) yayınlanan talimatname otuz altı maddeye ek olarak bir geçici maddeden oluşur. Kısa ve öz bir şekilde kaleme alınmış Muallimhâne-i

---

³⁹ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, D., 1999: 2b-3a.

Nüvvâb Talimnamesine göre oldukça uzun ve ayrıntılıdır. On sayfalık kitapçık şeklinde basılmış talimatnamenin ulaşılabilen tek nüshası Milli Kütüphane’de yer almaktadır.⁴⁰

2.1.3 Mekteb-i Kudât Nizamnâmesi Layihası

29 Ekim 1909 ‘da (14 Şevval 1327) yazılıp görüşlere açılmıştır. Islâhât-ı İlmiyye Encümeni tarafından hazırlanan bu metin, Medresetü’l-Kudât Nizamnamesi ile birçok maddede benzerlik gösterir. Mekteb-i Kudât bir yıl sonra Medresetü’l-Kudât’a dönüşeceğinden nizamnamesi de bazı değişikliklerle Medresetü’l-Kudât Nizamnâmesi olarak yayınlanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunmaktadır.⁴¹

2.1.4 Medresetü’l-Kudât Nizamnâmesi

Medresetü’l-Kudât’ın adeta anayasası olan bu nizamname 10 Safer 1332’de Takvîm-i Vakâyi gazetesinde yayınlanarak ilan edilmiştir. Biri geçici, biri de ta’dil edilmiş yirmi üç maddeden oluşur. Bu maddeler dört bölüm altında sıralanır: Birinci bölüm Medresetü’l-Kudât’ın idaresi hakkındadır; idarecilerin ne şekilde göreve getirileceğinden, görevleri ve sorumluluklarından bahseder. İkinci bölümde ise öğretmenlerin nasıl atanacakları ve görevleri anlatılır. Üçüncü bölümde öğrencilerin okula kabul şartları ve görevleri sıralanır. Dördüncü bölümde ise hangi derslerin okutulacağı ve imtihanların nasıl yapılacağı anlatılır. Eylül 1923’te bazı maddelerinde değişiklik yapılırsa da, okul 1924’te kapatılana dek yürürlükte kalmıştır.⁴²

2.1.5 Sınıf-ı Mahsûs Ek Nizamnamesi

Medresetü’l-Kudât Nizamnâmesine ek olarak hazırlanmış bu nizamname, Medresetü’l-Kudât bünyesinde açılacak sınıf-ı mahsûs hakkındadır. Nizamname bu sınıf hakkındaki hüküm ve esasları açıklar, son bölümünde de bu sınıfta okutulacak ders programına yer verir. Bu ek nizamname, kaynaklarda hakkında fazla bilgiye rastlanmayan sınıf-ı mahsûs hakkında ayrıntılı bilgi edinmemizi sağlar.⁴³

⁴⁰ *Mekteb-i Nüvvâb Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Ta’limâtı*, (Basılı Nüsha), (Y.y.: 1883).

⁴¹ BOA, Şûra-yı Devlet (ŞD), 225-13.

⁴² *Düstur*, II. Tertip, (Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1334), 6: 146-150; *İlmiye Salnâmesi*, (Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye: Matbaa-i Amire, 1334), 674-678; *Takvîm-i Vakâyi*, 1693, 10 Safer 1332.

⁴³ *Düstur*, II. Tertip, 6: 146-150; *İlmiye Salnâmesi*, 674-678; *Takvîm-i Vakâyi*, 1693, 10 Safer 1332.

2.1.6 Medresetü'l-Kudât Ta'limât-ı Dâhiliyyesi

Medresetü'l-Kudât'ın iç işleyişini düzenleyip ilgili prensipleri açıklayan bir yönerge'dir. Okulun kuralları ve eğitim-öğretimi hakkında bilgi vermesi bakımından çok önemlidir. İlmiye salnamesinde yayınlanmıştır.⁴⁴ İki bölüm ve bir sonuç kısmından oluşur. Birinci bölüm giriş imtihanları hakkındadır. Okula müracaâtın ve giriş imtihanlarının ne şekilde yapılacağı ayrıntıları ile belirtilir. İkinci bölüm okuldaki eğitim ve öğretim hakkındadır. Okulda hangi derslerin ne şekilde okutulacağı anlatılır. Sonuç bölümünde de sınıf geçme imtihanlarının nasıl icra edileceği anlatılır.

2.2 Medresetü'l-Kudât'ın Kuruluşundan İtibaren Geçirdiği Aşamalar

Genel olarak Medresetü'l-Kudât tarihinden bahseden eserlere bakıldığında okulun tarih içinde dört farklı isimle adlandırıldığı görülür. Devlet arşivlerinde bu okulla ilgili rastlanan en eski belgelerde (1855) okulun adı Muallimhâne-i Nüvvâb olarak geçer.⁴⁵ Zaman içinde önce Mekteb-i Nüvvâb, sonra Mekteb-i Kudât ve nihayet son ve en meşhur ismi olan Medresetü'l-Kudât adını alan bu okulun tarihi araştırılırken bu isimlerin hepsini kapsayan bir açıdan bakmak gerekmektedir. Bu isimlendirmeler çoğunlukla kronolojik bir düzen içinde karşımıza çıksa da, birçok kez birbirinin yerine kullanıldığı da görülür.⁴⁶ Medresetü'l-Kudât'ın kuruluşundaki ilk adı Muallimhâne-i Nüvvâb'tır.

2.2.1 Muallimhâne-i Nüvvâb (1855-1885)

2.2.1.1 Kuruluşu

1855 yılında kadı ve nâiblerin göreve gelmeleriyle ilgili bazı düzenlemeler yapılmış, bu düzenlemelerle hâlihazırdaki atama sisteminden bağımsız olarak kadı ve nâiblerin atamalarının yönetileceği merkezi bir sistem kurmak amaçlanmıştı.⁴⁷ 5 Nisan 1855'te (H.17 Recep 1271) ilan edilen "Nüvvâb Hakkında Nizamnâme"⁴⁸ ve yine aynı tarihte yayınlanan "Kudât ve Nüvvâbın Suret-i Hareket ve Rüsûmâtına Dâir bâ İrâde-i

⁴⁴ *İlmiye Salnâmesi*, 683-687.

⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İrâde Dâhiliyye (İ.DH.), 326/ 21224.

⁴⁶ Örnek için: Ahmed Şîrânî, "Mekteb-i Kuzzât Yahut Medresetü'l-Kuzzât Binâ-i Cedîdi", *Beyânu'l-Hak* 158 (23 Nisan 1328): 2806.

⁴⁷ Jun Akiba, "Education of the Sharia Judges", 130.

⁴⁸ Düstur, I. Tertip, 1: 321-324.

Seniyye Karargâr Olan Usûlü Şâmil Tenbîhât”⁴⁹ ile hem Nizâmiye mahkemeleri hâkimleri, hem de görev ve yetkilerinin bir kısmını bu hâkimlere devreden şer‘i mahkeme kadılarının uymaları gereken kaideler düzenlenmiş, atamalarına dair esaslar belirlenmiştir. Kadı ve nâiblerin seçim ve atama işlerine bakması için de Meşihât Makâmı’nda Meclis-i İntihâb-ı Hükâm-ı Şer‘ kurulmuş, kadı ve nâiblerin üzerindeki denetim artırılmıştır. 1855 Nüvvâb Nizamnâmesi ile hâkimler beş sınıflı bir sistemle derecelendirilmişti; bu sisteme dâhil olabilmek için imtihan şartı konmuş, bu imtihanları düzenlemek de Meclis-i İntihâb-ı Hükâm’a verilmiştir. Kadı veya onların vekili durumunda olan naibler bu imtihana göre beşinci sınıftan birinci sınıfa kadar derecelendirilip, buna göre istihdam ediliyordu. Bununla birlikte artık klasik medreseden mezun olmuş bir kadı adayının mahkemelerde görev yapması bazı şartlara bağlanıyordu. Bu hâkim adayları önce İstanbul’daki mahkemelerin birine stajyer olarak devam edecek, burada hâkimliğin prensiplerini ve mesleki yazı yazma kurallarını öğreneceklerdi. Mahkeme hâkimi tarafından adayın mahkemeye devamı, doğruluğu, mesleğe yatkınlık ve yeteneği belirtilip, mühürlü bir ilmuhaberle intihâb komisyonuna başvurulacağı, bu ilmuhabere sahip olmayan hâkim adaylarının hâkimlik imtihanına alınmayacağı belirtilmekteydi.⁵⁰ Görüldüğü gibi, meşihât makâmı hâkim adaylarının aldığı nazari eğitimin yeterli olmadığını düşünüyor ve hâkimlerin seçim komisyonunda imtihana girmeden önce mahkemede staj yapmalarını şart koşuyordu. Nizamnâmenin bu son maddesinde, “der-i aliyyede olan mehâkim-i şer‘iyye, tarîk-i niyâbete sülûk edenler için mekteb hükmünde add ve i‘tibâr olunarak” denmekte, mahkemeler adetâ birer mekteb olarak kabul edilmekte, bu da, aslında hâkim adayları için bir mekteb ihtiyacının var olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bütün hâkimlerin göreve başlamadan önce mahkemelerde staj yapmaları fikrinin pek uygulanabilir olmadığı kısa sürede kendini belli etmiştir ki, bundan kısa bir süre sonra, 10 Temmuz 1855’te İntihâb-ı Hükâm Meclisi meşihât makâmına yeni bir teklif sunmuştur. Teklifte şer‘i hizmetlerde istihdam edilecek kişilerin kısa sürede liyâkat kazanmaları için Süleymaniye Camii yakınında Mekteb-i Edebiyye binasında bir Muallimhâne-i Kudât kurulması, fetvâhânedede görevli fakih bir zatın hoca, sakk ve ferâiz ilimlerinde uzman diğer hocaların da muavin olmaları,

⁴⁹ *Takvim-i Vakâyi*, 561, 18 Recep 1271.

⁵⁰ *Düstur*, I. Tertip, 1: 324.

bir önceki okula verilen tahsisatın bu okula sermaye olarak verilmesi, eksik kalan miktarın da kadıların aylıklarından kesilerek karşılanması talep edilmiştir.⁵¹ Dönemin şeyhülislamı olan Meşrebzade Hafidi Mehmed Arif Efendi, meclisin teklifini uygun görüp konuyu sadârete arz etmiştir. Mehmed Arif Efendi kadı ve naiblerin bazılarının yukarıda bahsedilen beş hâkim sınıfına dahi giremeyecek kadar yetersiz ve eğitime muhtaç olduklarının tespit edildiğini gerekçe göstererek, hizmet-i şeriyede istihdama kabiliyeti olan kişilerin kısa sürede eğitilmeleri için bir mektep açılmasının uygun olduğunu, talep edilen Mekteb-i Edebiye binasının Fetvâhâne'ye yakınlığı bakımından da çok uygun olduğunu, padişahın da Mekteb-i Edebiye'de hâkim yetiştirecek böyle bir okul kurulmasını istediğinden bahseder.⁵² Mekteb-i Edebiye'nin de bağlı olduğu Maarif-i Umumi Meclisi'nde görüşülen bu teklif kabul edilmiş, böylece 16 Ağustos 1855 (2 Zilhicce 1271) tarihli iradeyle Medresetü'l-Kudât'ın ilk nüvesi olan Muallimhâne-i Kudât'ın kuruluşuna onay verilmiştir.⁵³ Ancak okulun açılış tarihi hakkında karmaşa vardır. Osman Nuri Ergin ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı okulun kuruluş tarihi olarak 1854 yılını kabul etmektedir. Bunu *İlmiye Salnamesi*'nde söz edilen hicri 1270 (1853-1854) yılına dayandırmaktadırlar. Bununla birlikte resmi belgelerde Naibler Mektebi'nin ilk geçtiği tarih 1855'in ortalarıdır. Naiblerle ilgili yapılan düzenlemeden 1855'te söz edilir, bu tarihten önce bahsedilmez.⁵⁴ Devlet arşivlerinde, okulun kuruluşu ile ilgili kurumlar arası ilk yazışmalarda okulun adı Muallimhâne-i Kudât olarak geçse de, bir süre sonra okul Muallimhâne-i Nüvvâb olarak anılmaya başlanmış ve 1885'te Mekteb-i Nüvvâb'a dönüşene kadar otuz yıl bu isimle anılmıştır.⁵⁵

2.2.1.2 Giriş Şartları

18 Şubat 1873'te yürürlüğe giren Hükâm-ı Şer'iyye Nizamnâmesi⁵⁶ ile daha önce 1855'te düzenlemeler yapılan kadılık kurumunda, hâkimlerin sınıflandırılmaları ve atamaları ile ilgili yeni düzenlemeler yapıldı. 18 Şubat 1874'te yürürlüğe giren "Meclis-

---

⁵¹ BOA, İ.DH., 326/21224.

⁵² BOA, İ.DH. 326/21224

⁵³ BOA, İ.DH. 326/21224; Sadâret Mektubi Kalemi Nezâret ve Devâir (A.MKT.NZD.) 161-79; Sadâret Mektûbi Kalemi Mühimme (A.MKT.MHM.), 74-49.

⁵⁴ Feyzioğlu, *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu*, 65; Jun Akiba, "Education of The Sharia Judges", 130.

⁵⁵ Bkz. BOA, İ.DH. 326/21224

⁵⁶ Düstur, II.Tertip, s.721

i İntihâb Nizamnâmesi” ve “Muallimhâne-i Nüvvâb İçin Müceddeden Kaleme Alınan Ta‘limname”⁵⁷ ile Muallimhâne-i Nüvvâb ile ilgili esaslar yeniden düzenlenmiştir. Meclis-i İntihâb, Muallimhâne-i Nüvvâb’a alınacak öğrencileri seçmek için kurulmuş, nizamnamesinde de okula alınacak talebelerin hangi esaslara göre seçileceği, halihazırda okuyan öğrencilerin yıl sonunda sınıf geçme imtihanlarının ve mesbuk diye adlandırılan Muallimhâne-i Nüvvâb çıkışlı olmayan hâkim ve naipilerin okula kabul imtihanlarının ne surette yapılacağı anlatılmıştır. Meclis-i İntihâb Nizamnâmesi’ne göre Muallimhâne-i Nüvvâb’a kabul edilecek talebenin daha önce *Şerh-i Akâid*’e⁵⁸ kadar ders görmüş olma şartı aranacaktı. İmtihan komisyonunca Çatalcalı Ali Efendi’nin fetvalarından⁵⁹ muâmelatla ilgili bir mesele rastgele sorulacak, talebenin fıkıh bilgisine ve meramını yazılı olarak anlatıp anlatamadığına bakılacak ve sorulacak soruların sayısı yirmi üçü geçmeyecekti. ⁶⁰ Okula devam eden talebe ise bir üst sınıfa geçmek için yıl sonunda sözlü bir imtihana girecek, sorulan on iki soruya doğru cevap verirse sınıfını geçecek, aksi takdirde sınıfta kalacaktı.⁶¹ Bu on iki sorudan ve yukarıda geçen yirmi üç sorudan biri Arapça’dan Türkçe’ye ve Türkçe’den Arapça’ya tercüme sorusu olacaktı.⁶² İmtihanda sorulacak yirmi üç sorunun on yedisini doğru cevaplayanlar beşinci sınıfa, on sekizden yirmiye kadar doğru cevap verenler dördüncü sınıfa, yirmi bir, yirmi iki ve yirmi üç soruya doğru cevap verenler ise üçüncü sınıfa kaydolmaya hak kazanacaktı. Burada kastedilen üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflar okuldaki sınıflar olmayıp, yukarıda bahsedilen, kadıların beş sınıflık derecelendirilmeleri ile ilgili bir sınıflama idi. Aday on sorudan daha az soruya doğru cevap verirse, okula kabul edilmeyecek ve ilim tahsiline başka yerde devam etmesi yönünde kendisine tavsiyede bulunulacaktı.⁶³

1874 yılında yürürlüğe giren Muallimhâne-i Nüvvâb Talimnamesi’nin mukaddimesinde okulun kuruluş amacı:

---

⁵⁷ İMMA, D. 1999, 2b-3a.

⁵⁸ *Şerhu’l-Akâidi’n-Nesefiyye*: Sa‘duddîn et-Taftâzânî’nin (ö.1390) kelimine dair eseridir. Osmanlı medreselerinde ileri seviyede okutulan eserlerden biri idi. Bkz: Yusuf Şevki Yavuz, “Akâidü’n-Nesefî”, *DİA*, 2:217-219.

⁵⁹ *Fetâvâ-yı Ali Efendi*: Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi’nin (ö.1692) fetvalarının derlendiği eserdir. Osmanlı’da en meşhur ve muteber fetva kitaplarından biri olmuştur. Bkz: Cengiz Kallek, “Fetâvâ-yı Ali Efendi”, *DİA*, 12: 438.

⁶⁰ “Meclis-i İntihâb Nizamnamesi”, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, 2009, madde 3, 4, 5, 6, 8, 9.

⁶¹ “Meclis-i İntihâb Nizamnamesi”, madde 8.

⁶² “Meclis-i İntihâb Nizamnamesi”, madde 10.

⁶³ “Meclis-i İntihâb Nizamnamesi”, madde 12.

“*Muallimhâne-i Nüvvâb’ın teşkîl ve te’sîsinden arz; talebeye ta’lîm-i ulûm-i arabîyye olmayıp belki asıl maksat ulûm-i arabîyyi tahsîl etmiş ve merâmını ifade eyleyecek mertebe yazı yazmaya muktedir bulunmuş olub da hükûmet-i şerîyyede istihdâm olunmak emelinde olanlara ilm-i fikhun muâmelat kısmıyla ilm-i ferâizi ve bunların ameliyatıyla fenn-i sâkki tadrîs ve ta’lîm olduğundan...*”⁶⁴ diye ifade edilmiştir. Buna göre Muallimhâne-i Nüvvâb, dini ilimlerin öğretilceği bir medrese değil, bu ilimleri daha önce zaten tahsil etmiş bir talebeye hitab eden bir yüksekokuldu. İntihab meclisi nizamnamesinde geçen *Şerh-i Akâid*’den yukarı ders görülmüş olması şartı talimnamede de tekrar edilmiştir. Tarihi boyunca çeşitli sınıflandırmalara konu olan Osmanlı medreselerinin standart bir müfredatı olmasa da belli bir medrese ve sınıf düzeyinde hangi ders ve kitapların okutulduğu bilinmektedir. Medreseden medreseye farklılık gösterse de *Şerh-i Akâid* diye anılan eser, ilk ve temel eğitimini tamamlayarak İstanbul gibi büyük şehirlere gelip, tahsiline orada devam eden öğrencilerin “Âlî” diye adlandırılan yüksek medreselerde okudukları eserlerden biriydi. Talebe bu medreselerde *Şerh-i Akâid*, *Mültekâ’l-Ebhur*, *Envâru’t-Tenzîl*, *Şerhu’l-Menâr* gibi temel eserleri okuyup yükseldikçe daha ileri seviyede eserleri tahsil ediyor ve sonunda da icazetname alıyordu.⁶⁵ Âlî medreseler Osmanlı Devletinin son dönem medrese sınıflandırmasına göre en yüksek medreseler sayıldığından bu okulların günümüz üniversite veya yüksekokullarını karşıladığı söylenebilir. Nizamnamede *Şerh-i Akâid*’den yukarı ders almış olmak şartı ile işte bu yüksek medrese müfredatının tahsil edilmiş olması şartı aranıyordu ki bu kriter bugün için düşünülürse Muallimhâne-i Nüvvâb’a yalnızca üniversite ve dengi okul mezunları alınacaktı. Muallimhâne-i Nüvvâb’a girişte aranacak şartlardan biri de adayın kendini ifade edebilecek kadar iyi yazı yazma becerisine sahip olmasıydı. Eğitim hayatı boyunca Arapça eserlerden okuyup yazmış bir talebe için Türkçe yazabilme şartının aranması, kadı ve naiblerin mahkemelerde sadece İslam Hukuku’nun Arapça kaynaklarıyla değil, Türkçe kanun metinleri ve mahkeme belgeleri ile çalışacakları dikkate alındığında anlaşılır bir şarttı. Ayrıca her ne kadar Meclis-i İntihâb Nizamnamesine göre giriş imtihanında *Çatalcalı Ali Efendi Fetvaları*’ndan sorulacağı belirtilse de, muallimhanenin talimnamesinde, okula kaydolmak isteyenlerin

⁶⁴ İMMA, D.1999, 2b-3a.

⁶⁵ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 97-110.

Dürer'den⁶⁶ imtihan edilecekleri ifade edilir, *Çatalcalı Ali Efendi Fetvâları*'ndan bahsedilmez.

2.2.1.3 Okulun Yapısı

Talimnâmesine göre giriş imtihanıyla muallimhaneye alınacak talebeler seçilirken okulun toplam nüfusunun elliyi geçmemesi gerekmektedir. Bunların yirmisi ikinci sınıf, yirmisi birinci sınıf, onu da zâdegân-ı ilmiyye olacaktı. Bu elli kişi kuralına riayet edildiği anlaşılmaktadır; 1865 (h.1282) tarihli bir belgede okula kabul olunmak için başvuran Talha Efendi'nin başvurusunun, ancak okul öğrencilerinden birinin vefatı dolayısıyla bir kişilik yerin münhal olmasından dolayı değerlendirilebileceğinden bahsedilir.⁶⁷ Günümüz sisteminden farklı olarak öğrenci, sınıfında yükseldikçe sınıfının numarası azalıyor, son sınıf öğrencisi birinci sınıf öğrencisi oluyordu. Bir diğer ilgi çekici konu ise muallimhânedeki zâdegân-ı ilmiyye için özel bir sınıf açılacağından ve bunların okula imtihansız olarak doğrudan kaydedileceklerinden bahsedilmesidir. Zâdegân-ı ilmiyye denenen kişiler, Osmanlı ilmiye sınıfını oluşturan şeyhülislam, müderris, kadı, kazasker vb. meşîhata bağlı olarak çalışan kişilerin çocukları idiler. Zâdegân, kendileri için açılacak özel sınıfta okuyacak, bu sınıftaki talebenin sayısı on kişiyi geçmeyecek, bunlar sınıf-ı sani yani başlangıç sınıfı seviyesinde kabul edilecekti. Okulun kaç yıllık bir eğitim vereceği nizamnamede geçmese de talimnamesinde, okutulacak kitaplardan *Dürer*'in üç yılda, *Mültekâ*'nın⁶⁸ da iki yılda tamamlanması şart koşulmuştur. Ayrıca ders müfredatının çok ağır olmaması da öğretim süresinin üç yıldan fazla olmadığını düşündürür. Muallimhâne-i Nüvvâb binası olarak seçilen Mekteb-i Edebiyye binasının Süleymaniye çevresindeki yapılardan hangisi olduğu kesin olmamakla beraber, Haliç'e bakan Rabi' medresesinin ya da güneydoğudaki Dâru'l-Hadîs'in 1854'te bu amaçla kullanılmaya başlanmış olması muhtemeldir.⁶⁹ Yıprandığı ve artık ihtiyaca yeteri kadar

---

⁶⁶ *Dürerü'l-Hükkam fi Şerh-i Gureri'l-Ahkam*, Molla Hüsrev'in (ö. h.885/m. 1480) fıkıh ilmine dair meşhur eseridir.

⁶⁷ BOA, Meclis-i Vala (MVL), 483-28.

⁶⁸ *Mülteka'l-Ebhur*, İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. h.956/m.1549), fıkıh ilmine dair meşhur eseridir.

⁶⁹ Yıldırım Yavuz, *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1981), 233.

cevap veremediğinden yenilenip genişletilen Muallimhâne-i Nüvvâb binası, 3 Ağustos 1883'te (h. 29 Ramazan 1300) dualar ve Kur'an-ı Kerim tilâvetiyle yeniden açılmıştır.⁷⁰

2.2.1.4 Müfredatı

İntihâb-ı Hükâm Meclisinin teklifinde de geçtiği üzere okulun eğitim süresinin uzun olmaması düşünülmüş, müfredatın muamelat fikhı, ferâiz, sakk-i şer'î ve hüsnü hat derslerinden oluşması planlanmıştır. Fıkıh öğretimi ise şöyle planlanmıştı: *Dürer* üç yıl, *Mültekâ* da iki yıl okutulacaktı. Bu kitapların yalnız muâmelat kısımları işlenecekti. *Dürer* diye bahsi geçen eser Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Dürerü'l-hükkâm* adlı fıkıh kitabıdır. Bu kitap Molla Hüsrev'in yine kendi eseri olan *Gurerü'l-ahkâm*'a yazdığı şerhtir. Hanefi Mezhebi'ndeki muteber görüşler esas alınarak telif edilen *Dürerü'l-hükkâm*, İslam fikhının ibadet ve muamelata dair bütün meselelerini toplar. Asırlarca *Mültekâ'l-Ebhur* ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yarı resmi hukuk külliyatı olmuştur.⁷¹ İbrâhim b. Muhammed el-Halebi'nin (ö. 956/1549) Hanefi fikhına dair meşhur eseri olan *Mültekâ'l-Ebhur* ise Hanefi mezhebinin en yaygın kaynak kitaplarından biridir. Osmanlı Devleti'nde 17. yy ile birlikte hem saraydaki eğitim kurumlarına hem İstanbul ve taşra medreselerinin müfredatına hâkim olmuştur.⁷² Muallimhâne-i Nüvvâb'da bu her iki temel kitabın yalnız muamelat bölümleri görülecek, dersler tatil günleri dışında hergün sabahları önceden belirlenmiş camilerde uygulamalı bir şekilde işlenecekti. Buna göre *Dürer* veya *Mülteka*'dan seçilen bir şer'î mesele, temsili bir mahkeme kurularak, taraflar, hâkim ve muhakemenin kayıtlarını tutan bir görevli ile muhakeme edilip, sonuca bağlanacaktı. Hocalar da bu süreci gözleyip, muhakemenin yapılışı ve kayıtların usulüne göre tutulması konusunda talebeyi denetleyeceklerdi. Kadı adaylarına camilerde yaptırılan bu dersler esasen talebelerin mahkeme salonunda staj yapmaları amacını gerçekleştirmeye yönelikti. Bunlara ek olarak ne şekilde okutulacağından bahsedilmeden *Mecelle*'nin de müfredatta olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca ferâiz de ayrı bir ders olarak okutulacaktı. Hüsn-i hat ve sakk-i şer'î denen iki ders daha vardı.⁷³ Sakk,

⁷⁰ BOA, Yıldız Mütenevvi Mâruzât (Y. MTV.), 10-23.

⁷¹ Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm", *DİA*, 10: 27-28.

⁷² Şükrü Selim Has, "Mültekâ'l-Ebhur", *DİA*, 31: 549-552.

⁷³ "Mekteb-i Nüvvâb İçin Müceddeden Kaleme Alınan Ta'limat", Yayınevi ve yayın yeri yok:1883, madde 7.

mahkemede hâkimin dava edilen muameleye, hadiseye ve bu husustaki hükmüne dair düzenlemiş olduğu vesikanın ismi idi.⁷⁴ Sakk-i şer'î dersiyle talebeye mahkemede bu belgelerin nasıl düzenleneceği öğretiliyordu. Ancak Muallimhâne-i Nüvvâb'dan mezun olan talebelerin şeriyye mahkemelerinde istihdam olunmaları ile ilgili sadarete hitaben yazılmış 1869 tarihli bir belgede, okulda fenn-i sakk dersinin yalnız teorik olarak (ilmîsi) öğretildiğini bunun pratiğinin öğretilmesinin ise (amelîsi) talebenin ancak şerî mahkemelerde istihdam olmaları ile mümkün olabileceğinden bahsedilmekte ve bu yönde tavsiyede bulunmaktadır. İlginçtir ki bu belgede her yıl üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf naibi olmak üzere yaklaşık otuz mezun veren Muallimhâne-i Nüvvâb mezunlarının memleketin çeşitli yerlerinde istihdam edilmeleri gerektiği belirtilmiş ancak bunun önündeki engelin yine kadı adaylarının pratik eksikliği olduğu itiraf edilmiştir. Buna göre okuldan mezun olan naiblerin ve icazetli hoca efendilerin, İstanbul'daki şeri mahkemelerde maaşlı bir şekilde staj yaparak "sakkın amelîsini ve amelîyyat ve fûrûat-ı lazime-i saireyi" tahsilden sonra niyabete gönderilmeleri istenmiştir.⁷⁵ Meşîhat makamının bu tespiti aslında Muallimhâne-i Nüvvâb'ın asıl açılış sebeplerinden biri olan kadı ve naib adaylarındaki pratik eksikliği sorununun, açılışından on dört yıl sonra dahi hala devam ettiğini göstermektedir.

1874'te yürürlüğe giren talimnamesine uygun olarak aynı programla eğitimine devam eden Muallimhâne-i Nüvvâb'ın ders programında klasik fıkıh eserlerinin yanına Mecelle de eklenmiştir. Bu, şeri mahkemelerle birlikte nizamiye mahkemelerine de eleman yetiştiren Muallimhâne-i Nüvvâb için önemli bir adımdı; böylece talebeler klasik muamelat fikhına ek olarak yürürlükte olan kanunlara da aşina olacaklardı. 1864'ten itibaren şeri mahkemelerle birlikte çalışan nizamiye mahkemelerinin eleman ihtiyacı iyice artmakta, Muallimhâne-i Nüvvâb mezunlarının hem sayısı hem de mesleki bilgileri mahkemelerin kadı ve naib ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktaydı. Şeyhülislamın sadarete yazdığı mektupta talebenin "kavânin-i adliyyeye kesb-i ittılâ' etmeleri için Muallimhâne-i Nüvvâb'ın usûl-i tedrisiyyesinin ıslâhı ve tevsî'i, umûr-ı zarûriyyeden olduğu" belirtilmiş, bu gerekçeden dolayı muallimhanenin yeni ders ve

---

⁷⁴ Mehmet Erdoğan, "Sakk", *Fıkıf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar, 2013), 492. (İleride "Sakk-ı Şer'î" başlığı altında bu ders hakkında bilgi verilecektir.)

⁷⁵ BOA, İ.DH., 599-41799.

muallimlere ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca mevcut öğretmenlerin maaşlarına da aylık on bin kuruş zam yapılması tavsiye edilmiştir.⁷⁶

Muallimhâne-i Nüvvâb, açıldıktan bir yıl sonra h. 8 Şaban 1271 tarihinde yalnız tek bir mezun verebilmiştir. Okulun ilk mezunu olan Osman Fehmi Efendi daha sonra Mahkeme-i Temyiz Hukuk Reisi görevine kadar yükselmiştir. Bundan bir yıl sonra h.1272 tarihinde on mezun daha vermiş, daha sonraki yıllarda da mezun sayısı on ila yirmi arasında değişmiştir.⁷⁷ İlmiye Salnâmesi'ndeki kayıtlara göre Muallimhâne-i Nüvvâb'da toplam yedi müdür görev yapmıştır; bunların ilki İstanbûli Abdullatif Efendi, sonuncusu da İstanbûli Osman Nuri Efendidir.⁷⁸ 1898 (h. 1316) yılında Osman Nuri Efendi, üstün başarılarından dolayı Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi zamanında birinci dereceden Mecidi nişanı, diğer yönetici ve öğretmenler de ikinci ve üçüncü derece Mecidi nişanlarıyla taltif edilmişlerdir.⁷⁹ Bundan bir buçuk yıl sonra yine okul yöneticilerinden Mustafa Âsım Efendi ile İbrahim Ethem Efendi'ye ve okulun diğer bazı öğretmenlerine üçüncü dereceden Mecidi nişanı verilmiştir.⁸⁰

2.2.2 Mekteb-i Nüvvâb (1885-1908)

1883 düzenlemeleri ile müfredatı ve kadrosu genişleyen, bunun sonucunda da önemi daha çok artan Muallimhâne-i Nüvvâb'ın ismi 1885'te Mekteb-i Nüvvâb olarak değiştirilmiştir.⁸¹ Talebe sayısı elliden doksana, eğitim süresi de dört yıla çıkarıldı; artık birinci sınıfa otuz, diğer üç sınıfa da yirmişer öğrenci alınacaktı. Fıkıh, ferâiz, fenn-i sakk derslerinin yanı sıra i'lâm, inşâ, hüsn-i hat, imlâ ve hesap gibi dersler de müfredata eklendi.⁸² Bu yeni derslere ek olarak birinci sınıfta *Siraciyye*⁸³ ve ikinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar *Salih Efendi Ceridesi*⁸⁴ okutulacaktı. Ayrıca haftada iki kez *Mecelle* işlenecekti. Çatalcalı Ahmed Efendi'nin ya da şeyhülislamların fetvaları, uygulamalı bir şekilde işlenecekti.⁸⁵ Bu düzenlemenin (1883 düzenlemeleri) getirdiği en önemli yenilik,

---

⁷⁶ BOA, İ.DH., 70318.

⁷⁷ *İlmiye Salnâmesi*, 688.

⁷⁸ *İlmiye Salnâmesi*, 690.

⁷⁹ BOA, İrâde Taltifât (İ.TAL.), 142-46.

⁸⁰ BOA, İ.TAL., 201-61.

⁸¹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.282.

⁸² İlhami Yurdakul, "Mekteb-i Nüvvâb", *DİA*, Ek-2: 242-243; Akiba, *Education of Sharia Judges*, 142.

⁸³ *el-Feraizü's-Siraciyye*; Muhammed es-Secavendî'nin (ö.1200) miras hukuku ile ilgili eseridir.

⁸⁴ *Ceride-i Feraiz*; Sâlih Efendi'nin İslam miras hukuku ile ilgili eseridir.

⁸⁵ Akiba, "Education of Sharia Judges", 147.

üst düzey ilmiye mensuplarının çocukları olan zâdegân sınıfının imtihansız mektebe alınması usulünün kaldırılmasıydı.⁸⁶ Buna göre zâdegân sınıfı varlığını devam ettirecek, ancak buraya girmek isteyen öğrenciler diğer öğrenciler gibi imtihana gireceklerdi. Buna rağmen ilmiyeye mensup ailelerin çocuklarının zâdegân sınıfına tayinle girebildiklerine bu tarihten sonra da rastlanmaktadır.⁸⁷ Hatıralarında 1913 yılında Medresetü'l-Kudât imtihanlarını kazanarak okula girdiğini anlatan Ragıp Efendi'nin, bir öğrenci olarak zâdegân hakkındaki fikirleri, o zaman için bu sınıf hakkındaki genel kanaatin pek de olumlu olmadığını göstermektedir:

“Hükkâm ve kadılar İstanbul'da ârâm-sâz-ı sefâhât olduklarından (sefâhât içinde oturduklarından), mahall-i kazâlarına vekil göndermek üsûlünü i'tiyâd etmişler ve bu yüzden kadılara nâib nâmi verilmiş ve adliyenin ıslahı için açılan mektebin ismi de Mekteb-i Nüvvâb tesmiye edilmişti. Bu mektebe zâdegân iltimâs edilir, ashâb-ı zekâ medrese köşelerinde kalırdı.”⁸⁸

Okuduğu dönemde Medresetü'l-Kudât'ta zâdegân sınıfının çoktan kaldırıldığı düşünülürse, Râgıp Bey'in kendi dönemiyle ilgili değil de, okulun daha eski günlerine ait bir bilgi verdiği anlaşılır. Sınıf çoktan kapatılmış olsa bile pek de iyi bir şekilde hatırlanmadığı ortadadır.

Tanzimat döneminin eğitim alanındaki en bariz özelliği geleneksel medreseler yanında batılı tarzda eğitim veren, sınıf geçme sistemleri ve müfredatları önceden programlanmış okulların açılmaya başlanmasıdır. Zaten başından beri klasik medreseden çok, günümüz okul karakterinde olan Muallimhâne-i Nüvvâb'ın adının Mekteb-i Nüvvâb'a dönüştürülmesi, okulun eski okul anlayışından farklı olduğu iddiasını daha da güçlendirmekteydi. Her ne kadar ilerleyen yıllarda bu isim yeniden değiştirilip medreseye dönüştürülecek olsa da, zamanının şartları için bu değişiklik ihtiyacını anlamak güç değildi. İsim değişikliğine götüren bir etmen de 1880 yılında açılan ve bugünkü İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin temeli olan Mekteb-i Hukuk'un artık muallimhaneye bir rakip olabileceğinin düşünülmesi olabilirdi.

---

⁸⁶ İlhami Yurdakul, “Mekteb-i Nüvvâb”, *DİA*, c.ek-2, 242-243.

⁸⁷ Örnek için: “ Bayındır Naibi Ahmed Sıtkı Efendi'nin torunu Ali Efendi'nin mektebin zâdegân sınıfına kaydının yapılması” BOA, Mektubi Kalemi (MKT), 19-48-0, (1310) veya Yanya müderrislerinden Müftüzade Sun'ullah Efendi'nin mahdumu Mehmet Efendi'nin Mekteb-i Nüvvâb zâdegân sınıfına kayd ve kabulünün işârı” BOA, MKT., 257-69, (1312).

⁸⁸ Başkâtipzâde Râgıp Bey, *Tarih-i Hayatım: Tahsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları* (Ankara: Kebikeç Yayınları, 1996), 40.

Kurulduğundan beri aynı binada hizmet veren ve öğrenci sayısı arttıkça iyice yıpranan Mekteb-i Nüvvâb'ın, duvar ve kubbesinin tehlikeli biçimde çatladığı tespit edilmiş, mektebin tamiri için 1892/1893 senesi bütçesinden 16.354 kuruşun ayrıldığı belirtilmiştir.⁸⁹ 1893 tarihli bir belgede meşihâta bağlı olduğu halde Mekteb-i Nüvvâb'ın tahsisatının Maârif bütçesi ile tamamlanması kararlaştırılmıştır.⁹⁰ 1908 yılında artan naib ihtiyacının giderilmesi için Meşihat makamından Mekteb-i Nüvvâb'a yüzden fazla öğrenci kabul edilmesi istenmiş, okul öğrenci ve mezun sayısını artırarak eğitimine devam etmiştir.⁹¹

2.2.3 Mekteb-i Kudât (1908-1909)

1908 yılı Osmanlı Devleti idari yapısında önemli değişikliklerin yaşandığı, Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilip, padişah II. Abdulhamid Han'ın yetkilerinin bir kısmının mebuslar meclisine devredildiği bir dönemin başlangıcıydı. Sultan II. Abdulhamid devletin kurumsal geri kalışının en önemli sebeplerinden biri olarak eğitim sorununu görüyor olmalıydı ki; Tanzimat dönemiyle başlayan okullaşma hareketi onun döneminde iyice hızlanmış, memleketin her yerinde birçok sahada ve seviyede onlarca okul açılmış, bu okullar devlete her alanda güç katmış, bir çoğu bugün bile ayakta olan eğitim kurumları olagelmışlerdir. Mekteb-i Nüvvâb da bu okullardan biriydi, ismi bu yılda (1908) Mekteb-i Kudât'la değiştirilip,⁹² aynı yıl nizamnamesi de kaleme alındı. Mekteb-i Kudât bir yıl sonra 1909 yılında Medresetü'l-Kudât'a dönüşecek ve nizamnâme layihası da ileride bazı değişikliklerle Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesi'ne dönüştürülecekti. Islâhât-ı İlmiyye Encümeni tarafından hazırlanan Mekteb-i Kudât Nizamnâmesi layihası, Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesi ile birçok maddede benzerlikler gösterdiğinden, bu bölümde yalnızca değiştirilen maddelere değinilecek, değiştirilmeden bırakılan maddeler ise Medresetü'l-Kudât başlığının ilgili başlıkları altında incelenecektir.

Mekteb'ül-Kudât nizamnamesinin birinci maddesi şöyle diyordu: "*Makâm-ı Meşihât-ı İslâmiyye'ye merbût olup, hükkâm-ı şer'e menşe' olan Muallimhâne-i Nüvvâb'ın dersleri, sınıf-ı hükkâmın ma'lûmât-ı mukteziyye-i şer'iyye ve hukûkiyyeyi*

⁸⁹ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 47-3491.

⁹⁰ BOA, BEO, 168-12533.

⁹¹ BOA, BEO, 3449-258669.

⁹² Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 282.

tahsil ve iktisâb eylemelerine medâr olmak üzere tevsi‘ ve nâmi Mekteb-i Kudât’a tahvil edilmiştir.”⁹³

Böylece Muallimhâne-i Nüvvâb’ın programı hem şeri hem de hukuki derslerin öğretildiği bir okul olabilmesi için genişletiliyor, ismi de resmen Mekteb-i Kudât’a dönüştürülüyordu. Nizamnamenin ikinci maddesine göre okula giriş, imtihanla olacaktı ve okulda eğitim ücretsizdi. Burada tahsillerini tamamlayıp diplomalarını alanlar Meclis-i İntihab’ın tayiniyle derecelerine göre bütün şeri hizmetlerde istihdam edilebilecekleri gibi Mekteb-i Hukuk mezunlarının sahip olduğu bütün imtiyazlara da sahip olabileceklerdi.⁹⁴ Bu son kısım, yani Mekteb-i Kudât mezunlarının Mekteb-i Hukuk mezunlarının sahip olduğu haklara sahip olmaları hükmü, genel bir kabul görmemiş olacak ki bu hususta kurumlar arasında bazı yazışmalara rastlanır. 1909 yılının başında Şeyhülislam’ın sadrazama yazdığı mektupta gündemde olan ıslahatların bir parçası olarak Mekteb-i Kudât hakkında Encümen-i İlmiyye tarafından düzenlenen nizamname layihasının, Bâb-ı Âli’de tetkik edilmesi için Şûra-yı Devlet’e gönderileceğinden bahsedilir.⁹⁵ Adliye Nazırı, Mekteb-i Kudât ders programının Mekteb-i Hukuk derslerinin bir kısmını içerdiğini, ancak mezunlarının çalışma imkanları bakımından birbirlerinden farklılıkları olduğunu, durumun daha iyi anlaşılması için Mekteb-i Kudât ders programının kendilerine gönderilmesini talep etmektedir.⁹⁶ Okul müdüriyeti derslerle beraber bu konudaki görüşlerini de ifade etmiştir. Müdürlüğe göre bu okula gelenlerin zaten on beş yıllık medrese tahsilinden sonra müsabaka imtihanıyla seçildikleri ve bu şekilde emsallerinden üstün olduklarını ispatladıkları, fıkıh ilmi ile beraber, kanunları, diğer şeri ve resmi kitabeti de tahsil etmiş olan bu okul mezunlarının Mekteb-i Hukuk mezunlarının haiz oldukları kanuni haklardan istifade etmelerinin hem kamu yararının hem de hikmet-i hükümetin bir gereği olduğu ifade edilmiştir.⁹⁷ Adliye nezareti ise konuya pek sıcak bakmamış, Mekteb-i Kudât’ta Mekteb-i Hukuk’ta okutulan derslerin yalnız bir kısmının okutulduğu, mahkemelerde görev alacak bütün görevlilerin özellikle ceza ve ticaret ile ilgili kanunları çok iyi bilmeleri gerektiği ifade edilmiş,

---

⁹³ *Düstur*, I. Tertip, ; İlmiye Salnamesi, 674.

⁹⁴ BOA., Şura-yı Devlet Hususiyye (ŞD.HU.), 225-13.

⁹⁵ Bu nizamname layihasının metnine Ekler kısmında yer verilmiştir. Layiha bazı değişikliklerle bir yıl sonra Medresetü’l-Kudât Nizamnamesi’ne dönüştürülmüştür.

⁹⁶ BOA, Şura-yı Devlet (ŞD), 225-13.

⁹⁷ BOA, Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT), 1114-8.

Mekteb-i Hukuk mezunlarının dava vekilliği gibi istisnai bir görevlerinin olduğu, buna mukabil Mekteb-i Kudât mezunlarının da kendilerine has imtiyazlarının olduğu, dolayısıyla her iki mektebin kendi alanında kalıp adliye teşkilatına eleman yetiştirmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir.⁹⁸

Mekteb-i Kudât'ın idaresi bir müdür ve yardımcısı ile bir katip ve diğer memurlardan oluşacaktı. Müdür dışındaki çalışanlar meşihat tarafından tayin edilecek, müdürün tayini padişahın tensibiyle olacaktı. Okul idaresince ve mubassır denen gözetmenlerce öğrencilerin okula devam durumları kaydedilecek ve bu yoklama cetvelleri yıl sonunda Meclis-i İntihâb'a sunulacaktı. Müdür muavini, idare işlerinde müdüre yardımcı olacak ve ona vekâlet edecekti. Yoklamaların Meclis-i İntihâb'a arzı ve muavinin görevlerinden bahseden ibare daha sonra Medresetü'l- Kudat Nizamnamesi'nden kaldırılmıştır.⁹⁹

Mekteb-i Kudât'a müsabaka usulüyle kırk kişi alınacaktı. Gerekli şartları sağlayan ve bunları belgelerle ispatlayanlar giriş imtihanına girebileceklerdi. Bu şartlar ve giriş imtihanının usulü Medresetü'l-Kudât bölümünde ayrıntılarıyla anlatılacaktır. Okulun öğretim süresi beş yıldır. Ancak okula bu nizamname yayınlanmadan önce kaydını yaptıranlar dört yıl okuduktan sonra, bitirme imtihanlarında başarılı olurlarsa mezun olabileceklerdi. Okulda dersler her yıl Şevval ayının on beşinde başlayacak ve Recep ayının başında bitecekti. Daha sonra imtihanlar başlayacak ve gerek okula giriş, gerek mezuniyet imtihanları Şaban ayının on beşinde bitmiş olacaktı. Nizamnamenin değişecek hükümlerinden biri de okula devam konusu hakkındaydı. Geçerli bir mazereti olsa dahi bir öğretim yılının üçte birinde okula devam etmeyen öğrenci başarısız sayılacaktı. Bu kural ileride daha sıkı hale getirilecekti; derslere ayda üç kere katılmayan ve uyarıldığı halde bunu üç kere tekrarlayan sınıfta kalacaktı.¹⁰⁰

Okulun kurallarına uymayan ve adaba aykırı davranan öğrenciye önce ihtar ve nasihat edilecek, bu haline yine devam ederse gizlice uyarılacak, yine ısrar ederse bu kez öğretmenleri ve öğrenciler huzurunda alenen azarlanacaktı. Bütün bu uyarılarla uslanmayıp kural tanımamakta ısrar eden öğrencinin durumu, öğretmenler heyetinin de görüşleri alınarak Meşihata arz edilecek ve Meclis-i İntihâbca okuldan kaydı silinecekti.

---

⁹⁸ BOA, ŞD, 225-13, 5.

⁹⁹ Mekteb-i Kudât Nizamnamesi, BOA. ŞD. 225-13, madde 3, 4.

¹⁰⁰ Mekteb-i Kudât Nizamnamesi, madde 11, 13.

Özürsüz olarak derse gelmeyen öğretmenin maaşından o günün ücreti kesilecek, derslere gelmemeye devam ederse durum müdür tarafından Meşîhata arzedilecek ve intihab meclisince yerine başka öğretmen atanacaktı.¹⁰¹

Mekteb-i Kudât'ta işlenecek dersler ise şunlardır: Dürer, Mecelle, Sakk-i şer'î, Feraiz ve Defter-i kassâm, Arazi Kanunu, Teşkil-i mehâkim, Hukuk Muhâkeme Usulü, İcrâ Kanunu, Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü, Tanzîm-i i'lâmât-ı hukukiyye ve cezâiyye, Ticaret-i berriyye Kanunu, Ticaret-i bahriyye Kanunu, Kitabet-i resmiyye ve Hukuk-u düvel.¹⁰²

Görüldüğü gibi Mekteb-i Kudât'ın ders sayısı Muallimhâne-i Nüvvâb zamanına göre epey artmış, fıkha ek olarak birçok hukuk dersi programa alınmıştır. Mekteb-i Kudât mezunları sadece şeri mahkemelerde çalışmayacak, Nizamiye Mahkemelerinde de görev yapacakları için iyi bir hukuk bilgisi altyapısına sahip olmaları ve mevzuattaki bütün kanunlardan haberdar olmaları gerekiyordu. Bu yüzden Meşîhât ve diğer ilgili devlet kurumları, okulun gelişmesi için gerekli her adımı atıyorlardı. Bu da Mekteb-i Kudât'a ve mezunlarına verilen önemi göstermektedir. Ancak bütün bu hukuk derslerine rağmen Mekteb-i Kudât'ta hala en önemli dersin *Dürer* olduğu, sınıf geçme ve mezuniyet imtihanlarında şart koşulan azami ve asgari puan şartlarından anlaşılmaktadır. Buna göre *Dürer* dersinin en yüksek puanı yirmi, en az puanı ondur. Diğer bütün derslerde ise en yüksek puan on ve en düşük puan üçtür. Yani öğrenci, imtihanda *Dürer*'den on puanın altında, diğer derslerden ise üç puanın altında bir sonuç alırsa sınıf geçme veya mezuniyet imtihanında başarısız sayılacaktı. *Dürer*'den on sekiz puan alıp, diğer derslerinin ortalaması dokuz puan olan öğrencinin notu "aliyyül a'lâ", *Dürer*'den on altı alıp, diğer derslerinin ortalaması sekiz puan olan öğrencinin notu "a'lâ" ve *Dürer*'den on iki alıp, diğer derslerinin ortalaması altı olan öğrenci "karîbu'l-a'lâ" olarak kabul edilecekti. En fazla iki derste başarısız sayılan öğrenci, gelecek öğretim yılının ilk ayında bir kereliğine açılacak bütünleme imtihanına girmeye hak kazanacaktı.¹⁰³ Mezuniyet ve sınıf geçme imtihanları o dersin öğretmeni ve o alanda uzman iki kişi tarafından yapılacaktı. Mezuniyet imtihanı aleni olarak yapılacak ve Meclis-i İntihâb'dan iki kişi de imtihanda hazır bulunacaktı. Talebenin imtihanlara rahatlıkla çalışıp hazırlanabilmesi için her dersin

¹⁰¹ Mekteb-i Kudât Nizamnamesi, madde 16.

¹⁰² Mekteb-i Kudât Nizamnamesi, madde 18.

¹⁰³ Mekteb-i Kudât Nizamnamesi, madde 19, 20.

imtihanı üç gün ara ile yapılacaktı. Sınıf geçme ve mezuniyet imtihanlarında öğrenciye yalnızca o öğretim yılında okutulan derslerden soru sorulacak, *Dürer* imtihanında ise öğrenciye önce sorumlu olacağı konu gösterilip, çalışması için iki saat süre verilecek, sonra bu konudan imtihan edilecekti. *Dürer* dışındaki sözlü imtihanlar “fevri” yani konular önceden söylenmeden soru-cevap şeklinde uygulanacaktı. Yazılı imtihanlarda kitap-defter ve derslerle ilgili bir belge bulundurmamak veya başkalarına yardımda bulunmak yasaktı ve buna uymayanlar imtihan salonundan çıkartılıp, o dersten doğrudan bütünlemeye kalmış sayılacaklardı. Sınıfını iki sene üst üste geçemeyenler ve mezuniyet imtihanına üç kere girip başarısız olanların kayıtları silinecekti.¹⁰⁴ Mezuniyet imtihanında başarılı olanlara derecelerinin yazıldığı ruûs yani diplomaları, öğretmenleri ve Meclis-i İntihâb-ı Hükûmca tasdik edilecek, üzerine Şeyhülislam tarafından “Kabul Olunmuştur” işareti konulup mühürlenecek ve kadı adaylarının Şeriat’a ve Kanun-ı Esasi’nin hükümlerine aykırı hal ve harekette bulunmayacaklarına dair sözleri alındıktan sonra kendilerine verilecekti.¹⁰⁵ 22 Aralık 1909’a kadar eğitim-öğretime devam eden Mektebü’l-Kudât bu yılda Medresetü’l-Kudât’a dönüştürüldü.¹⁰⁶

2.3 Medresetü’l-Kudât’ın İç Yapılanması

2.3.1 Medresetü’l-Kudât’ın Yönetimi ve Öğretim Kadrosu

2.3.1.1 Medresetü’l-Kudât’ın Yönetimi

Medresetü’l-Kudât padişahın bizzat tayin ettiği bir müdür ile idare olunacaktı. Bu hüküm daha önce Mekteb-i Kudât için de koyulmuştu. Müdürün doğrudan padişah tarafından atanması şüphesiz okulun devlet nezdinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Müdüre okulun idaresinde bir müdür yardımcısı, bir katip ve gerektiği kadar da odacı ve mubassır denen gözetmenler yardımcı olacaklardı.¹⁰⁷ Müdürün görevi okulun asayiş ve iç düzenini sağlamak, öğrencilerin iyi hal ve davranış üzere olmalarına dikkat edip derslerin işlenişine nezaret etmek ve okula alınacak öğrencilerin giriş imtihanlarını usulüne uygun bir şekilde gerçekleştirmektir. İdarenin

¹⁰⁴ Mekteb-i Kudât Nizamnamesi, madde 22,23.

¹⁰⁵ Mekteb-i Kudât Nizamnamesi, madde 25.

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, 282.

¹⁰⁷ M. K. Nizamnamesi, madde 1.

görevlerinden biri de öğrencilerin günlük yoklamalarını mubassırlar aracılığı ile alıp bunları aylık devam cetvelleri şeklinde düzenlemektir.¹⁰⁸

İlmiye Salnamesi'nde Medresetü'l-Kudât'ta görev yapmış yalnız bir müdürün adı geçmektedir. 22 Aralık 1909'da (h. 9 Zilhicce 1327) Medresetü'l-Kudât'ın açılışı ile müdürlük görevine başlayan Çerkeş Şeyhizâde Ahmed Muhtar Efendi, aynı zamanda okulun eski mezunlarından, 1892'de mezun olmuştur.¹⁰⁹ Bununla birlikte 1903'te Mekteb-i Kudât'tan mezun olan Burdurlu Ömer Lütfi Efendi'nin 1920 -1923 yılları arasında Medresetü'l-Kudât'ta müdürlük yaptığı başka bir kayıta mevcuttur. Burdur mebusluğu ve Safranbolu kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Ömer Lütfi Efendi, Osmanlı hükümeti tarafından neşr edilen fetva ve beyannameye uygun hareketle Kuvva-ı Milliye aleyhinde bulunmuş, Kuvvay-ı Milliye'nin Safranbolu'ya hücum etmeleri üzerine vazife mahallini terk ederek beldenin eşrafi ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve Medresetü'l-Kudât müdürlüğüne tayin olunmuştur. Müdürlüğü sırasında 5 Ocak 1923 tarihinde Boğaz'daki evinde intihar etmiştir.¹¹⁰

2.3.1.2 Medresetü'l-Kudât'ın Öğretim Kadrosu

Medresetü'l-Kudât'ta görevlendirilecek muallimler Me'mûrin-i İlmiyye İntihâb Encümeni'nin uygun gördüğü kişiler arasından Meşîhât Makamı tarafından atanıyordu.¹¹¹ Öğretmenler okul idaresi tarafından düzenlenen ders programında belirlenmiş saatlerde ders başı yapacak şekilde okulda hazır olmak, görevlendirildikleri derslere girmek ve ileride ayrıntıları ile anlatılacak olan giriş ve sınıf geçme imtihanlarını icra etmekle görevli idiler. Hocaların görevleri yalnızca ders vermek değil aynı zamanda düzeni bozan ve kurallara uymayan öğrencileri uyarmak, onlara nasihat ederek disiplini sağlamaktı.¹¹² Derse on beş dakikadan fazla geç kalan öğretmen derse girmemiş sayılacaktı.¹¹³ Özürsüz olarak derse gelmeyen öğretmenlerin maaşlarından, gelmedikleri

¹⁰⁸ M. K. Nizamnamesi, madde 2.

¹⁰⁹ *İlmiye Salnâmesi*, 689.

¹¹⁰ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: İBB Yayınları, 1996), 4: 228-229.

¹¹¹ M. K. Nizamnamesi, madde 4.

¹¹² M. K. Nizamnamesi, madde 5.

¹¹³ Medresetü'l-Kudât Talimât-ı Dâhiliyyesi, *İlmiye Salnâmesi*, (Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye: Mabaa-i Âmire, 1334), madde 24. (Buradan itibaren M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi olarak geçecek.)

günün ücreti düşürülecek, bunu bir ayda iki kere tekrarlayan öğretmen istifa etmiş sayılıp yerine İntihab Encümeni tarafından başka öğretmen atanacaktı.¹¹⁴

Medresetü'l-Kudât'ta muallimlik ve müderrislik yapan birçok ilim ve devlet adamı vardır. Bu hocalar gerek geçmişte, gerekse müderrislik yaptıkları dönemde buldukları önemli görevlerle dikkat çekmektedirler. Bunlar arasında ilmiye sınıfının ileri gelenleri, üst düzey bürokratlar, milletvekilleri, yüksek mahkemelerin başkan ya da üyeleri, İstanbul'daki diğer yüksek mekteplerin ve selatin camilerin dersiamları, meşhur yazarlar ve hattatlar bulunmaktaydı. Kurulduğu günden beri kadılar okulunun en önemli ve vazgeçilmez dersi sayılan *Dürer*'in okutulmasından sorumlu müderrislerin ilki Fetva Emmini Ali Rıza Efendi idi. Okulun bir diğer *Dürer* hocası İstanbul Kadısı Abdü'l-Feyyaz Efendi idi. Yine Fetvahane'nin i'lâmât mümeyyizlerinden Ahmed Hamdi Efendi ile aynı yerde i'lamat-ı şeriyye memuru olan Yusuf Dehrî Efendi de *Dürer* müderrislerindendi. Yusuf Dehrî Efendi aynı zamanda "huzûr-ı hümayûn muhatabları" ndandı yani Ramazan ayında padişah huzurunda yapılan ve dönemin önde gelen alimlerinin katılıp ilmi tartışmalar yaptıkları meclisin üyesi idi. Fatih Camii ve Süleymaniye Medreseleri'nin mücîz yani icazet vermeye yetkili dersiamlarından. Medresetü'l-Kudât müfredatında haftalık ders sayısı bakımından ikinci ders olan *Mecelle*'nin talimi için görevli müderrislerden biri Adliye eski nazırı Haydar Efendi idi. Haydar Efendi aynı zamanda Tatbikat-ı Şeriyye dersine giriyordu. Diğer *Mecelle* hocaları da şunlardı: Şer'î Temyiz Mahkemesi eski üyesi Mustafa Rıza Efendi, Üsküdar Kadısı Hasan Lütfi Efendi ve Medresetü'l-Kudât müdür muavini Şakir Bağdâdi Efendi.¹¹⁵

İleride "Dersler" başlığı altında hakkında bilgi verilecek olan Sakk-i şer'î ve Defter-i kassâm dersleri, Evkâf-ı Hümayun Mahkemesi kadılığında Tanzîm-i İ'lâmât-ı Şeriyye Müdürü olan Hâlis Efendi tarafından verilecekti. Ahkâm-ı Evkâf dersi, kendisi de Medresetü'l-Kudât'tan mezun olan ve Bâb-ı Fetvâ Memurîn Kalemî memurlarından Sâbir Efendi tarafından, Arazi Kanunu Darü'l-Hilafe ve Darü'l-Fünun medreselerinden mezun Hayreddin Efendi tarafından, Hukuk Muhakemeleri Usulü ve İcra Kanunu dersleri Mahkeme-i Temyiz Hukuk Reis-i Evveli Şevki Beyefendi tarafından, İ'lâmât-ı

¹¹⁴ M. K. Nizamnamesi, madde 6.

¹¹⁵ *Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Nizamnamesi ve Medresetü'l-Kudât Nizamnamesi*, (İstanbul: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1340), s.y. (İki nizamname birlikte basılmış ve ciltlenmiştir. Medresetü'l-Kudât'ta görev yapmış müderrislerin listesi yalnız bu basımda Medresetü'l-Kudât Nizamnamesi'nin sonunda yer almaktadır.)

Hukukiyye dersi Tedkîkât-ı Şer'îyye Meclisi üyelerinden Münîr Efendi tarafından, Ceza Kanunu, Galatasaray Mekteb-i Sultanisi öğretmenlerinden Rıfat Bey tarafından, Usul-i Muhakemât-ı Cezaiyye ve Sulh Kanunu ile İdare Hukuku dersleri Yozgat mebusu ve eski Emniyet Genel Müdürü Şakir Beyefendi tarafından okutulmuştur. Çeşitli mahkemelerde azalık ve Mülkiye Mektebi'nde Mecelle öğretmenliği yapan Kemal Âtîf Bey Devletler Hukuku'nu, Evkaf-ı Hümayun hukuk müşaviri Seniyyüddin Bey, Ticeret-i Berriyye ve Bahriyye derslerini, eski Mahkeme-i Temyiz Hukuk Reisi Ali Rıza Bey, Tanzîm-i İ'lâmât-ı Cezaiyye, Tatbîkât-ı Hukukiyye, Cezâiyye ve Ticâriyye derslerini, Maliye Nezareti eski müsteşarı Hasan Tahsin Bey İktisat dersini okutmuştur.¹¹⁶

Meşhur yazar, şair ve Darülhilâfe medresesi müderrislerinden Tâhirülmevlevî de Medresetü'l-Kudât'ta hocalık yapmıştır. Hatıralarında bu medreseye 1919 (Eylül 1335) yılında altı yüz kuruş maaşla Kitâbet-i Resmîye muallimliğine tayin olduğunu ve okul kapatılana kadar da bu görevi sürdürdüğünü anlatır. Tâhirülmevlevî ileride okulun ıslahı için oluşturulan komisyonda görev yapmış ve okul hakkında bu komisyonun hazırladığı raporu kitabet hocası olduğu için bizzat kaleme aldığından bahsederek, bu raporu daha sonra kendi çıkardığı gazete olan Mahfil'de yayınlamıştır.¹¹⁷ Dava vekili (avukat) İshak Muammer Bey İlm-i Hukuka Giriş, Fetvahane'de Mektûbî Mühimme katibi meşhur hattat Mehmed Aziz Efendi ve Medresetü'l-Hattatîn müderrislerinden Hulusi Efendi (Mehmet Hulusi Yazgan) Hatt-ı Ta'lik derslerini okutmuşlardır. Hulusi Efendi, Ta'lik hattının son ve en meşhur üstadlarındandır, aynı zamanda Medresetü'l-Kudât bünyesinde bulunan sınıf-ı mahsûsta da ta'lik derslerine girmiştir.¹¹⁸

Adları müderrisler listesinde geçmese de çeşitli biyografilerde Medresetü'l-Kudât veya Mekteb-i Nüvvâb'da bir dönem müderrislik yaptığı belirtilen kişiler de mevcuttur. Mutasavvıf ve edebiyatçı, Kefevî Dergâhı'nın şeyhi Ali Vasfî Bey (Şeyh Vasfî), Medresetü'l-Kudât'ın ismi henüz Mekteb-i Nüvvâb ve sonra Mekteb-i Kudât olduğu zamanlarda okulda inşa ve kitabet muallimliği yapmıştır.¹¹⁹ Sultan II. Abdulhamid döneminde şeyhülislamlık yapmış olan Mustafa Hayri Efendi, bu göreve getirilmeden önce Medresetü'l-Kudât'ta müderrislik yapmıştır. Hatıralarında anlattığına göre 1911-

¹¹⁶ *Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Nizamnamesi ve Medresetü'l-Kudât Nizamnamesi*, s.y.

¹¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, haz. Nurcan Boşdurmaz (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012), 188.

¹¹⁸ *Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Nizamnamesi ve M. K. Nizamnamesi*, s.y.

¹¹⁹ Mustafa Özsarı, *Şeyh Vasfî* (İstanbul: Altınpost Yayınları, 2013), 34.

1913 yıllarında üçüncü sınıflara üç yıl Tatbîkât-ı Cezâiyye ve birinci sınıflara da Ceza Kanunu dersleri vermiştir.¹²⁰ Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin büyük hukukçularından Ebu‘ulâ Mardin 1914’te Medresetü’l-Kudât’ta müderrislik yapmıştır.¹²¹ Şapka kanunundan bir buçuk yıl önce yazdığı “Frenk Mukallidliği” adlı risalesi sebep gösterilerek adı geçen kanuna muhalefetten hakkında dava açılan Osmanlı’nın son dönem din alimi ve yazarlarından İskilipli Âtîf Efendi de 1918’de Medresetü’l-Kudât’ta Hikmet-i Teşrî‘iyye müderrisliği görevinde bulunmuştur. Âtîf Efendi, bahsedilen davadan beraat etmesine rağmen serbest bırakılmayıp, 1926 yılı başında Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından idam edilmiştir.¹²²

2.3.2 Medresetü’l-Kudât’a Öğrenci Kabulü

2.3.2.1 Medresetü’l-Kudât’a Giriş Şartları

Medresetü’l-Kudât’a giriş için ilk şart müslüman olmaktı. Mezunları şer‘î mahkemelerde istihdam edilecek bu okula doğal olarak gayrimüslim talebe alınmayacaktı.¹²³ Bir diğer şart da her ne kadar nizamnamede belirtilmemişse de, erkek olmaktı. Osmanlı Devleti’nde “Kız Mektebi” veya “İnâs Mektebi” gibi aksi belirtilmedikçe medreseler erkekler içindi. Özellikle mezunlarının kadınlık gibi başından beri erkeklerin yapageldiği bir göreve gelecekleri düşünüldüğünde, bu şartın zikredilmesine ihtiyaç olmadığı açıktır. Diğer bir şart da yaş sınırlaması idi. Bu okulda okumak isteyen öğrencilerin yaşları yirmi ila otuz beş yaş arasında olacaktı.¹²⁴

Medresetü’l-Kudât’a girebilmek için giriş imtihanında başarılı olmak gerekiyordu. Bir sonraki başlıkta ayrıntıları ile anlatılacak olan giriş imtihanının zamanı gazetelerle ilan edilecekti. Bu imtihanı geçenlerin kimlik belgeleri ve aşı kartları ile birlikte okul müdüriyetine şahsen başvurup kayıtlarını yaptırmaları gerekiyordu.¹²⁵

Bunlara ek olarak okula kabul edilmek için adayın hem adli sicilinin hem de ahlaki durumunun temiz olması gerekiyordu. Ahlak ve davranış bakımından çevrede iyi olarak tanınmak, orijinal ifadesi ile “hüsn-i hâl ashâbından olmak” ve cinayet ve namusa

¹²⁰ Ali Suat Ürgüplü, *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri* (İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2015), 114, 242.

¹²¹ Cevdet Yavuz, “Ebu‘ulâ Mardin”, *DİA*, 10: 363-364.

¹²² Sadık Albayrak, “İskilipli Mehmed Atîf Efendi”, *DİA*, 22: 583-584.

¹²³ M. K. Nizamnamesi, madde 1.

¹²⁴ M. K. Nizamnamesi, madde 7.

¹²⁵ M. K. Nizamnamesi, madde 8.

karşı işlenmiş fiiller gibi suçlardan hüküm giymemiş olmak gerekiyordu.¹²⁶ Adayın, kayıt sırasında, kanunlara uyma konusunda sicilinin temiz ve ahlaken iyi bir insan olduğuna dair bugünkü adli sicil kaydı ya da referans mektubu gibi düşünebileceğimiz bir belge getirmesi gerekiyordu. Bu belge öğrencilerin önceki okullarındaki hocaları tarafından veya oturdukları mahallenin imam veya muhtarı tarafından ya da toplumca tanınan iki kişi tarafından verilecekti.¹²⁷ Giriş imtihanında başarılı olan adayın, yukarıdaki şartlardan birine aykırı durumda olduğu sonradan tespit edilirse kaydını yaptırmış olsa dahi kaydı silinecekti.¹²⁸ Kadı adaylarının gerek ilmi altyapılarının gerekse ahlaki yapılarının sağlam olması yönündeki bu hassasiyet, devletin hem kadılık mesleğine, hem de Medresetü'l-Kudât'a ne kadar önem verdiğinin işaretlerinden biridir.

Daha önce Mekteb-i Nüvvâb ya da Mekteb-i Kudât'ta okumamış, medreseden yetişip halihazırda kadı veya nâiblik yapanların bu okula girişleri için farklı bir düzenleme getirilmiştir. Yönetmelikte yer alan geçici madde ile bu kadı ve naibler giriş imtihanından muaf olacaklar, ancak okulun son sınıfını bitirdiklerinde diğer öğrencilerle beraber mezuniyet imtihanına girecekler, aldıkları puanlara göre Medresetü'l-Kudât mezunları hükmünde sayılacaklardı.¹²⁹ Mesbûkîn denen bu kadı ve naiblerin okula imtihansız kabul edilmeleri ileride okulun eğitim seviyesindeki gerilemenin sebeplerinden biri olarak görülecek ve kurulan ıslahat encümeninin raporunda bu geçici maddenin nizamnameden çıkarılması istenecektir.¹³⁰

2.3.2.2 Giriş İmtihanları

Medresetü'l-Kudât'a girmek isteyenler gazetelerde ilan edilen gün ve saatte bir önceki başlıkta belirtilen belgelerle birlikte şahsen başvurup, kayıtlarını yaptıracaklardı.¹³¹ Adayların kendilerine bildirilen gün ve saatte imtihan yerinde hazır olmaları gerekiyordu. Bu saatte imtihana gelmeyen veya geldiği halde imtihanı tamamlamadan çıkan adaylar bir daha o yılki imtihana kabul edilmeyeceklerdi.¹³²

---

¹²⁶ M. K. Nizamnamesi madde 7; M. K. Talimat-ı Dahiliyyesi, madde 2.

¹²⁷ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 2.

¹²⁸ M. K. Nizamnamesi, madde 8.

¹²⁹ M. K. Nizamnâmesi, madde-i muvakkata (8. ve 9. madde arasında).

¹³⁰ Islahat Encümeni'nin raporu için bkz. bu çalışmada "Medresetü'l-Kudât'ta Islahat Çabaları".

¹³¹ M. K. Nizamnâmesi, madde 2.

¹³² M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 3.

Muallimhâne-i Nüvvâb zamanında sözlü olarak yapılan giriş imtihanı artık yazılı bir imtihana dönüşmüştü. Bu imtihan, aralarından birinin başkan olması şartı ile, öğretmenlerden seçilecek bir komisyon tarafından yürütülecekti. İmtihan Sarf, Nahiv, Mantık, Belâgat, Fıkıh Usulü, Akâid, Kelam, Hüsn-i Hat, Kitabet, İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi, Osmanlı Coğrafyası ve Hesap derslerinden yapılacaktı.¹³³ İmtihanda adaylara cevap ve karalama için damgalı kağıtlar verileceğinden, adayların yanlarında hokka ve kalemden başka bir eşya bulundurmaları yasaktı.¹³⁴ İmtihan sırasında derslerle ilgili kitap ve defter bulundurmak, öğrencilerin kendi aralarında konuşmaları ve yardımlaşmaları da yasaktı. Kopya çeken veya çekmeye yeltenenler derhal imtihan salonundan çıkarılacak ve o yıl bir daha imtihanlara alınmayacaklardı. Kopya çektikleri daha sonra anlaşılan adayların imtihanları, soruları doğru cevaplamış olsalar bile iptal edilecekti.¹³⁵ Adayların soruları cevaplaması için sekiz saat süre verilecekti. Sekiz saati aşanların cevap kağıtları kabul edilmeyecekti.¹³⁶ Bu imtihandan toplam puanın yarısından fazla puan alanlar başarılı sayılacaklardı.¹³⁷ Medresetü'l-Kudât giriş imtihanı, verilen sürenin sekiz saat oluşu ve imtihan konularının çok ve çeşitli olması bakımından oldukça zor bir imtihan olduğunu düşündürmektedir. İmtihan sırasında uyulacak sıkı kuralları olması bakımından bugünkü merkezi sistem sınavlarını andırmaktadır. Hatıralarında 1913 yılı Mayıs ayında Medresetü'l-Kudât giriş imtihanlarına girdiğini anlatan Başkâtipzade Râgıp Bey, bu imtihanı şöyle anlatmaktadır:

“ Bu mektebe duhûl için ehliyetname ve İlm-i Kelam okuduğuna dair bir vesîka-i resmiyye ile evvela duhûliye imtihanına girebilmek için kaydolunurdu. Bu kayıt hitama erince, yevmiye otuz-kırk efendi tahrîrî imtihan olunur. Bu imtihanda Arapça Dürer'den bir ibare yazılır, (yapılması gereken) bu ibareyi tahrîk etmek, tahlîl etmek, manâ vermek, mefhûm ve tercüme etmek, kezâ bu ibâreden sarf, nahiv, mantık, meani, beyan, bedî', akâid, fıkıh, usul-i fıkıh ilimlerinden üçer suâle cevap verip yazmaktır. Bu imtihana beş-altı yüz, bin efendi girip, bunlardan yüz, yüz elli kişi kazanır, bilahare bu kazananlar arasında da “temyîz imtihanı” namını taşıyan şifahî bir imtihan da yapılıp otuz kırk

¹³³ M. K. Nizamnamesi, madde 10.

¹³⁴ M. K. Talimat-ı Dâhiliyesi, madde 4.

¹³⁵ M. K. Talimat-ı Dâhiliyesi, madde 5, 6.

¹³⁶ M. K. Talimat-ı Dâhiliyesi, madde 7.

¹³⁷ M. K. Nizamnâmesi, madde 8; M. K. Talimât-ı Dâhiliyesi, madde 11.

*efendi Mekteb-i Kudât'ı kazanarak dilşâd ve bermurâd olurlardı ki, bu mektebi kazanabilmek pek büyük bir şeref ve liyakat idi.”*¹³⁸

Kendisinin de yirmi üç yaşında bu şerefe nail olduğunu Allah'a hamd ederek belirten Râgıp Bey, yazılı imtihandan sonra bir de sözlü imtihan yapıldığını anlatmaktadır. Oysa medresenin nizamnamesinde giriş imtihanının nasıl yapılacağı ayrıntıları ile anlatıldığı halde sözlü bir imtihandan bahsedilmemektedir. Buna göre, medresenin artık iyice popülerleştiğini ve okul yönetiminin, bin kişiyi bulan başvuru sayısını otuz-kırk kişiye indirebilmek için sözlü bir imtihan daha ihdas ettiğini düşünmek mümkündür.

2.3.3 Öğrencilerin Sorumlulukları ve Uymaları Gereken Kurallar

Öğrenciler herşeyden önce okula devam etmek ve derslere zamanında girmekle yükümlü idiler. Talebe bir öğretim yılında bir ay zarfında geçerli bir mazereti olmaksızın derslere üç kere katılmazsa, birincide müdür tarafından uyarılacak, ikinci ay yine bu şekilde devamsızlığa devam ederse daha ciddi bir şekilde uyarılacak, üçüncü ayda da böyle devam ederse o sene sonundaki yıl sonu imtihanlarına alınmayıp sınıfta bırakılacaktı.¹³⁹ Medreseye üst üste iki yıl devam etmeyen ya da bir sınıfta ard arda iki yıl kalan öğrencinin kaydı silinecekti. Yine bir yıl sonunda mezuniyet veya bütünleme imtihanında başarısız olup, ertesi yıl sonunda da bu imtihanları geçemeyenlerin öğrencilikleri iptal edilecekti.¹⁴⁰

Derse on beş dakikadan fazla geç kalan öğrenci derse girmemiş sayılacaktı. Aynı kural öğretmenler için de geçerli idi.¹⁴¹ Öğrenci bir dersin öğretimi sırasında o dersin gerektirdiği bir görevi yapmaktan kaçınırsa önce dersin hocası tarafından kendisine nasihat edilecek, daha ciddi bir uyarıyı hak edenler müdüriyete bildirilecek, durumunda ısrar edenler sınıflarında kalacaklardı.¹⁴²

Öğrenciler medrese içinde adaba uygun davranmakla ve okul yönetmeliğine uymakla yükümlü idiler. Okul dışında da vakur ve haysiyetli bir tarzda hareket edeceklerdi. Bu kurallara uymayanlar birinci defasında müdür tarafından uyarılıp

¹³⁸ Râgıp Bey, *Tarih-i Hayatım*, 41.

¹³⁹ M. K. Nizamnamesi, 11.

¹⁴⁰ M. K. Nizamnamesi, madde 21.

¹⁴¹ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 24.

¹⁴² M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 23.

kendilerine gerekli nasihat verilecek, bu tür davranışlar tekrar ederse daha ciddi bir şekilde uyarılacak, yine devam ederse müdürün kararı ve şeyhülislamlığın da onayı ile öğrencinin kaydı silinecekti.¹⁴³ Bundan daha önce kaleme alınan Mektebü'l-Kudat nizamnamesine göre uygunsuz davranışları tekrar eden öğrenciler uyarıldıktan sonra arkadaşları ve hocaları huzurunda azarlanacaktı. Bu hükmün pedagojik olarak pek ideal bir uygulama olmadığı kısa süre içinde anlaşılmiş olacak ki yeni nizamnamede başkalarının önünde azarlama uygulaması kaldırılmıştır.

2.3.4 Medresetü'l-Kudat'ın Binası

Medresetü'l-Kudât, 1855'te Muallimhâne-i Nüvvâb olarak ilk kuruluşunda Süleymaniye'deki Mekteb-i Edebiyye binasında eğitim-öğretime başlamıştır. Bu bina zamanla yıpranmış, bir kaç kez tamirden geçirilmiştir. Daha sonra Mekteb-i Edebiyye binasının hem yetersiz kalması hem de iyice eskimesinden dolayı yeni bina inşasına karar verilmiştir. Yeni binanın tasarımı Mimar Kemalettin Bey'e aittir. Bina 1913'te tamamlanmış ve bu yılda eğitim-öğretime başlanmıştır. Yeni bina İstanbul'da Beyazıt'tan Süleymaniye'ye giden Besim Ömer Paşa (eski Takvimhane) Caddesi ile Kaptanı Derya Sokağının kesiştiği köşedeki arsa üzerinde yapılmıştır. Bitişğinde Kaptan İbrahim Paşa Camii, karşısında İstanbul Üniversitesi merkez binası bulunmaktadır. Bina bodrumla birlikte dört katlı olarak inşa edilmiştir. Giriş kapısı üzerinde üç bölmeli bir kitabesi vardır.¹⁴⁴ Üç bölmeli kitabesinin birinci kısmında “el-Kadâu bi'l-hakki min efdali'l-ferâiz” (Adalet ile hüküm vermek Allah'ın emirleri arasında en üstünüdür) yazılıdır. Kitabenin orta bölümünde “İstanbul Darülfünûn Kütüphanesi” ve üçüncü bölümünde ise Nisâ Suresi'nin 58. ayetinin bir kısmı “ .....ve izâ hakemtum beyne'n-nâsi en tahkumû bi'l-adl” (İnsanlar arasında hüküm verdiğinde adalet ile hükmet) yazılıdır. Ortadaki “İstanbul Darülfünûn Kütüphanesi” ibaresi Medresetü'l-Kudât kapatılıp okul binası İstanbul Darülfünûnu'na verildikten sonra yazılmıştır. Bu bölümde orjinal olarak yazılı olan “Medresetü'l-Kudât” yazısı okul el değiştirilince kazınmış, yerine yeni ibare yazılmıştır.

¹⁴³ M. K. Nizamnamesi, madde 11.

¹⁴⁴ Yavuz, *Mimar Kemalettin*, 232-233; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1962), 1: 82.

2.4 Medresetü'l-Kudât'ta Eğitim-Öğretim

2.4.1 Genel Kurallar

Medresetü'l-Kudât'ta öğretim süresi dört yıldır. Okul her sene Şevval ayının on beşinde açılacak ve Cemaziyelahir ayının başında dersler tatil edilerek okula giriş, sınıf geçme ve mezuniyet imtihanlarına başlanacaktı. Şaban ayının on beşinde de bütün imtihanlar sona ermiş olacaktı.¹⁴⁵ Medresetü'l-Kudât'ta ders süresi bir saattir ve okulda günde üç veya dört saat ders yapılacaktır. Her öğretim yılı sona erdiğinde o yılın derslerinden yıl sonu imtihanları yapılacaktır.¹⁴⁶

2.4.2 Dersler¹⁴⁷

İlmiye Salnamesi'nde Medresetü'l-Kudât nizamnamesinin devamında yer alan Medresetü'l-Kudât Talimat-ı Dahiliyyesi'nde okulda hangi derslerin kaçınıcı sınıflarda okutulacağı belirtilmiştir. Ancak bu dersler gerekli görüldüğünde Makam-ı Meşihat tarafından değiştirilebilecek, ders saatlerinin sayısı artırılıp eksiltilebilecektir.¹⁴⁸

Medresetü'l-Kudât ders programı incelendiğinde medresede okutulacak derslerin genel olarak üç ana başlık altında çeşitlendiği görülür. Bunlardan en önemlisi esasen okulun kuruluş amacı olan şer'î mahkemelere her bakımdan yetkin kadılar yetiştirme hedefine yönelik fıkıh dersleri idi. Diğer dersler kadı adaylarına gerekli hukuk bilgisi ve kültürünü kazandıracak çeşitli hukuk dersleri idi. Geri kalan dersler ise kadılık mesleği icra edilirken gerekli olacak resmi yazı yazma, mahkeme defteri tutma, güzel yazı vb bilgi ve becerilerin öğretildiği teknik derslerdi. Buna göre Medresetü'l-Kudât'ta işlenen dersler bu üç başlık altında toplanabilir:

2.4.2.1 Fıkıh Dersleri

Dürer: Muallimhâne-i Nüvvâb olarak kurulduğu ilk gününden Medresetü'l-Kudât'ın sonuna kadar okulun en temel ve vazgeçilmez dersi *Dürer* dersi olmuştur. Bu derste Molla Hüsrev'in (ö.1480, h.885) *Dürerü'l-hükkam* adlı fıkıh kitabı okutulduğu

¹⁴⁵ M. K. Nizamnamesi, madde 9.

¹⁴⁶ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 24, 25.

¹⁴⁷ Derslerin listesi ve haftalık ders saatleri için bkz. Ek.16.

¹⁴⁸ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 12.

için ders de bu adla anılmıştır. Bu kitap Molla Hüsrev'in yine kendi eseri olan *Gurerü'l-ahkam*'a yazdığı şerhtir. Hanefi Mezhebi'ndeki muteber görüşler esas alınarak telif edilen *Dürerü'l-hükkam*, İslam fikhının ibadet ve muamelata dair bütün meselelerini toplar. Asırlarca *Mülteka'l-Ebhur* ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yarı resmi hukuk külliyesi olmuştur.¹⁴⁹

Dürer Medresetü'l-Kudât'ta haftalık ders saati en çok olan dersti. Birinci sınıftan son sınıfa kadar haftada beş saat *Dürer* dersi vardı. Kitapta “Kitabu'n-nikah” bölümünden itibaren muamelat kısmı işlenecekti. Her sene eserin bu kısmının dörtte biri işlenecek, dört yıl sonunda kitap bitirilecekti. Dersin öğretmeni kitaptaki meseleleri bir mahkeme duruşması gibi canlandırarak, uyuşmazlığı ortadan kaldırma usulünü tarif edecek ve bu meselelerin *Mecelle* ile uyuştuğu ya da çeliştiği noktaları belirtip, kendisiyle fetva verilen görüşü açıklayacaktı.¹⁵⁰ *Dürer* dersinin öğretmeni öğrenci diploma alana kadar bu dersi takip edecek ve kitap mutlaka tamamlanacaktı.¹⁵¹

Mecelle: Tam ismi *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye* olan bu eser Osmanlı Devleti'nde 1868-1876 yılları arasında hazırlanan ve daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukuku esaslarını içeren bir kanun metnidir.¹⁵² Muhtevası itibarıyla *Mecelle*, tamamen İslam Hukuku kaidelerinin yer aldığı bir kanundur. Ahval-i şahsiyye denilen şahıs, aile ve miras hukukuna dair hükümleri ihtiva etmez.¹⁵³ *Mecelle* yürürlüğe girdikten sonra Muallimhâne-i Nüvvâb'ın müfredatına girmiş ve hep en önemli derslerden biri olmuştur. *Mecelle* birinci sınıftan son sınıfa kadar her öğretim yılında haftada üçer saat okutulacaktı. Birinci maddesinden başlanarak, *Dürer*'de olduğu gibi içindeki meseleler mahkeme duruşması şeklinde işlenecek, mezhepler arasındaki görüş ayrılıkları ve bunlardan hangisinin ne sebeple tercih edildiği ortaya koyulacaktı. *Mecelle*'nin öğretiminden sorumlu öğretmenler, *Dürer* dersinde olduğu gibi mezuniyetine kadar öğrenciyi takip edeceklerdi.¹⁵⁴

Feraiz: İslam miras hukuku kurallarını gösteren feraiz ilmi, şüphesiz şeri mahkemede kadılık görevi yapacak kadıların iyi bilmeleri gereken alanlardan biri idi.

¹⁴⁹ Ahmet Akgündüz, “Dürerü'l-Hükkam”, *DİA*, 10: 27-28.

¹⁵⁰ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 13.

¹⁵¹ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 15.

¹⁵² Mehmet Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, *DİA*, 28: 231-235.

¹⁵³ Ahmet Şimşirgil - E. Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, (İstanbul: KTB Yayınları, 2008), 55.

¹⁵⁴ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 15.

Feraiz Medresetü'l-Kudât'ta birinci ve ikinci sınıfta okutulacaktı. Birinci sınıfta haftada iki saat, ikinci sınıfta haftada bir saat işlenecekti. Feraiz dersinin hocası miras hukuku hakkında bütün mezheplerin görüşlerini öğretecek, uygulamaları meseleler şeklinde ortaya koyacak, tercih edilen görüşleri açıklayacaktı. Miras hukukundaki "kırk hal" konusuna başladıktan sonra öğrencilerine çeşitli miras meseleleri yazdıracak, öğrencilerinin kağıtlarını kontrol edecek, hatalarını düzeltip geri verecekti.¹⁵⁵

Ahkam ve Nizamat-ı Evkaf: Son sınıfta haftada iki ders olarak işlenen bu derste İslam hukukuna göre vakıflar ile ilgili hüküm ve düzenlemeler gösterilecekti.

Arazi Kanunu: 1958'de çıkarılan Arazi Kanunnamesi ile Osmanlı Devleti'nin geleneksel toprak sistemi İslam Hukuku'na da uygun olarak kanunlaştırıldı ve o tarihten itibaren yürürlükte kaldı. İkinci ve üçüncü sınıflar haftada iki saat bu dersi alıyorlardı. Dersin hocası Darü'l-Hilafe Medreseleri müderrislerinden Hayreddin Bey'di.

2.4.2.2 Hukuk Dersleri

Medhal-i İlmi Hukuk: Hukuk ilmine giriş dersi, yalnızca birinci sınıfta haftada bir saat olarak işleniyordu. Bu dersin amacı talebeye hukuk mantığını ve hukukun temel ilkelerini öğretmekti.

Hukûk-ı İdare: İdare Hukuku son sınıfta haftada iki saat okutuluyordu. Bu derste devlet idaresinin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili kurallar işleniyordu.

Ticaret-i Berriyye ve Ticaret-i Bahriyye: Kara ve deniz ticareti hukuku dersi. Kara Ticareti Hukuku yalnız üçüncü sınıfta haftada iki saat, deniz ticareti hukuku dersi de yalnız dördüncü sınıfta haftada bir saat işleniyordu. Her iki derse de Evkaf-ı Hümayûn Hukuk Müşaviri Seniyyüddin Bey giriyordu.

Ceza Kanûnu ve Tanzîm-i İ'lamat-ı Cezâiyye: Tanzimat'ın ilanından sonraki kanunlaştırma faaliyetlerinin sonucu olarak 1840'da, 1851'de ve 1858'de ceza kanunları çıkarılmış, sonuncusu Fransız Ceza Kanunu'ndan tercüme edilip bazı değişikliklerle Osmanlı hukuk sistemine uyarlanmıştır. Ceza kanunu dersi yalnız birinci sınıfta haftada iki saat okutuluyordu. İlmiye Salnamesi'nde dersin hocasının İstanbul Sultanisi muallimlerinden Rıfat Bey olduğu belirtilmiştir. Tanzim-i İ'lâmât-ı Cezâiyye dersi ceza

---

¹⁵⁵ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 16.

davalarında mahkeme tarafından verilen son hükümleri gösteren belgelerin düzenlenmesini konu alıyordu.

İcra Kanûnu: İcra Kanunu dersi dördüncü sınıfta haftada bir saat olarak işleniyordu. Dersin hocası Mahkeme-i Temyiz Hukuk Reis-i Evveli Şevki Bey'di.

Hukûk-ı Düvel: Uluslararası Hukuk dersinin hocası Mülkiye Mektebi *Mecelle* muallimi Kemal Atıf Bey'di. *İlmiye Salnamesi*'ndeki bir listede Hukuk-ı Düvel'in ders saati birinci, ikinci ve üçüncü sınıflara haftada üçer saat olarak gösterilmişken, aynı eserdeki ders programı tablosunda haftada birer saat olarak gösterilir. Haftalık toplam ders sayısının on sekiz olduğu hesaba katıldığında bu dersin haftada bir saat okutulduğu daha makul görünmektedir.

Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâ ve Sulh, Usûl-i Muhâkeme-i Hukûkiyye: Ceza ve sulh muhakemeleri usulü ile hukuk muhakemeleri usulü dersleri. Ceza ve Sulh muhakemeleri ikinci ve üçüncü sınıflarda birer saat olarak, hukuk muhakemeleri dersi ikinci sınıfta iki, üçüncü sınıfta bir ders olarak işleniyordu.

2.4.2.3 Uygulama ve Yazı Dersleri

Sakk-i Şer'î: Muhakeme edilecek bir davada tarafların ve mahkeme heyetinin gerek mehkemeden önce, gerek mahkeme sırasında ve gerekse mahkemeden sonra düzenleyip yazacakları belgelerin hazırlanışı ve yazılışında uyulması gereken kuralların tamamını gösteren ilimdir. Sakk-ı şer'î ve sakk-ı adlî aynı manada kullanılır. Nizamiye mahkemeleri hukuk ve ceza daireleri adlarıyla iki kısma ayrıldığı için bu iki dairenin baktığı davalar ve mahkemeler birbirinden ayrılmış, dolayısı ile sakk-i adlî ilmi, sakk-i adlî-i hukûkî ve sakk-i adlî-i cezaî olarak iki başlığa ayrılmıştır.¹⁵⁶

Tatbîkat-ı Şeriyye, Tatbîkat-ı Hukûkiyye, Cezâiyye ve Ticâriyye: Tatbîkât-ı Şeriyye yalnız son sınıfta haftada bir saat okutulan bir dersti. Bu ders, adından da anlaşılacağı gibi muhakeme ile ilgili uygulamaları konu ediniyordu. Fetva Emîni Haydar Efendi'nin Medresetü'l-Kudât'ta bu dersi okuttuğu zamana ait ders notlarına göre tatbîkat-ı şeriyye dersinde şu konular işleniyordu: Her davanın başından sonuna kadar standart olarak yapılması gereken işlemler, resmi belgelerin ihtiva etmesi gereken hususlar, ilm-i şurût ve sicillat, son zamanlarda fetvahaneye gelen nakzedilmiş evrakın

¹⁵⁶ Şevki, *Sakk-i Adli-i Hukuki*, (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası,1327), 8.

her bakımdan incelenmesi gibi konular. Ayrıca sınıfta temsîlî olarak mahkeme kurulup teorik olarak işlenen konular uygulamalı olarak gösteriliyordu.¹⁵⁷ Tatbîkât-ı Hukûkiyye, Cezâiyye ve Ticâriyye dersinde tek bir ders başlığı altında hukuk, ceza ve ticaret davaları ile uygulamalar işleniyordu. Yalnız son sınıfta haftada bir saat işleniyordu.

Defter-i Kassâm: Kassâmlar, vefat eden kimselerin terekelerini taksim eden şeri memurlardır. Bunlar ikinci derecede adliye görevlilerinden olup hâkimin yardımcılardır.¹⁵⁸ Her kadılıkta bir kassam defteri bulundurulur, bu deftere mirası teşkil eden bütün eşya kalem kalem yazılır, sonra bilirkişi dinlenerek kıymetleri takdir ettirilir, varislerin hisseleri belirlenirdi.¹⁵⁹ Defter-i Kassâm dersinde kassâmların tereke tespit ve taksiminde kayıt tutma usûlleri incelenmekteydi.

Hüsn-i Hatt-ı Ta'lik: Resmi yazışmalara özel bir yazı şekli olan ta'lik yazısının öğretimi bu dersin konusu idi. Yalnız ta'likten önce, celi denen, iri harflerle yazı yazma ve hurde denen normalden çok daha küçük harflerle yazı yazma sanatları öğretilecekti. Bu ders sadece birinci ve ikinci sınıfta haftada birer saat olarak işlenecekti.¹⁶⁰ Hat sanatında ve özellikle ta'lik hattında önemli bir yere sahip olan Hasan Hüsnü Efendi (ö. 1914), 1882 yılında okulun adı henüz Mekteb-i Nüvvâb iken, aylık 224 kuruş maaşla ta'lik hocası olarak tayin edilmiştir. Yine son dönem Osmanlı hattatlarından Nesta'lik hattının son güçlü ustası Mehmet Hulûsî Efendi (Yazgan) de Medresetü'l-Kudât sınıf-ı mahsusunda ta'lik hocalığı yapmıştır.¹⁶¹

Kitâbet-i Resmîyye: Kitâbet-i resmîyye dersi de hüsn-i hat dersi gibi birinci ve ikinci sınıflarda haftada birer saat olarak okutulacaktı. Bu dersin hocası kadı adayı olan öğrencilerine resmi teşrifatı ve devlet büyüklerine hangi isim ve lakaplarla hitap edilmesi gerektiğini, bürokratik yazışmaları ve yazılı resmi işlemlerin aşamaları hakkındaki yazı kurallarını öğretecekti. Ayda en az bir defa öğrencilere bir konu verilip uygulama

---

¹⁵⁷ Haydar Efendi, *Medresetü'l-Kudât Talebesi İçin Tatbîkât-ı Şeriyye Dersi*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333).

¹⁵⁸ Sait Öztürk, "Kassam", *DİA*, 24: 579.

¹⁵⁹ A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, haz. Nihat Aryol, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 78.

¹⁶⁰ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 22.

¹⁶¹ Muhittin Serin, "Hasan Hüsnü Efendi", *DİA*, ek 1: 537-538; "Mehmet Hulusi Yazgan", *DİA*, 43: 356-357.

yaptırılacak, öğrencinin kâğıdı dersin hocası tarafından kontrol edilip en geç bir hafta içinde kendisine geri verilecekti.¹⁶²

2.4.3 Medresetü'l-Kudât'ta Sınıf Geçme ve Mezun Olma Şartları

Medresetü'l-Kudât'ta her sınıf seviyesinde okuyan öğrenciler yıl sonunda, gördükleri derslerden imtihan olacaklardı.¹⁶³ İmtihanlar aleni olarak her dersin öğretmeni ve müdür tarafından tayin olunan konunun uzmanı iki öğretmen tarafından sözlü ve yazılı olarak yapılacaktı.¹⁶⁴ Dürer, Mecelle, Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye ve Sulh, Usûl-i Muhâkemât-ı Hukûkiyye, Kânûn-i Arâzi, Hukûk-i Düvel, Medhal-i İlmi Hukûk, Kânûn-i İcrâ, Kânûn-i Cezâ, İktisâd, Ticaret-i Beriyye ve Bahriyye, Ahkâmu'l-Evkâf, Tatbîkât-ı Şeriyye ve Hukûkiyye ve Hukûk-i İdâre derslerinin yıl sonu sınıf geçme imtihanları sözlü, diğer derslerin imtihanları yazılı olarak yapılacaktı.¹⁶⁵ Sözlü imtihanda öğrenciye her ders için beşer soru sorulacaktı. Her dersin tam notu ondu. İmtihan sonucuna göre, sorumlu olduğu derslerden öğrencinin aldığı notların ortalaması altıdan az olan ya da ortalaması altı olup da birden fazla dersten düşük not alan öğrenci sınıfını geçemeyecekti.¹⁶⁶ İmtihan olurken kopya çekmek, yanında derslerle ilgili kitap-defter bulundurmak ve başkaları ile konuşmak gibi eylemlerde bulunanlar derhal imtihan salonundan çıkarılacaklardı. Belirlenen gün ve saatte imtihana girmeyen sınıfta kalmış sayılacaktı.¹⁶⁷ Derslerin tamamından en az altı alıp da yalnız bir dersten dörtten aşağı not alanlar ve meşru bir mazeretten dolayı imtihana giremeyenler bütünleme imtihanına gireceklerdi. Bütünleme imtihanı gelecek öğretim yılının ilk ayında ve bir defaya mahsus olmak üzere yapılacaktı. Bu imtihana girmeyenler için artık hiçbir mazeret kabul edilmeyecekti, bunlar doğrudan sınıfta kalacaklardı.¹⁶⁸

Medresetü'l-Kudât nizamnamesinin mezuniyete esas olacak not ortalamalarının ve diploma notunun belirlendiği yirminci maddesinde bazı değişiklikler yapıp, bu madde yeniden yayınlanmıştır. Buna göre talebin mezuniyet imtihanında aldığı notlar,

---

¹⁶² M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 21; Mehmed Fuad, *Usûl-i Kitabet-i Resmîyye*, (İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1328), 3.

¹⁶³ M. K. Nizamnamesi, madde 12.

¹⁶⁴ M. K. Nizamnamesi, madde 13.

¹⁶⁵ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 26.

¹⁶⁶ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 15, 16.

¹⁶⁷ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 17.

¹⁶⁸ M. K. Talimat-ı Dâhiliyyesi, madde 18-19.

son sınıfta almayıp birinci, ikinci ve üçüncü sınıfların yıl sonu imtihanlarında aldığı derslerin notlarıyla birleştirilecek, bunların ortalamasından ve bütün sınıflarda alınan *Dürer, Mecelle, Feraiz* ve *Sakk-i Şer'î* derslerinin hepsinden on üzerinden dokuz alanlar “sâlis” derecesinde mezuniyet belgesi alacaklardı. Yine aynı hesapla bu dört ders gurubundan ve diğer derslerden sekiz alanlara “râbi”, yedi alanlara da “hâmis” derecesinde mezuniyet ruusu verilecekti.¹⁶⁹

2.4.4 Sınıf-ı Mahsûs

Medresetü'l-Kudât çatısı altında kadı adaylarına eğitim vermek için açılan sınıflara ek olarak özel bir sınıf daha açılacaktı. Şer'î Mahkemelerin yazı ve idari işlerinde istihdam edilecek memurların yetiştirileceği bu sınıf hakkında Medresetü'l-Kudât nizamnamesine ek olarak on maddelik bir nizamname çıkartılmıştır. 3 Ocak 1914 tarihinde yayınlanan ek nizamname sınıf-ı mahsûs hakkında uygulanacak bütün hüküm ve esasları belirlemiştir.

Nâhiye veya kaza naibliklerinde daha önce çalışmış kişiler ile halihazırda buldukları işlerini aksatmamaları şartıyla ilmiye dairelerinde görevli memurlar ve bugünkü lise seviyesinde kabul edilen idadi mekteplerin, yaşları yirmi ila otuz arasındaki mezunları sınıf-ı mahsûsa imtihansız kabul edileceklerdi. İlmiye dairelerinde görevli memurların bu sınıfa katılabilmeleri için Meşihat ile birlikte, bağlı oldukları müdürlerin de onayının alınması gerekiyordu. Bu üç grup dışından sınıf-ı mahsusa başvurular yirmi ila yirmi beş yaşları arasında olacak ve giriş imtihanına gireceklerdi. Giriş imtihanı Meşihat Makamı tarafından, Arapça (Sarf, Nahiv ve Mantık), Tarih, Coğrafya, Hesâb-ı Kitâbet ve Hüsn-i Hat konularından yapılacaktı. İmtihandan en yüksek puan alanlar okula kabul edileceklerdi.¹⁷⁰

Sınıf-ı mahsus Medresetü'l-Kudât müdürlüğüne bağlı olacak, öğretmenleri de doğrudan Meşihat tarafından atanacaktı. Okutulacak dersler sınıfın yönetmeliğinde sayılan dersler olacaktı. Bu dersler; Ferâiz ve Vesâyâ, Sakk-i Şer'î, Nikâh, Talâk, Hidâne, Nafaka, Ahkâm-ı Evkâf, Defter-i Kassâm, Usûl-i Muhâkeme-i Şer'iyye (uygulamalı bir şekilde), Ma'lûmât-ı Kanûniyye, Harc ve Damga kanunları, Kitâbet, Hesâb, Usûl-i

¹⁶⁹ Medresetü'l-Kudât Nizamnamesinin Yirminci Maddesini Muaddil Mevadd-ı Nizamiyye, Düstur, II. Tertip, 7: 572; İlmiye Salnamesi, 681-682.

¹⁷⁰ “Medresetü'l-Kudât Nizamnamesine Zeyl”, *İlmiye Salnamesi*, madde 2, 3.

Defterî, Hüsn-i Hatt-ı Tal'îk'tir. Dikkat edilirse sınıf-ı mahsûs talebelerinin fıkıh eğitimi, Medresetü'l-Kudât'ta olduğu gibi muamelat konularının tamamından değil miras, vakıflar ve aile hukuku ile sınırlı tutulmuş, mesleki yazı derslerine ise fazlaca yer verilmiştir. Sınıf-ı mahsûsta eğitim bir yıl olacak, gerekli görülürse iki yıla çıkarılabilecekti. Sınıf nizamnamesinde derslerin haftada kaçar saat görüleceği belirtilmemişse de ders sayısının fazla oluşu, bütün bu derslerin yalnızca bir öğretim yılında işleneceği ve talebenin bir kısmının çalışan kişiler olduğu hesaba katılınca sınıf-ı mahsûsun oldukça zorlayıcı bir eğitimi olduğu görülür. Bu derslere ek olarak, tıpkı Medresetü'l-Kudât'ın kuruluş amaçlarından biri olan "talebeye uygulama yaptırarak pratik beceri kazandırmak" gayesi bu sınıf için de hedeflenmiş, sınıf derslerine ek olarak öğrencilere uygulamalı görevler de verilmiştir. Buna göre sınıf-ı mahsûs talebesi okuldaki dersler dışında şeri mahkemelerde ve ilmiyeye bağlı resmi dairelerde kendilerine verilen görevleri yaparak teorik bilgilerine ek olarak uygulamada da beceri ve ustalık kazanmaya çalışacaklardı. Her gün devam ettikleri mahkeme ve resmi dairelerde kendileri için düzenlenmiş devam cetvellerini imzalayacaklar, bu cetvellerden aldıkları puan, onların uygulama imtihanlarında hesap edilecek notlarının esasını oluşturacaktı. Bu devam pusulaları, çalışılan dairelerin müdürleri tarafından da onaylanmış olarak yıl sonu imtihanında imtihan komisyonuna sunulacaktı.¹⁷¹ Bu sınıf hakkında, yukarıdaki konular dışındaki her hususta Medresetü'l-Kudât talimatnamesine uyulacaktı.¹⁷²

Sınıf-ı mahsûs mezunları için birçok çalışma alanı mevcuttu. Zaten bu sınıf, var olan nitelikli memur ihtiyacını gidermek için açılmıştı. Bu sınıf mezunları bitirme imtihanlarında aldıkları puanlar, aralarında tercih sebebi olmak üzere şer'î mahkemelerin yazı işleri bürolarında, Emvâl-i Eytâm müdürlüğü ve memuriyetlerinde imtihansız olarak istihdam edileceklerdi. Aynı işe müracaat edenler arasında bu sınıf mezunu olmak tercih sebebi sayılacaktı. Şerî mahkemelerin yazı işlerinde bir kadro boşaldığında sınıf-ı mahsus mezunlarından bu işe girmek isteyen bir aday varken dışarıdan başka birisi tayin olunamayacaktı. Sınıf-ı mahsûs ile ilgili bütün işlerin takibi Meşihat Makamı tarafından yapılacaktı.¹⁷³

---

¹⁷¹ "M. K. Nizamnamesine Zeyl", madde 4, 5, 6.

¹⁷² "M. K. Nizamnamesine Zeyl", madde 7.

¹⁷³ "M. K. Nizamnamesine Zeyl", madde 8.

2.5 Medresetü'l-Kudât'ta Islâhât Çabaları

Cumhuriyet'in kurulmasından kısa süre önce Eylül 1923'te *Mahfil* Dergisi'nde yayınlanan bir yazı Medresetü'l-Kudât'ın bu çalkantılı yıllarda ne durumda olduğu hakkında bir fikir vermektedir. Kendisi de Medresetü'l-Kudât'ta bir dönem Kitabet-i Resmiyye muallimliği yapan Tâhirülmevlevî'ye ait *Mahfil*'de "Medresetü'l-Kudât Hakkında Bir Mazbata" başlığıyla yayınlanan yazı, okul hakkında birçok tespit ve tavsiyeyi içerir.¹⁷⁴ Buna göre Medresetü'l-Kudât talebesinin ilmi seviyesinin düşük ve ders programındaki dersleri takip edemeyecek kadar yetersiz olduğu müfettiş raporuyla Maarif Vekâleti'ne sunulmuş, Maarif Vekâleti'nden 25 Nisan 1923'de okul müdürlüğüne gönderilen yazıda da bu durumun sebebi ve okulun iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için neler yapılması gerektiği sorulmuştur. Bunun üzerine 27 Mayıs 1923'de okuldaki müderrisler arasından bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyon okul hakkında incelemeler yapıp neler yapılması gerektiğini bir rapor halinde Maarif Vekâleti'ne sunmuştur.

Yazıda, işte bu rapora yer verilmiş ve okul hakkında tespit edilen eksiklikler, bunların sebepleri ile tavsiyeler ve teklifler sıralanmıştır. Raporda öncelikle Medresetü'l-Kudât'ın çok ileri ve üst düzey bir okul olduğu, birçok ulema ve hukukçunun bu okuldan mezun olduğu ve devletin çeşitli kademelerinde önemli görevlere geldikleri, ancak bir kaç seneden beri okulun eğitiminde bir gerileme meydana geldiği ve okulun eski parlak günlerini kaybettiği ifade edilmiştir. Raporda bunun en önemli sebebinin I. Dünya Savaşı olduğu, çok ciddi bir imtihanla okula kabul edilmiş, sıkı bir eğitimden geçmiş ve birçok ilimden icazet almış okul talebesinin silah altına alınmasının okulun eğitimine büyük bir darbe vurduğu ve sınıfları boşalttığı belirtilmiştir. Daha sonra, giden öğrencilerin yerine yeni öğrenciler alındığını ancak bu öğrencilerin eskilerin yerini tutmadığı ifade edilmiştir.¹⁷⁵ Aslında bu acıklı durumun yalnızca Medresetü'l-Kudât için değil, bütün medrese ve mektepler için geçerli olduğu, ateşkesin sağlanması ve savaşın tamamen sona ermesiyle okulların eski parlak günlerine geri döneceğinin umulduğu kaydedilmiştir.

¹⁷⁴ Tâhirülmevlevî, "Medresetü'l-Kudât Hakkında Bir Mazbata", *Mahfil*, 4: 40, 1342.

¹⁷⁵ Bunlara bir örnek son devir din alimlerinden ve Bayezid dersiamlarından Mehmet Hulusi Efendi'dir. Medresetü'l-Kudât'ta üç yıl okuduktan sonra dördüncü sınıfta I. Dünya Savaşı zamanında askere alınmıştır. Bkz. A.Ş.Ergin, "Mehmet Hulusi Akyol", *DİA*, 2: 303.

Rapora göre Medresetü'l-Kudât mezunlarının, ilmi birikimlerinin yetersiz olduğu ithamına uğramalarının sebeplerinden biri, daha önce kadılık veya naiblik görevinde bulunurken Medresetü'l-Kudât'a imtihansız giren kadı veya naiblerdir. Bu kişiler ilmi seviyeleri yetersiz olduğu halde Medresetü'l-Kudât mezunu olarak biliniyor ve okulun ismi bundan zarar görüyordu. Raporda sunuf-ı hamse denilen beş dereceli kadılık sisteminde halihazırda görevli olup da Medresetü'l-Kudât'a imtihansız giren eski kadı ve naiblere bu imtiyazı sağlayan nizamnamenin geçici maddesinin kaldırılması gerektiği belirtilmiştir.

Rapora göre okulun tekemmülü yönündeki engellerden biri, hatta en mühimi okulun yatılı olmamasıdır. Okul gündüzlü olduğu için talebe yemek, kalacak yer vb gibi endişeleri zihninden atamamakta, rahat bir kafa ile kendisini derslerine verememektedir. Bu imkânsızlık dolayısıyla Medresetü'l-Kudât talebesinin bir kısmı aynı zamanda, öğrencisine bu imkânları tanıyan eş seviyede bir mektebe daha kaydını yaptırmakta, devam konusunda sıkıntı yaşamamak için bu iki okula dönüşümlü olarak devam etmekte, bu da doğal olarak öğrencinin ve okulun başarısını olumsuz olarak etkilemektedir. Raporda Medresetü'l-Mütehassisîn örnek gösterilerek, orada talebenin yemek, giyinme ve barınma ihtiyaçlarının giderildiği, ayrıca her ay belli bir miktar da burs verilerek talebenin zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasının teminat altına alındığı anlatılmaktadır. Komisyonun teklifine göre Medresetü'l-Kudât derhal yatılıya çevrilmeli, talebenin yemek, giyinme ve barınma ihtiyacı bu şekilde karşılanmalı, buna ek olarak da aylık iki yüz elli kuruş burs verilmeli idi. Talebe mezun olduktan sonra bu yardımların karşılığı olarak beş yıl devlet hizmetinde bulunacak, aksi halde devlete tazminat ödeyecekti. Komisyonun bir başka tavsiyesi de okulda bir litografi (taşbaskı) matbaası kurulması ya da matbaa masraflarının karşılanması için okula ilave ödenek verilmesidir.

Raporda, en elzem görülen yukarıdaki konular dışında, okul nizamnamesinde hangi değişikliklerin yapılması gerektiği ve bunların sebepleri açıklanmıştır. Buna göre Medresetü'l-Kudât nizamnamesinin birinci maddesinde okulun şeyhülislamlığa bağlı olduğu, bu maddenin değiştirilip okul idaresinin müdür ve öğretim kadrosundan oluşturulan bağımsız bir heyet tarafından yürütülmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir. Buna gerekçe olarak Medresetü'l-Kudât seviyesinde olan diğer yüksekokulların yönetimlerinin kendi bünyesinde oluşturulan idari kadrolar ile yürütüldüğü, bu okullar arasında doğrudan şeyhülislamlığa bağlı tek okulun Medresetü'l-

Kudât olduğuna dikkat çekilerek bu durumun değiştirilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Ancak raporda Medresetü'l-Kudât idaresinin şeyhülislamlığa bağlı olarak kalmasının okula ne gibi bir olumsuz etkisi olduğu açıklanmamıştır.

Medreseye devam etmeyen muallimlerin müstafi sayılmaları ve yerlerine seçilecek muallimlerin ne şekilde seçileceği ile ilgili nizamnamenin altıncı maddesinin kaldırılıp, yerine dokuzuncu maddede düzenleme yapılacağı belirtilmiş, okula girmek isteyenler ile ilgili yedinci maddede değişiklik yapılacağı ifade edilmiştir. Buna göre artık okula kabul olunacak talebenin Sahn medresesi veya ona muadil bir medreseden mezun olmuş olması şartı getiriliyordu. Bu düzenleme, geri kalmış olduğu bir dönemde bile akademik olarak Medresetü'l-Kudât'tan beklentilerin hala yüksek olduğunu göstermektedir.

Rapora göre nizamnamenin dokuzuncu maddesinde de düzenleme yapılması tavsiye edilmiştir. Daha önce okulun açılma-kapanma ve imtihan tarihlerinin ay takvimine göre ayarlandığı, ancak bu uygulamanın artık mevcut teamüle uymadığı, üstelik eski usulle devam edildiğinde okulun açık olduğu ayların yazın sıcak günlerine rastladığı, bu sebeplerden okul tarihlerinin Ramazan ayı ve dini bayramlar dikkate alınarak güneş takvimine göre yeniden düzenleneceği ifade edilmiştir.

Okul nizamnamesinin, giriş imtihanında sorumlu olunacak derslerin düzenlendiği onuncu maddesinde de değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. Dârü'l-Hilâfe medreselerinden Sahn medreselerine kadar bütün yüksek medreselerde yabancı dil olarak Fransızca okutulduğu için giriş imtihanında sorumlu olunacak derslere Fransızca'nın da eklenmesine karar verilmiş, ancak bu değişiklik okulun muallimleri tarafından kabul edilmemiştir.

Nizamnamenin on birinci maddesinde talebenin bir ay içinde bir dersten üç defa devamsızlık yapması üzerine uyarılması ve bu durumun devam etmesi halinde şeyhülislamlığın da oluru ile kaydının silinmesi hükmü varken raporda bunun çok ağır olduğu, dolayısıyla bu sayının beşe çıkarılmasına ve talebenin kaydının silinmesine şeyhülislamlığın değil muallimler kurulunun karar vermesi gerektiği belirtilmiştir.

Medresenin dört senelik eğitim süresi zarfında okutulacak derslerin düzenlendiği on ikinci maddede de değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. Bu derslerden Fıkıh ilminin planlandığı gibi iyi bir şekilde eğitiminin yapılamadığı, bu yüzden talebenin Fıkıh derslerinden yeteri kadar istifade edemediği tespit edilmiştir. Bu yüzden mevcut ders programına haftada iki saat "ahkâm" ve "kıyas" konularının işlenmesi gayesi ile usul-i

fıkıh dersi eklenmesi, muallimlerin fikri alınarak mevcut derslerden haftalık ders saati fazla olanların azaltılıp, az olanların da artırılmasına karar verilmiştir. On dördüncü maddede Medresetü'l-Kudât hocaları için kullanılan muallim kelimesi müderris ile değiştirilmiş, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye, Mekteb-i Hukuk gibi okullarda hocalık yapanlar için kullanılan “müderrislik” ünvanının Medresetü'l-Kudât hocaları için de kullanılmasına karar verilmiştir.

Okula giriş imtihanlarında her dersten beş soru sorulacağı kuralını içeren on beşinci madde de, imtihan kurulundaki hocaları gereksiz yere sınırladığı için iptal edilmiştir. On altıncı maddede talebenin sınıfını geçebilmesi için birden fazla dersten dörtten aşağı not almamış olması kuralı varken, bu kural beşten aşağı not almamış olmak ile tadil edilmiştir. Ayrıca notlardaki küsuratın da talebenin lehine tam nota çevirileceği belirtilmiştir. On yedinci maddeye “tahrîrî” kelimesi ilave edilmiş, on sekizinci maddede de “dörtten aşağı” ifadesi “beşten aşağı” ifadesi ile değiştirilmiştir.

Bütünleme imtihanlarını düzenleyen on dokuzuncu maddede de düzenleme yapılmış, bütünlemeye giren öğrencinin bir sonraki senenin derslerine devam edebilmesine ve son sınıf öğrencilerinden bir mazeret nedeniyle bütünleme imtihanına giremeyenlerin o sene içinde bütünleme imtihanlarının yapılmasına karar verilmiştir. Yirmi birinci madde aynen bırakılmış yalnız mezuniyet hakkını kazananların diplomalarını şeyhülislamlığın onayı ile değil, Maarif Vekâleti'nin onayı ile alacakları şeklinde değiştirilmiştir.

Raporda teklif edilen son değişiklik ise yirmi üçüncü maddenin iptal edilmesi idi. Bu madde nizamname hükümlerinin uygulanmasının tüm sorumluluğunu şeyhülislamlığa bırakmıştı. Bütün bu değişiklikler arasında belki de en önemli değişiklik Medresetü'l-Kudât üzerindeki şeyhülislamlığın etkisini ortadan kaldıran ilk ve son maddede yapılan değişikliklerdi. Bu düzenleme ile Medresetü'l-Kudât artık Meşihat Makamı'na bağlı bir medrese olmaktan çıkıp, Maarif Vekâletine bağlı mektepler arasına katılıyordu.

2.6 Medresetü'l-Kudât'ın Kapatılması

Kadılar mektebinin 1855'te Muallimhâne-i Nüvvâb olarak kuruluşundan I. Dünya Savaşı yıllarına kadar açık kaldığını ve her yıl mezunlar verdiğini kaynaklardan anlıyoruz. Yukarıda bahsi geçen raporda mektebin zor savaş yıllarında öğrencilerini savaşa gönderdiğinden bahsedilmekle beraber okul, giden öğrenciler yerine yenilerini

bularak açık kalmayı başarmıştır. Ancak tarih İstanbul'un işgali günlerine (13 Kasım 1918) geldiğinde Medresetü'l-Kudât için işlerin artık eskisi gibi iyi gitmediği ortaya çıkmaktadır. Osmanlı arşivlerinde yer alan 1919 tarihli bir belgede Medresetü'l-Kudât'ın Süleymaniye'de bulunan binasının itilaf devletleri tarafından işgal edildiğinden bahsedilmekte ve okulun eğitimine devam edebilmesi için yeni bir bina bulunması lazım geldiği ifade edilmektedir. Belgede okulun 1913'te yeni binasına taşınmadan önceki binasına taşınmasının da mümkün olmadığından bahsedilerek duruma bir çözüm bulunması gerektiğinden bahsedilmiştir.¹⁷⁶ İstanbul'un o sıkıntılı ve acı günlerinde Medresetü'l-Kudât'a yeni bir bina bulunup bulunmadığına dair arşivlerde başka bir bilgiye rastlanmamaktadır.

İlmiye Salnamesi'nde okulun en son 1915'te elli altı mezun verdiği kaydedilmiştir. Ancak medreseden mezun olmuş bazı kişilerin biyografilerinde mezuniyet tarihi olarak 1923 tarihine rastlanmaktadır. Dolayısıyla Medresetü'l-Kudât'ın I. Dünya Savaşı'ndan sonra öğrencilerini cepheye gönderse bile 1918 yılına kadar açık kaldığını, İstanbul'un 1918'de birinci kez ve 1920'de de ikinci kez işgal yaşadığı günlerde ise okulun eğitim-öğretime tamamen ara verdiğini düşünebiliriz. 6 Mart 1923'te İstanbul'un işgalden temizlenmesinden sonra okul aynı yıl yeniden eğitim-öğretime başlamış, yukarıda bahsi geçen okulun ıslahına yönelik encümen raporu da bu yılda yayınlanmıştır.

3 Mart 1924'de kabul edilen Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile ülkedeki bütün eğitim kurumlarının Maarif Vekâleti'ne'ne bağlanarak tek bir yerden yönetilmesi karar altına alınmıştı. 430 nolu kanunun ilk dört maddesi şöyle diyordu:

"Madde 1. Türkiye dâhilindeki bütün müessesât-ı ilmiyye ve tedrisiyye Maârif Vekâleti'ne merbuttur.

Madde 2. Şer'îye ve Evkâf Vekâleti ve yâhut hususi vakıflar tarafından idâre olunan bilcümle medrese ve mektepler Maârif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir.

Madde 3. Şer'îye ve Evkâf Vekâleti bütçesinde mekâtib ve medârise tahsis olunan mebâliğ Maârif bütçesine nakledilecektir.

---

¹⁷⁶ İMMA, MF.MKT, 128,120-0.

Madde 4. Maârif Vekâleti yüksek diniyyât mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünun'da bir İlâhiyat Fakültesi tesîs ve imâmet ve hitâbet gibi hidemât-ı diniyyenin ifâsı vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşâd edecektir."¹⁷⁷

Genellikle medreselerin kapatılmasının kanuni alt yapısı olarak yukarıdaki Tevhid-i Tedrisat Kanunu gösterilse de kanunda medreselerin kapatılması ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Medreselerin kapatılması bundan kısa bir süre sonra çıkarılan başbakanlık genelgesi ile gerçekleşmiştir. Daha bir yıl gibi kısa bir süre önce eski ihtişamlı günlerine dönmesi için neler yapılması gerektiği tartışılan Medresetü'l-Kudât, önce Makam-ı Meşihat'tan alınarak Maarif Vekâleti'ne bağlanmış daha sonra da ülkedeki diğer medreselerle birlikte 1924'te kapatılmıştır. Statü olarak üniversite hatta daha yüksek bir eğitim kurumu olduğu devlet yazışmalarında itiraf edilen, mezunlarının işe kabulde Mekteb-i Hukuk mezunları ile aynı seviyede tutulduğu¹⁷⁸ Medresetü'l-Kudât, varlığını yeni dönemde hayatta kalan Mekteb-i Hukuk ya da Darü'l-Fünun gibi bir üniversite olarak sürdürememiştir. Okulun adının "Medrese" ibaresini taşımasının bunda etkili olduğunu düşünmek doğru olmaz. Çünkü medrese ibaresi o yıllarda geleneksel anlamıyla birlikte yüksekokul anlamı da taşımaktaydı. Bunlara rağmen okul eğitiminin modern derslerle birlikte büyük oranda fıkıh ve geleneksel ilimlere dayanması ve yeni hükümetin devletin dinle ilgili bütün işleri tek elde toplayıp kontrol altında tutmak istemesi Medresetü'l-Kudât'ı kapanmaya götüren sebeplerden bazıları olabilir.

¹⁷⁷ *Düstur*, 3.Tertip, (Ankara: Başvekâlet Devlet Matbaası, 1953), 5: 332.

¹⁷⁸ Bkz. *Hükkâm ve Me'murîn-i Adliyyenin İntihâblarına Mütedâir Nizamnâmenin Yirmi Dokuzuncu Maddesi Mucibince Mekteb-i Hukuk ve Kudât Mezunlarının Hidemât-ı Adliyyeye Kable'l-Kabul Tâbi Tutulacakları Kuyud ve Şerâiti Mübeyyin Talimâtname*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1329).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDRESETÜ'L-KUDÂT'IN MEZUNLARI VE OKULUN ETKİSİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEDRESETÜ'L-KUDÂT'IN MEZUNLARI VE OKULUN ETKİSİ

Bu bölümde kuruluşundan kapatılışına kadar Medresetü'l-Kudât'tan mezun olanlar ve bunların genel özellikleri eldeki veriler yettiğince ortaya konacak, bunların mezuniyetlerinden sonra hangi görevlere geldikleri ve toplumu nasıl etkiledikleri incelenecek ve okulun meşhur mezunları kısaca tanıtılacaktır.

3.1 Medresetü'l-Kudât'ın Mezunları

3.1.1 Mezunların Genel Özellikleri

Gerek İlmiye Salnamesi'nde gerek şeyhülislamlığın yayın organı olan Cerîde-i İlmiyye'de, Muallimhâne-i Nüvvâb'ın kuruluşundan (1855), Medresetü'l-Kudât'tan 1915 yılına kadar mezun olanların listesi yayınlanmaktaydı. Bu listelerde mezun olanların yalnızca isimleri değil, memleketleri ve hangi derece ile mezun olduklarına da yer verilmiştir. İlmiye Salnamesi'nde ayrıca mezunların son olarak hangi görevlerde buldukları da belirtilmiştir. Bu kayıtlara göre bu okullardan 1915 yılına kadar 985 kişi mezun olmuştur. Mezunların doğum yerlerine dikkat edilirse bu okullara yalnız İstanbul, Konya gibi büyük medreselerin bulunduğu ilim merkezlerinden değil, Osmanlı Devleti'nin her köşesinden öğrencilerin geldiği görülür. Mezunlarının çoğu Anadolu ve Rumeli menşeli olsa da, Balkanlar, Kırım, Dağıstan, Batum vb. gibi farklı Osmanlı bölgelerinden birçok öğrenci mezunlar listesinde yer alır. Doğum yerleri dikkate alındığında mezunların çoğunun Türk, Kürt ya da Balkan kökenli oldukları görülür. Bununla birlikte az da olsa Arap beldelerinden gelen öğrencilere de rastlanır. Mesela Bağdatlı Abdurrahman Vakarî, Alûsîzâde Alâeddin, Şakir ve Emced Efendiler, Kudüslü Abdülkadir Efendi, Şamlı Mustafa Efendi, Nabluslu Mûti' Efendi. Arap beldelerinden Medresetü'l-Kudât'a rağbet olmayışının sebebi okulun öğretim dilinin Türkçe olması olabilirdi. Buna ek olarak mezun olunduktan sonra atanılacak görev yerleri çoğunlukla Türkçe konuşulan beldelerdi. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Medresetü'l-Kudât mezunlarının Türkçeyi yalnızca konuşmaları değil, iyi derecede yazabilmeleri de bekleniyordu. Bu sebeplerden dolayı Arap kökenli vatandaşlardan bu okula çok rağbet olmamıştır, belki de müracaat edenler zorlu giriş imtihanını geçememişlerdir.

Medresetü'l-Kudât mezunları da diğer ilmiye mensupları gibi askere alınmıyordu. 10 Mart 1914 tarihli Şûra-yı Devlet kararıyla Medresetü'l-Kudât mezunlarının diğer yüksekökol mezunları ile birlikte askerlikten muaf oldukları ifade edilmiştir.¹⁷⁹ Ancak bundan kısa süre sonra sadece mezunlar değil, okulun öğrencileri dahi askere alınmış, bu durum ileride okulun geri kalışının sebepleri arasında gösterilmiştir.

3.1.2 Mezunların İstihdamı

Muallimhâne-i Nüvvâb'tan, Mekteb-i Nüvvâb'tan, Mekteb-i Kudât'tan ve Medresetü'l-Kudât'tan mezun olanlar hem şer'î mahkemelerde hem de Tanzimat'ın ilanıyla kurulan nizamiye mahkemelerinde kadı ve naiblik yapabiliyorlardı.

Medresetü'l-Kudât'tan mezun olan bir kadı dördüncü veya beşinci derecede bir şahadetname almışsa üçüncü sınıf bir kazaya tayin olunurdu. Örfî kabul edilen müddet içinde –iki sene idi- tayin edildiği yerde vazife yapar ve bu müddetin sonunda başarılı olmuşsa ikinci sınıf bir kazaya tayin edilirdi. Böylece birinci sınıf kazaya ve daha sonra liva (sancak) kadılığına terfi ederlerdi. Eğer vazifesinde tembellik göstermiş ve hakkında şikâyet olmuş olursa müddetini doldurmadan yerinden azl edilip başka yere verilirdi. Medresetü'l-Kudât'tan mezun olanlar kadılığa tayin olunduklarında vazifelerini hakkı ile ifa ettikleri takdirde üç senede bir terfi edebilirlerdi. Bu medreseden mezun olmayanların vazife alabilmeleri ve terfi edebilmeleri için mezkur medresede okunan derslerin hepsinden imtihana girip ehliyetname almaları gerekirdi.¹⁸⁰

İlmiye Salnamesi 'nde yer alan, mezunların en son hangi memuriyette buldukları bilgisine göre bu okulların mezunları -okulların kuruluş amacına da uygun olarak- çoğunlukla kadılık ve naiblik görevlerini üstlenmişlerdir. Görevlerinde ilerleyenler valilik, mebusluk, Anadolu Kazaskerliği, Mahkeme-i Temyiz Hukuk reisliği, Mahkeme-i Temyiz azalığı, Bahriye Nezareti Hukuk Müşavirliği, Meclis-i Tedkikat-ı Şeriyye azalığı ve müdürlüğü, Harbiye Nezareti hukuk müşavirliği, İstînaf Mahkemesi reisliği ve Bidayet Mahkemesi reisliği gibi görevlerde bulunmuşlardır. Ayrıca bazı mezunların dava vekilliği, bazılarının medreselerde dersiamlık, bazılarının da Fetvahane'de çeşitli memuriyetlere geldikleri görülür. Mezunlar arasında dikkati çeken bir durum da okulu birincilikle bitirenlerin genellikle yine kendi okullarında bir süre

¹⁷⁹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 4266-319944.

¹⁸⁰ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, (İstanbul: Medrese Yayınevi, 1980), 1: 14-15.

muallimlik görevini üstlenmiş olmalarıdır. Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş ve bir süre kadılık yapmış, daha sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yargıtay üyeliği yapmış ve İslam Hukuku hakkında eserler kaleme almış Ali Himmet Berki 1909'da Medresetü'l-Kudât'tan "aliyyü'l-a'lâ" derecesi ile birincilikle mezun olmuştur. Berki bundan dört yıl sonra Encümen-i İntihâb-ı Memûrîn-i İlmiye tarafından kendi okuluna, Medresetü'l-Kudât'ın üçüncü sınıflarında okutulan Kanun-ı Arazi muallimliğine atanmıştır.¹⁸¹ Cumhuriyet'in ilk döneminin meşhur din âlimi Elmalılı Hamdi Efendi (Yazır), 1905 yılında Mekteb-i Nüvvâb'ı birincilikle bitirmiş, mezuniyetinden bir süre sonra hem Mekteb-i Nüvvâb'da, hem de Mekteb-i Kudât'ta fıkıh dersleri okutmuştur.¹⁸²

Mezunlar, milliyetleri ne olursa olsun Osmanlı'nın her köşesinde istihdam ediliyorlardı. Mesela Zileli Ahmed Hazım Efendi Medine-i Münevvere kadılığına, Libohovalı (bugünkü Arnavutluk'ta bir şehir) Ahmed Necip Efendi Kudüs kadılığına, Yanyalı (bugünkü Yunanistan'da bir şehir) Abdurrahman Vehbi Efendi Musul kadılığına, İstanbullu Hüseyin Efendi Nablus (bugünkü Filistin'de bir şehir) kadılığına, Hemşinli Ömer Hulusi Efendi Mekke-i Mükerreme kadılığına, Libohovalı Hüseyin Nafiz Efendi Suriye Bidayet Mahkemesi Hukuk reisliğine tayin edilmişlerdir. Bunlar gibi daha birçok örnek vardır.¹⁸³

3.1.3 Meşhur Mezunlar

Medresetü'l-Kudât mezunları arasından önemli devlet görevlerine gelmiş, toplumu etkilemiş ve ilim sahasında da ileri seviyelere ulaşmış birçok kişi çıkmıştır. Bu mezunlardan bazıları şunlardır:

Büyük Ali Haydar Efendi (1837-1903): Son dönem Osmanlı hukukçularındandır. Muallimhâne-i Nüvvâb'tan mezun olmuş, daha sonra aynı okulda müdür muavinliği ile fıkıh ve feraiz hocalığı yapmıştır. Çağdaşı Ali Haydar Efendi'den (Küçük) ayırmak için "Büyük" lakabıyla anılır.¹⁸⁴

Ömer Nasuhi Bilmen (1883-1971): 1913'te Medresetü'l-Kudât'tan aliyyü'l-a'lâ derecesiyle birincilikle mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra dersiamlık ve

¹⁸¹ *İlmiye Salnamesi*, 726; Ahmet Hamdi Furat, "Ali Himmet Berki (Hayatı, Eserleri ve İslam Hukukuna Katkısı)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 6 (2005): 504.

¹⁸² Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, 11: 57-62.

¹⁸³ *İlmiye salnamesi*, 577-619.

¹⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Akif Aydın, "Ali Haydar Efendi", *DİA*, 2: 396.

Fetvahanede memurluk yapmıştır. İstanbul Müftülüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Cumhuriyet döneminin önemli din âlimlerinden biridir.¹⁸⁵

Elmalı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942): 1907’de Mekteb-i Nüvvâb’dan birincilikle mezun olmuştur. Beyazıt ve Süleymaniye medreselerinde dersliamlik, birçok mekteb ve medresede muallimlik yapmıştır. Medresetü’l-Kudât’ta Fıkıh muallimliğı yapmıştır.¹⁸⁶

Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959): Son devir din âlimlerindedir. Medresetü’l-Kudât’a birincilikle girmiş, 1923’te mezun olmuştur.¹⁸⁷

Ali Himmet Berki (1882-1976): İslam, Osmanlı ve Türk Medeni Hukuku sahalarındaki çalışmalarıyla tanınmış Cumhuriyet dönemi hukukçularındandır. 1909’da Medresetü’l-Kudât’ı birincilikle bitirmiştir. Medresetü’l-Kudât’ta Ahkâmu’l-Arâzi muallimliğı yapmıştır.¹⁸⁸

Küçük Ali Haydar Efendi (1853-1935): Son dönem Osmanlı hukukçularındandır. *Mecelle* şerhi *Dürerü’l-hükkâm*’ın yazarıdır. 1877’de Muallimhâne-i Nüvvâb’ı bitirmiştir. Medresetü’l-Kudât’ta beş yıl Ahkâm-ı evkaf ve Kavanin derslerini okutmuştur.¹⁸⁹

Ahıskalı Ali Haydar Efendi (1866-1960): Nakşibendî-Halidî şeyhi Ali Haydar Efendi. Mekteb-i Nüvvâb’dan 1906 yılında mezun olmuştur.¹⁹⁰

Mehmet Nuri Medeni Efendi (1859-1927): Osmanlı Devleti’nin son şeyhülislamıdır. Mekteb-i Nüvvâb’tan 1881’de mezun olmuştur.¹⁹¹

Ömer Hulûsi Efendi (1858-1920): Son dönem Osmanlı şeyhülislamıdır. 1892’de Mekteb-i Nüvvâb’dan mezun olmuştur.¹⁹²

Bekir Haki Yener (1882-1975): Son devir din âlimlerindedir. Darü’l-Hilafeti’l- Aliyye medresesinde müderris iken Medresetü’l- Kudat’ta okumuş, 1915’te mezun olmuştur.¹⁹³

¹⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rahmi Yaran, “Bilmen, Ömer Nasuhi”, *DİA*, 6: 162-163.

¹⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Elmalı Muhammed Hamdi”, *DİA*, 11: 57-62.

¹⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Öngören, “Tunahan, Süleyman Hilmi” *DİA*, 41: 377.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şakir Berki, “Berki, Ali Himmet”, *DİA*, 5: 509-510.

¹⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Akif Aydın, “Ali Haydar Efendi, Küçük”, *DİA*, 2: 396-397.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Bayak, “Haydar Efendi, Ahıskalı”, *DİA*, 17: 27-28.

¹⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Özcan, “Mehmed Nuri Efendi”, *DİA*, 28: 503-504.

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Özcan, “Ömer Hulusi Efendi”, *DİA*, 34: 71-72.

¹⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Kaya, “Bekir Haki Efendi”, *DİA*, 5: 361-362.

Dursun Nuri Feyzi Güven (1883-1977): Nakşî şeyhlerinden ve Cumhuriyet dönemi yükseköğretim hocalarındandır. Medresetü'l-Kudât'tan mezun olmuştur.¹⁹⁴

Mustafa Hayri Efendi (1889-1970): Son dönem Osmanlı âlimi ve müfessiridir. Medresetü'l-Kudât'tan mezun olmuştur.¹⁹⁵

Maraşlı Ahmed Tahir Efendi (1885-1954): 1914'te Medresetü'l-Kudât'ı bitirmiştir. Ömer Nasuhi Bilmen ve Bekir Haki Yener'le aynı dönemde okumuştur. Halvetî-Şabanî şeyliği ile kadılık, dersiamlık ve vaizlik yapmıştır.¹⁹⁶

Mustafa Namık Çankı (1883-1965): Türk felsefeci, lügatçi ve eğitimcidir. Mekteb-i Nüvvâb'dan mezun olmuştur.¹⁹⁷

Emced Zehâvî (1883-1965): Son dönem Iraklı fıkıh âlimlerindedir. 1908 tarihinde Mekteb-i Kudât'tan mezun olmuştur.¹⁹⁸

Rahmi Efendi (1855-1909): Osmanlı âlimlerindedir. 1888'de Mekteb-i Nüvvâb'ı birincilikle bitirmiş, 1909'da mektebin müdürlüğüne getirilmiştir. Aynı zamanda *Dürer* muallimliği de yapmıştır. Müdürlüğü sırasında vefat etmiştir.¹⁹⁹

3.2 Medresetü'l-Kudât'ın Etkisi

Medresetü'l Kudat, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren eğitimi öncelikle fıkıh ilmine hasır edilmiş ve mezunlarının, devletin adli teşkilatının en önemli ögesi olan kadılık diploması olarak mezun olduğu, türünün ilk ve son örneği olan bir eğitim kurumu idi. Mezun olabilmek bir yana, zorlu giriş imtihanlarını geçip okula kabul olunmak ve okulun bir öğrencisi olarak kalabilmek dahi herkesin başarabileceği bir şey değildi. Bunu hem bu çalışmada ayrıntıları ile anlatılan giriş imtihanlarının zorluk seviyesinden, hem okula alınan öğrenci sayısının azlığından, hem de bu okulda eğitim görmüş kişilerin ifadelerinden anlayabiliyoruz. 1924'te okul kapatılmadan önce, okulun ıslahı için kurulan komisyonun yayınlanan raporunun başında Medresetü'l-Kudât için şu ifadeler kullanılıyordu:

¹⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Şevki Yavuz, "Güven, Dursun Nuri Feyzi", *DİA*, 14: 328-329.

¹⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet İnan, "Mustafa Hayri Efendi", *DİA*, 31: 302-303.

¹⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Azamat, "Maraşlı Ahmed Tahir Efendi", *DİA*, 28: 38-39.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Alpyağılı, "Çankı, Mustafa Namık" *DİA*, Ek-1: 284-285.

¹⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Saîd el-Anî, "Emced Zehavî", *DİA*, 44: 179-180.

¹⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Özcan, "Rahmi Efendi", *DİA*, 34: 423-424.

“Ma ‘lûm-ı âlîdir ki hem şerî hem kanûnî ulûm ve fûnûnun dâru’ t-tedrîsi olmakla medâris ve mekâtib-i sâireden mümtâz bulunan Medresetü’l-Kudât, 1270 tarihinde Muallimhâne-i Nüvvâb ünvânıyla te’sîs edilmiş ve altmış-yetmiş seneden beri rûz-efzûn bir terakkî izhârıyla birçok fühûl-i ulemânın menşe-i irfânı olmuş, Devlet-i ebed-müddet-i islâmiyye kavânîn-i medeniyyesinin elhâk me’ hazı olan ilm-i celîl-i fikhın münhasıran mahall-i tahsîli ve nazarî ve amelî olarak ta’lîmi husûsunda yegâne bir müessese olması hasebiyle vad-’ı aslîsi vechile devletçe idâmesi zarûrî görülmüştür. Bu müessese-i marifete bidâyeten kemâl-i nesh ile icâzetnâme ahz eylemiş zevât bi’l-ımtihân alındığı, tederîsâta da o nisbette ehemmiyet verildiği cihetle mezûnîni ricâl-i ilmiyye arasında hakîkaten müşarun bi’l-benân olurdu. Nitekim yakın vakitlere kadar ve hâlâ bile ba’zı menâsıb-ı ilmiyye ile mehâkim-i nizâmiyyenin bu mezûnîni ile pirâyedâr-ı iftihâr olduğu görülmektedir.”²⁰⁰

Bu ifadeler Medresetü’l-Kudât mezunlarının diğer ilim erbabı arasındaki üstün konumunun itirafıydı. Bu okula girmeden önce yüksek medreseleri bitirmiş, birçok ilimden icazetname almış kadı adayları önce ciddi ve zor bir giriş imtihanıyla eleniyor, bunun üstüne dört yıllık zorlu bir ihtisas eğitiminden geçiyor, sınıf geçmek ve mezun olabilmek için de yine sözlü ve yazılı birçok imtihanlar geçiriyor ve ancak bütün bunları başarabilirse mezun oluyordu. Böylelikle yukarıda ifade edildiği gibi “ricâl-i ilmiye arasında müşarun bi’l-benân” yani ilmiye sınıfı içinde parmakla gösterilecek bir dereceye ulaşıyorlardı.

Aynı zamanda bu ifadeler Medresetü’l-Kudât’ın devletin gözündeki yerini ve toplumsal önemini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır; her ne kadar nizamiye mahkemelerinin açılmasından sonra şerî mahkemeler ile birlikte ikili bir hukuk sistemine sahip olduğu izlenimi uyandırır da Osmanlı Devleti hukuk sisteminin asıl kaynağı İslam şeriatına dayanan fıkıh ilmiydi. Diğer hukuk mekteplerinden mezun olanlar yalnızca nizamiye mahkemelerinde görev alabiliyorlarken, Medresetü’l-Kudât mezunları her iki mahkemede de çalışabiliyorlardı. Raporda bu konuda da bir tespit bulunmuş, o günkü hukukçuların şerî mahkeme işlerinde yaya kaldıkları halde Medresetü’l Kudat mezunlarının nizamiye mahkemelerinde bile görevlerini kusursuz yerine getirdikleri belirtilerek, bu okulun mezunlarının üstünlüğüne işaret edilmiştir:

---

²⁰⁰ Tâhirülmevlevî, “Medresetü’l-Kudât Hakkında Bir Mazbata”, *Mahfil*, 4: 40, 1342.

“O kadar ki bugün hukuk müntesibîni mehâkim-i şerîyye idaresinde bittabi ‘râcil olduğu halde, Kudât muzunları nizâmî mahkemelerde dahî îfâ-i muâmeleye bilâ nakîsa kâfil bulunmaktadır.”

Okulla ilgili önemli haberler dönemin gazete veya dergilerinde yayınlanıyor, medreselerin ıslahı gibi o günlerde gündemde olan eğitim konuları hakkında yazılar yayınlayan gazeteler Medresetü’l-Kudât’la ilgili haberleri de okuyucularına iletiyorlardı. Devletin biricik kadılar mektebi ile ilgili haberler sadece ilim erbabının değil halkın da ilgisini çekiyor olmalıydı ki yalnızca okula giriş veya mezuniyet imtihanları ile ilgili ilanlar değil, bu imtihanlarda başarılı olanların isimleri ve dereceleri, okul binasının yenilenmesi ve dualarla açılması, okulda Mevlid-i Şerif okunması vb. haberler de halka duyuruluyordu.²⁰¹

---

²⁰¹ Bkz. Tâhirülmevlevî, “Medresetü’l-Kuzâtta Mevlid-i Şerîf”, *Mahfil*, İstanbul: 1342, 4: 47,199; “Medresetü’l-Kuzat’da Ruus Tevzi’ Merasimi”, *Ceride-i İlmiyye*, İstanbul: 1339, 6: 67, 2156; Ahmed Şirani, “Şu’unat-ı İlmiyye: Medresetü’l-Kuzat İmtihanları Hakkında”, *Medrese İtikadları*, İstanbul: 1329, 1: 8.

SONUÇ

1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı’nda eğitime yönelik bir madde olmamasına rağmen, bu dönemde yaşanan askeri alandaki yenilgiler ve Avrupa’yı daha yakından tanıma isteği, kurumsal olarak geri kalınmış alanlarda iyileştirmeler yapılması gerekliliğini ortaya koymuştu. Bu da, bu alanlarda yetişmiş eleman eksikliğini kapatacak mektepler açılması ile mümkün olacaktı. İşte bunun sonucunda Tanzimat Fermanı ile önemli ve köklü eğitim reformları yapılmış; yeni ihtisas okulları kurulmuş ve mevcut olanlar iyileştirilmiştir.

Bu okullardan biri de Osmanlı Devleti’nin şer’î mahkemelerinde görev yapacak kadı ve nâibleri yetiştirmek üzere kurulan Medresetü’l-Kudât’tır. Bu araştırmada Osmanlı Devleti’nin son döneminde kurulan ihtisas okullarından biri olan Medresetü’l-Kudât, 1855 yılında Muallimhane-i Nüvab olarak ilk kurulduğu zamandan 1924’te kapanışına kadar incelenmiştir. Okul 1885’te Mekteb-i Nüvvâb’a, 1908’de Mekteb-i Kudât’a ve 1909’da da Medresetü’l-Kudât’a dönüşmüş, İstanbul’un işgali yıllarında bir kaç yıl kapalı kalması dışında hep hizmet vermiştir.

Bu okul eğitim-öğretim programını fıkıh ilmi üzerine bina etmiş, buna ek olarak talebelerinin mahkemelerde pratik yapabilmesi imkânını da sağlamış özgün bir yükseköğretim kurumudur. Kadıların kaliteli ve standart bir eğitim almalarını sağlamak, kadılık kurumunda baş gösteren bozulmayı önlemek, nizamiye mahkemelerine mevzuattaki kanunlardan haberdar kadılar yetiştirmek ve hepsinden önemlisi kadılık kurumunu ıslah ederek toplumun adalet ve güven duygusunun yara almamasını sağlamak gibi gayelerle açılan bu okul Osmanlı Devleti’nde o güne kadar benzeri görülmemiş, orjinal bir mektepti.

Okulun giriş imtihanlarını geçmek, okula kabul edildikten sonra sınıf geçmek ve sonunda da mezun olmak çok zor bir işti. Buna rağmen hem kadılık gibi toplumda en itibarlı mesleklerden birinin diplomasını verdiği için, belki de sırf verdiği eğitimin kalitesinden bu okulda talebe olmak çok arzulanan bir emeldi. Yüksek medreseleri bitirmiş, otuz yaşlarına gelmiş birçok ilim erbabı bu okula girip diploma alabilmek için sıraya girmişlerdir. Okulda eğitim, yeni yeni temelleri atılan modern okul anlayışına göre düzenlenmiş; okulun ders saatleri ve günleri, ders programı, hocaların görev ve

sorumlulukları nizamnamelerle kayıt altına alınmış, böylece okulda iyi bir eğitimle birlikte sıkı bir disiplin de sağlanmıştır.

Medresetü'l-Kudât eğitiminde hâkim olan fıkıh ilmi, Hanefî Mezhebi'nin muteber kaynakları esas alınarak okutulmuş, okulda verilen onlarca kanun ve hukuk dersleri arasında fıkıh derslerinde başarılı olmak okulda başarılı olmanın ve mezun olmanın en önemli şartı sayılmıştır. Bu da Medresetü'l-Kudât'ın her şeyden önce bir fıkıh mektebi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Okulun bini aşkın mezunu arasından çok önemli devlet görevlerine gelmiş ve toplumu etkilemiş birçok kişi çıkmış, bu etki okul kapatıldıktan sonra Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu okuldan mezun olan kişiler, Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı, imam-hatiplik, vaizlik, hukuk fakültelerinde hocalık, dava vekilliği ya da yazarlık gibi görevlerde bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde kadılar gerek yürüttükleri adli ve idari birçok önemli görev nedeniyle, gerekse toplumun barış ve huzurunu temin eden adaleti temsil etmeleri nedeniyle her zaman göz önünde ve gündemde olan karizmatik şahıslardı. Bu görevi üstlenen kişi vazifesini hakkıyla yerine getirirse halkın devlete olan sevgi ve bağlılığı artıyor, görevini suistimal edip adaletten uzaklaşırsa toplumda huzursuzluk baş gösteriyordu. Toplum barışını doğrudan etkileyen kadılık kurumu ile ilgili her türlü düzenleme doğrudan toplumu da etkiliyordu. Aynı şekilde Medresetü'l-Kudât'ın da iyi bir eğitim programına sahip olması, buradan her bakımdan donanımlı kadınların yetişmesi ve bunların görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri de toplumun huzurunu ve devletin bekasını uzun yıllar olumlu bir şekilde etkilemiştir. Bu okuldan aldıkları kaliteli eğitimle memleketin dört bir yanına dağılan yüzlerce kadı, Osmanlı toplumunda ilmin, adaletin ve huzurun yayılmasında etken olmuşlar ve belki de devletin yıkılışını geciktiren amillerden biri olmuşlardır.

Medresetü'l-Kudât'a dair bu araştırma Osmanlı arşivlerindeki belgelere, hukuk ve eğitim tarihi sahasındaki bazı araştırma ve eserlere, okulda görev yapmış bazı hocaların ve mezunların hatırat ve biyografilerine dayanmaktadır. Adeta bir derya olan Osmanlı arşivlerinde konu ile ilgili gözden kaçmış belgelerin olması mümkündür. Bu çalışmanın imkan ve sınırlarını zorlasa da Medresetü'l-Kudât ile ilgili daha fazla bilgi edinebilmek için okulun bine yakın mezununun hayat hikâyelerine, varsa yayınlanmamış hatıra ve

günlüklerine veya özel koleksiyonlarda gizli kalmış belgelere ulaşmak lazımdır ki ancak böyle bir çalışma ile okul hakkındaki bütün gerçeklere ulaşma imkanı bulunur.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmed. “Dürerü'l Hükkam”. *DİA*. 10: 27-28.
- Akiba, Jun. (2003). “A New School for Qadis: Education Of The Sharia Judges in the Late Ottoman Empire”. *Turcica*. 125-163.
- Albayrak, Sadık. “İskilipli Mehmed Atıf Efendi”. *DİA*. 22: 583-584.
- Albayrak, Sadık. (1980). *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: Medrese Yayınevi. 4.
- Anıl, Yaşar Ş. (1993). *Osmanlı'da Kadılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- el-Ani, Osman Said. “Emced Zehavi”. *DİA*. 44-179-180.
- Alpyağıl, Recep. “Çankı, Mustafa Namık” *DİA*. Ek-1: 284-285.
- Arık, Feda Ş. (1997). *Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi*. Ankara: OTAM.
- Aydın, M. Akif. “Ali Haydar Efendi, Küçük”. *DİA*. 2: 396.
- Aydın, M. Akif. “Mecelle'nin Hazırlanışı”. *Osmanlı Araştırmaları*. 9/1989: 36.
- Aydın, M. Akif. “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”. *DİA*. 28: 231-235.
- Azamat, Nihat. “Maraşlı Ahmed Tahir Efendi”. *DİA*. 28. 38-39.
- Baltacı, Cahit. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri -Teşkilat-Tarih*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Başkatıpzade, Ragıp. (1996). *Tarih-i Hayatım: Tahsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları*. Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Bayak, Cemal. “Haydar Efendi, Ahıskalı”. *DİA*. 17: 27-28.
- Berki, Şakir. “Berki, Ali Himmet”. *DİA*. 5: 509-510.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA). Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO). 47-3491.
- BOA. (BEO). 168-12533.
- BOA. (BEO). 3449-258669.
- BOA. (BEO). 4266-319944.
- BOA. İrâde Dâhiliyye (İ.DH.). 326/ 21224.
- BOA. (İ.DH.). 599-41799.
- BOA. (İ.DH.) 70318.
- BOA. İrâde Taltifât (İ.TAL.). 142-46.
- BOA. (İ.TAL.).201-61.
- BOA. Maârif Nezâreti Mektûbi Kalemi (MF.MKT). 1114-8.
- BOA, Meclis-i Vâlâ (MVL), 483-28.
- BOA. Sadâret Mektûbi Kalemi Nezâret ve Devâir (A.MKT.NZD.). 161-79.
- BOA. Sadâret Mektûbi Kalemi Mühimme (A.MKT.MHM.). 74-49.
- BOA. Şûra-yı Devlet (ŞD). 225-13.
- BOA. Şûra-yı Devlet Husûsiyye (ŞD.HU.). 225-13.
- BOA. Yıldız Mütenevvi Mâruzât (Y. MTV.). 10-23.
- Boogert, Maurits H. van den. (2008). *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi*. çev. A.Coşkun Tuncer. İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Nizamnâmesi ve Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesi*. (1338-1340). İstanbul: Evkâf-ı İslamiyye Matbaası. s.y.
- Düstur*. I.Tertip. (1289). İstanbul: Matbaa-i Âmire. 1.

- Düstur*. II. Tertip. (1334). Dersaâdet: Matbaa-i Âmire. 6.
- Düstur*. III. Tertip. (1953). Ankara: Başvekâlet Devlet Matbaası. 5
- Furat, Ahmet Hamdi. (2005) “Ali Himmet Berki (Hayatı, Eserleri ve İslam Hukukuna Katkısı)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 6.
- Haydar Efendi. (1333). *Medresetü'l-Kudât Talebesi İçin Tatbikât-ı Şeriyeye Dersi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Ekinci, Ekrem B. (2017). *Osmanlı Mahkemeleri- Tanzimat ve Sonrası*. İstanbul: Arı Sanat.
- Erdoğan, Mehmet. (2013). *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar.
- Feyzioğlu, Hamiyet S. (2010). *Tanzimat Döneminde Kadılık*. İstanbul: Kitabevi.
- Fuad, M. (1328). *Usûl-i Kitâbet-i Resmîyye*. İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdûmları Matbaası.
- Gür, A. Refik (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Has, Şükrü S. “Mültekâ'l-Ebhur”. *DİA*. 31: 549-552.
- Heyd, Uriel. (1973). *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. Oxford: Oxford University.
- Hükkam ve Me'mûrîn-i Adliyyenin İntihablarına Mütedair Nizamnamenin Yirmi Dokuzuncu Maddesi Mucibince Mekteb-i Hukuk ve Kudat Mezunlarının Hidemat-ı Adliyyeye Kable'l-Kabul Tabi Tutulacakları Kuyûd ve Şeraiti Mübeyyin Talimatname*. (1329). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- İlmiye Salnâmesi*. (1334). Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye: Matbaa-i Âmire.
- İnan, Ahmet. “Mustafa Hayri Efendi”. *DİA*. 31: 302-303.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İMMA). D.1999.
- İMMA. Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF.MKT). 128/120-0.
- İMMA. Meşihât Sicill-i Ahvâl İdâresi Defterleri (MŞH.SAİD). 92, 9-4.
- İMMA. MŞH.SAİD. 41, 4-3.
- İMMA. MŞH.SAİD. 211, 6-2.
- İMMA. MŞH.SAİD. 178, 25-4.
- İMMA. MŞH.SAİD. 34, 15-5.
- İMMA. MŞH.SAİD. 71.20-7.
- İMMA. D.2009.
- İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kallek, Cengiz. “Fetâvâ-yı Ali Efendi”. *DİA*. 12: 438.
- Karpat, Kemal K. (2005). İfta and Kaza: The İlmiye State and Modernism in Turkey 1820-1960. (Düz. C. Imber, & K. Kiyotaki) *Frontiers of Ottoman Studies*.
- Kaya, Mahmut. “Bekir Haki Efendi”. *DİA*. 5: 361-362.
- Kenanoğlu, Macit. “Nizamiye Mahkemeleri”. *DİA*. 33: 185-188.
- Koyuncu, Nuran. (2012). “Hukuk Mektebinin Doğuşu”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 16: 3168. 163-183.
- Mekteb-i Nüvvâb Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Talimâtı*. (1883). Yayınevi ve yeri yok.

- Ortaylı, İlber. (2017). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlıda Kadı*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ortaylı, İlber. "Kadı". *DİA*. 24:69-73.
- Öngören, Reşat. "Tunahan, Süleyman Hilmi". *DİA*. 41: 377.
- Öz, Tahsin. (1962). *İstanbul Camileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. 1
- Özcan, Tahsin. "Mehmed Nuri Efendi". *DİA*. 28: 503-504.
- Özcan, Tahsin. "Ömer Hulusi Efendi". *DİA*. 34: 71-72.
- Özcan, Tahsin. "Rahmi Efendi". *DİA*. 34: 423-424.
- Özsarı, M. (2013). *Şeyh Vasfî*. İstanbul: Altınpost.
- Öztürk, Sait. "Kassam". *DİA*. 24: 579.
- Rubin, Avi. (2011). *Ottoman Nizamiye Courts-Law and Modernity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Salih Efendi. (1271). *Ceride-i Ferâiz*. İstanbul: el-Hac Halil Litografya Destgahı.
- Serin, Muhittin. "Hasan Hüsnü Efendi". *DİA*. ek 1: 537-538.
- Serin, Muhittin. "Mehmet Hulusi Yazgan". *DİA*. 43: 356-357.
- Şentop, M. (2004). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*. İstanbul: y.y.
- Şevki. (1327). *Sakk-i Adli-i Hukuki*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Şimşirgil, A., & Ekinci, E. B. (2008). *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*. İstanbul: KTB Yayınları.
- Şîrânî, Ahmed. (23 Nisan 1328) . "Mekteb-i Kuzzât Yahut Medresetü'l-Kuzzât Binâ-i Cedîdi". *Beyânu'l-Hak*. 158: 2806.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (2012). *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemesi Hatıraları*. (Düz. N. Boşdurmaz) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Tâhirülmevlevî. "Medresetü'l-Kudât Hakkında Bir Mazbata". *Mahfil*. 4: 40.
- Takvîm-i Vakâyi*. (10 Safer 1332). 1693.
- Takvîm-i Vakâyi*. (18 Recep 1271). 561.
- Unat, Faik R. (1964). *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ürgüplü, Ali S. (2015). *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yaran, Rahmi. "Bilmen, Ömer Nasuhi". *DİA*. 6: 162-163.
- Yavuz, Cevdet. "Ebu'ulâ Mardin". *DİA*. 10: 363-364.
- Yavuz, Yıldırım. (1981). *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı.
- Yavuz, Yusuf Ş. "Akâidü'n-Nesefî". *DİA*. 2:217-219.
- Yavuz, Yusuf Ş. "Elmalılı Muhammed Hamdi". *DİA*. 11: 57-62.
- Yavuz, Yusuf Ş. "Güven, Dursun Nuri Feyzi". *DİA*. 14: 328-329
- Yörük. Ali A. (2008). *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluş ve Faaliyetleri*. (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Yurdakul, İlhami. "Mekteb-i Nüvvâb". *DİA*, Ek-2: 242-243.
- Zengin, Z. S. (2011). *Medreseden Darülfünuna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

EKLER

Ek 1. Muallimhâne-i Nüvvâb İçin Müceddeden Kaleme Alınan Talimname

Mukaddime: Muallimhâne-i Nüvvâb'ın teşkil ve te'sisinden arz; talebeye ta'lîm-i ulûm-u arabîyye olmayıp belki asıl maksat ulûm-u arabîyyeyi tahsîl etmiş ve merâmını ifade eyleyecek mertebe yazı yazmaya muktedir bulunmuş olub da hükümet-i şerîyyede istihdâm olunmak emelinde olanlara ilm-i fikhın muâmelat kısmıyla ilm-i ferâizi ve bunların ameliyatıyla fenn-i sâkki tadrîs ve ta'lîm olduğundan buraya ne mertebe ehliyeti olanların dâhil olabileceği ve talebesinin ne miktardan ibaret bulunacağı ve hâiz olacakları sunûf ile sûret-i tadrîsiyye ve ta'lîmiyye ve bunlara müteferri' muâmelat-ı sâire mevâdâtı el-beyân ile ta'yîn ve tahdîd olunmuştur.

Madde 1: Muallimhâneye kaydolunmak isteyenler mümkün olduğu halde Şerh-i Akâid'den yukarı ders görmüş talebeden olması ve Dürer'den imtihân olunması mukarrer bulunduğu Meclîs-i İntihâb'da icrâ edilecek imtihânda bunları tadrîs etmiş oldukları fetvânın her birinden bahse münâsib üçer suâl îrâd olunarak her suâle cevâb-ı kâfi i'tâ eyledikleri ve mesâil-i fikhiyyeye intisâbları ve ifâde-i merâm edebilecekleri mertebe yazı yazmaya muktedir oldukları tebeyyün eylediği halde muallimhâneye alınacaktır.

Madde 2: Muallimhâne talebesi nihâyet elli neferden ibâret olarak bunun yirmisi sınıf-ı evvel ve yirmisi sınıf-ı sâni i'tibâr olunacaktır. Zâdegân-ı ilmiyye için ayrıca bir sınıf tahsîs olunacağından bu sınıfın ashâbı dahî on neferden ibâret olub bi hasbi'-l i'tibar sınıf-ı sâni addolunacaktır.

Madde 3: Muallimhâneye duhûl için Meclîs-i İntihâb'da lede'l-imtihân isbât-ı liyâkat edenler sınıf-ı sâniye kaydolunacaktır ancak makâm-ı fetvânın intihâbıyla zâdegân muallimhâneye bila-imtihân dâhil olmak salâhiyetlerine nâil olacaklarından bunlar dahî sınıf-ı mahsûsuna kayd ve kabûl olunacaktır.

Madde 4: Muallimhâne'de Dürer ve Mültekâ'nın muâmelâtına dâir olan bahisleri ve ahkâm-ı adliyye mecelleleri ve ilm-i ferâiz ve fenn-i sakk tadrîs ve ta'lîm olunup Dürer üç ve Mültekâ iki senede ikmâl edilecektir.

Madde 5: Yevm-i ta'tîlden mâ'adâ hergün sabahları cevâmi-i şerîfenin ders vakitleri hulûlünde muallim bulunan zât Dürer veya Mültekâ'dan birini tadrîs edecektir. Müdîr bulunan zât dahî tadrîs edilen mes'ele-i şer'îyyeyi muhâkeme şeklinde talebeye

ta'lim ve mehâkim-i şer'iyede icrâ olunduğu vechile zabt-ı da'vâ suretinde kaleme alınmasını ta'rîf eyleyecektir. Hey'etin her ferdi dahî zabtı kaleme alarak müdür ve muallime bi'l-irâe muhtâc-ı tashih olan mahalleri talebeye tefhîm edilerek bi-t'tashih emr-i muhâsamanın mes'ele-i mezkureye tevfiken ne vechile fasl ve hükm olunacağını tefhîm ile işbu muhâkeme-i mutazammın bir de sened-i şer'î kaleme alınması ta'rîf olunub talebe dahî yedlerinde olan zabıtlara muvâfık birer sened-i şer'î kaleme alarak yine müdür ve muallime irâe eyleyib bunların dahî muhtâc-ı tashih olan mahalleri talebeye tefhîm ile tashih edilecektir.

Madde 6: Muallim bulunan zât yevm-i ta'tilden mâ'adâ haftada iki gün kabîl-i asrda talebeye ilm-i ferâiz tadrîs edilecek ve müdür bulunan zât dahî tadrîs edilen meselenin amelîsini talebeye tefhîm ve defter-i kassâm şeklini ta'rîf edecektir. Talebeden her biri dahî ta'rîf olunduğu vecihle bir defter-i kassâm kaleme alıp müdür ve muallime bi'l-irâe onlar tarafından hatâ ve haleli var ise bi't-tefhîm tasvîb ve tashih edilecektir.

Madde 7: Muallimhânedeki ikmâl-i tahsîl ile silk-i nüvvâba dühul için meclîs-i intihâbda icrâ edilecek imtihâna münhasıran sınıf-ı evvel müteallimleri dâhil olacaktır. Sınıf-ı evvel müteallimlerinin imtihâna duhulleri için muallimhânenin müdür ve muallimleri tarafından müttefekan bâlâsı defterli, mahtûm şehadetnâme verilecektir. İşbu şehadetnâme usûlü sınıf-ı evvele terfî olunacak sınıf-ı sâni müteallimleri hakkında dahî cârî olacaktır.

Ek 2. Mekteb-i Nüvvâb İçin Müceddeden Kaleme Alınan Ta'limattır

Mevadd-ı Esasiyye

Birinci Madde: Mekteb-i Nüvvâb makâm-ı meşihât-ı islâmiyyenin taht-ı nezâretindedir.

İkinci Madde: Mekteb-i Nüvvâb'da bir müdür ve iki müdür muâvini ile dört muallim bulunacaktır.

Üçüncü Madde: Mektebe kabul olunacakların yirmi yaşını mütecâviz olup Şerh-i Akâid'e kadar ders görmüş olması ve hüsn-i sîret ile muttasıf bulunması meşruttur.

Dördüncü Madde: Mektebe duhûl arzusunda bulunanlar müdüriyete bi'l-mürâcaa üçüncü maddede muharrer şerâiti hâiz olduklarını ma'rûf ve mevsûk iki zat tarafından bâ şehadetnâme ispât eyledikleri halde terceme-i hâl varakaları alınarak on altıncı maddede muharrer olduğu vechile yoklama imtihanları icrâ edildikten sonra on

dokuzuncu maddede muharrer usul ve kâideye tevfiikân Meclîs-i İntihâb-ı Hükâm-ı Şer' ma'rifetiyle duhûl ihtihânına kabul olunacaklardır.

Beşinci Madde: Mektebin talebesi doksan nefer ve dört sınıfa münkasım olup, birinci sınıf otuz ve ikinci ve üçüncü ve dördüncü sınıflar yirmiştir neferden ibaret olacaktır.

Altıncı madde: Talebenin müddet-i tahsîli dört sene olacaktır.

Dersler

Yedinci madde: Mektebde ilm-i fikh ile ferâiz tadrîsi ve fenn-i sâk ve mecelle maddelerine tatbîken usûli vechile i'lâm ve fenn-i inşâ ile hüsn-i hât ve imlâ ve hesâb ta'lîm olunacaktır.

Vezaif-i Muallimîn

Sekizinci Madde: Muallim-i Evvel, Cuma ve eyyâm-ı ta'tîliyyeyi resmiyyeden mâ'adâ beher gün vakt-i muayyeninde talebeye Dürer ve haftada iki gün ilm-i ferâizden birinci sınıf talebesine Sirâciyye ve ikinci ve üçüncü ve dördüncü sınıf talebesine Sâlih Efendi Cerîdesi ve lüzûmu kadar ilm-i hesâb tadrîs ve bir meseleyi tasvîr ve tahrîr edecektir.

Dokuzuncu Madde: Tadrîs olunan mesâil-i şeriyyeden birini müdür bulunan zât muhâkeme şeklinde tasvîr ederek, mehâkim-i şeriyyede icrâ olunduğu üzere ta'lîmat-ı mahsûsasına tevfiikân talebeye zabt-ı da'vâ sûretinde kaleme aldırıp usûl-i muhâkemeyi ta'rîf ve keyfiyet-i fasl ve hasmı tefhîm eyledikten sonra kararlarını zeyl-i zabta tahşiye ve terkîm ve ancak ikinci ve üçüncü ve dördüncü sınıf talebesine ber mücib-i zabt bir sened-i şerî tanzîm ettirecektir.

Onuncu madde: Talebenin tahrîr etdikleri zabt ve sened-i şerî müsveddelerinden bir kıt'asını müdür bi't-tashîh sâirlerinin de ona tatbîken tashîh ve i'âde olunmasını muâvin-i evvele havâle edecektir.

On birinci madde: Muallim-i evvel tarafından tasvîr ve tahrîr ettirilen ferâiz meselesinin tashîhi ve defter-i kassâm tahrîri usûlü müdür efendi tarafından talebeye gösterilip, talebeden her biri dahî tarif olunduğu vecihle o mesele üzerine defter-i kassâm kaleme alarak kezâlik bir nüshası müdür tarafından tashîh edilip, diğerlerinin tashîh ve iâdesi muâvin-i evvele ihâle olunacaktır.

On ikinci madde: Müdîr, tevsî'-i ma'lûmât için talebeye haftada lâekal iki defa fetâvâ-yı mu'tebereden bir fetvâ sûreti irâe ve tahrîr ettirip, dokuzuncu maddede beyân olunduğu üzere ta'rîf ve ta'lîm edecektir.

On üçüncü madde: Mecelle muallimi haftada iki gün mecelle tedrîs ve bir mesele tasvîr ve fasl ve hasmı ta'rîf ve ona müteferri' usûl ve kavâidi ta'lîm edecek ve usûl-i muhâkemeye tevfi'ken i'lâm kaleme aldıracaktır. Ve işbu i'lâmâtdan bir nüshasını ba'de't-tashîh diğçerlerinin ona tatbîken tashîhini muâvin-i sâniye havâle edecektir. Ve inşâ muallimi kezâlik haftada iki gün inşâ ve imlâ ve hüsn-i hat muallimi dahî haftada iki gün umûm talebeye hüsn-i hat ta'lîm eyleyecektir.

On dördüncü madde: Müdîriyet tarafından eyyâm-ı tedrîs müteallimînin esâmî ve sûret-i devâmları bilinmek için her aya mahsûs olmak üzere cetveller tanzîm edilip, birer nüshaları muallimîn ve muavinîne i'tâ olunacak ve muallimînden her biri dahi ders hitâmında ve muâvinler dahi talebenin i'lâm ve zabt müsveddelerini gösterdikleri zamanda şakirdâna vad'-ı imzâ ettirip, gelmeyenlerin isimleri sırasına o günün hânesine nâ-mevcûd ibâresini tahrîr ile ay nihayetinde zîri müdîr ve muallimîn ve muâvinler tarafından bi't-tasdîk meclîs-i intihâbâ i'tâ olunacaktır.

İmtihân

On altıncı madde: Mektebe duhûl için müdîriyete mürâcaat edenler, üçüncü maddede beyân olunan sıfâtı câmi' olduğu halde terceme-i hâl varakaları alınarak isimleri sebt-i defter olunup, ba'dehu ta'yîn olunacak günlerde mektebde olunarak evvel emirde dühûl imtihânına kâbiliyyet ve istidâdları olup olmadığı anlaşılmaq üzere kaç neferden ibaret ise fırka fırka tertîb, ve eyyâm-ı muayyenede müdîr ve muallimler ma'rifetleriyle her fırkaya nakilleri müsâvî derecede Ali Efendi fetâvâsından başka başka fetvâ-yı şerîfe irâe ve on dokuzuncu maddede beyân olunacak fûnûnun her birinden nakle münâsib ikişer suâl, bi't-tertîb îrâd olunarak bu vecihle yoklama imtihanları icrâ ve derece-i ehliyetlerini mübeyyin tanzîm olunacak cetveller ile terceme-i hâl evrâkı ve şehâdetnâmeleri nihâyet bir hafta zarfında meclîs-i intihâbâ i'tâ edilecektir.

On yedinci madde: İşbu cetveller ve evrâk-ı merkûme, meclîs-i intihâbda bi'l-mütâlaa o sene birinci sınıfa idhâli iktizâ edecek talebenin üç misli nisbetinde içlerinden en ziyâde ibrâz-ı ehliyet etmiş olanlar dühûl imtihânına kabûl olunub mâ'adâsı red olunacaktır.

On sekizinci madde: İmtihânları icrâ kılınacak talebeye gösterilecek ders meclîs-i intihâbın hey'et-i mecmûası veya ekseriyetle mektebin muallimîni hâzır oldukları halde irâe ve tahsîs îrad olunacak esile dahi hey'et-i mezkûra tarafından ekseriyetle edilecektir.

On dokuzuncu madde: On yedinci maddede muharrer olduğu halde dühûl imtihânına kabûl olunacak talebeye Dürer'den münâsib bir ders irâe olunarak sarf ve nahiv ve meânî ve mantık ve vad' ve beyân ve usûl-i fikh ve kelâm fenlerinden üçer suâl tertîb ve îrad olunacak ve ibâre ve ma'nâ ile esileden her biri üçer nokta i'tibâr olunacağı gibi hat ve imlâ dahi üçer nokta itibâr edilecek ve en ziyâde isbât-ı ehliyet edenler birinci sınıfta münhâl olan mahallere sırasıyla kabul olunacaktır.

Yirminci madde: Dördüncü sınıf talebesinin hurûc imtihanlarında kütüb-i fetâvânın birinden terceme ve nakli tûl ve kasırda mutevassıt derecede olan bir fetvâ nakliyle berâber irâe olunacak ve o fetvâyâ münâsib tercemenin kuyûdundan ve nakle tatbikinden yirmi iki suâl tertîb olunarak mezkûr fetvâyâ mutâbık i'lâm-ı şerî ve mecelden bir maddeye usûli vecihle ve i'lâm-ı tanzîm ve ferâizden üç batın münasaha tashîh ve defter-i kassâmı tahrîr ettirilecek ve esileden her biriyle ibâre ve ma'nâ ve tasvîr-i mürâfaa ve hat ve imlâ ve inşâ ve ferâiz meselesi üçer ve i'lâm-ı şerî altı nokta itibar edilerek mecmû-ı nukat doksan altıdan ibaret olacaktır.

Yirmi birinci madde: Dördüncü sınıf talebesinden bilâ imtihân silk-i niyâbete kayd ve kabul olunanlar yerlerine ancak üçüncü sınıf talebesinden 'inde'l-ımtihân en ziyade ibraz-ı liyakat edenler nakl edilecektir ve bunların imtihânları yirminci maddede muharrer usûl ve kâideye tevfiken ibâre ve ma'nâ ile berâber on beş suâl tertibiyle icrâ olunacaktır ve gösterilen fetvâyâ mutâbık i'lâm-ı şer'î ve mecellenin bir maddesine usûlü vecihle ilâm-ı tanzîm ve ferâizden iki batın münâsaha meselesi irâesiyle tashîh ettirilecektir. İ'lâm-ı şer'î altı ve hat ve imlâ ve inşâ ile mâ'adâsı üçer nokta i'tibar edilerek mecmû-ı nukat altmış altıdan ibâret olacaktır.

Yirmi ikinci madde: Madde-i sâbıkada gösterildiği vecihle üçüncü sınıf talebesinden dördüncü sınıfa terakkî edenlerin yerlerine münhasıran ikinci sınıf talebesinden en ziyâde ibraz-ı ehliyet edenler kayd olunacaktır ve bunların imtihanlarında ibâre ve ma'nâ ile berâber on suâl tertîb ve îrad olunacak ve gösterilen fetvâyâ mutâbık i'lâm-ı şerî ve mecellenin bir maddesine usûli vecihle i'lâm-ı tahrîr

ettirilecek ve ferâiz meselesi dahî mürekkebâtdan gösterilecektir. İ'lâm-ı şerî altı ve hat ve imlâ ve inşâ ile mâ'adâsı üçer nokta i'tibâr edilecektir.

Yirmi üçüncü madde: İkinci sınıf talebesinden üçüncü sınıfa terakkî edenlerin yerlerine birinci sınıf talebesinden 'inde'l-ımtihân en ziyâde ibrâz-ı liyâkât edenler nakl olunacaktır ve bunların imtihanları dahi mevâdd-ı sabıkada beyan olunan usûle tevfi ken ibâre ve ma'nâ dâhil olmayarak yedi suâl tertîbiyle icrâ kılınacaktır. Ancak bunlara gösterilen fetvâ üzerine yine ta'limât-ı mahsûsasına tatbiken zabt-ı da'vâ kaleme aldırılıp ferâiz meselesi dahî müfredâttan gösterilecektir. İşbu zabt Dürer ve ferâiz meselesiyle ibâre ve ma'nâ ve hat ve imlâ ve inşâ ve tasvîr-i mürâfaa ve mâ'adâ esile üçer nokta i'tibâr edilerek mecmu-ı nukat kırk altı noktadan ibaret olacaktır.

Yirmi dördüncü madde: Dördüncü sınıf talebesinden hurûc imtihânında yirmi birinci maddede muharrer olan "doksan altı" noktadan lâekal, "seksen" kazananlar sunûf-ı nüvvabdan sınıf-ı sâlise ve lâekal "altmış" nokta kazananlar sınıf-ı râbia ve lâekal "kırk beş" nokta kazananlar sınıf-ı hâmise kayd ve kabûl olunacaktır. Bunların nâil olacakları sınıflarını mübeyyin tanzîm olunacak şhadetnâmeleri meclîs-i intihâb hey'eti mühr-i zâtîleriyle temhîr ve taraf-ı fetvâpenâhîden bi't-tasdîk mektebce sicill-i ahlâka nazaran terceme-i haliyle beraber sicill-i nüvvâba ba'de'l-kayd yedlerine i'tâ olunacaktır.

Yirmi beşinci madde: Dördüncü sınıf talebesinden hurûc imtihânında tashîh ettiği ferâiz meselesi gayr-i müstakîm olanların kazandıkları noktalara nazaran nâil olacakları sınıfları bir derece tenzîl olunacak ve mezkûr imtihânda tanzîm edildiği i'lâm-ı şerîsi usûlüne muvâfık olmayanlar sınıf-ı selâseden hiç birine kayd ve kabûl olunmayacaktır.

Yirmialtıncı madde: Dördüncü sınıf talebesinden her ne sebeble olur ise olsun üç sene zarfında hurûca muvaffak olamayanlarla birinci ve ikinci ve üçüncü sınıf talebesinden üç sene bulunduğu sınıftan mâ fevkine terakkî edemeyenlerin kaydı terkîn olunacaktır.

Yirmi yedinci madde: Sene arasında her hangi sebeble olur ise olsun hal vuku' bulduğu takdîrde hâricden veya hal vuku' bulan sınıfın ma dûnu sınıflardan imtihân zamânına değin kimse alınmayacaktır.

Talebin Vezâifi

Yirmi Sekizinci Madde: Mekteb her sene Şabân'ın on beşinci günü ta'tîl ve Şevvâl'in on beşinci günü küşâd olunacağından vakt-i küşâdında talebin cümlesi hazır

bulunup eyyâm-ı ta‘tilden başka her gün devam etmeğe ve müdür tarafından îcâbına göre ta‘yîn ve î‘lân olunacak evkâtta dahî hâzır bulunmaya mecbûrdur.

Yirmi dokuzuncu madde: Talebe mektebde ve hâricde âdâb-ı ilmiyyeye münâfi hareketden ve vacibâtı terkden ve nehâyîyi irtikâb gibi ahvâl-i gayr-i meşruadan ictinâb etmekden meşrudur.

Otuzuncu madde: Talebeden hiç biri yevmiyye derslerini tekmîl etmezden evvel mektebden gidemeyecek ve sebep-i kaviyye mebnî gıtmesi lazım geldiği halde müdürden ruhsat almaya mecbûrdur.

Otuz birinci madde: Talebeden birinin eyyâm-ı tahsilde ârıza-i vücûdiyye gibi bir sebep-i kaviyye mebnî taşraya azîmeti lazım geldiği halde makâm-ı meşihâta istid‘â takdîmiyle meclîs-i intihâba havâle olunacak ve meclisce dahî mekteb müdürinden ve hâricden tahkikat icrâsından sonra ma‘zeret-i meşrûa-i kaviyyesi tahakkuk ettiği takdîrde bir müddet-i münâsib-i kalîle ruhsat î‘tâ olunabilecektir.

Otuz ikinci madde: On dördüncü maddede beyân olunduğu vecihle meclîs-i intihâba her ay nihâyetinde verilecek devâm cedvellerine nazaran talebeden biri bir ayda üç gün mektebe gelmemek veya gelib de î‘lâm ve zabt-ı tanzim etmemek veya derslerinden birinde bulunmamak gibi vazifesinde kusûr eylediği ve bu kusûru bir öZR-i kaviyye mebnî olmadığı anlaşılır ise birinci def‘asında müdür tarafından kendisine ihtârât ve tenbîhât-ı mukteziyye icrâ edilecek ve ikinci def‘a bu halin vukû‘unda hey‘et-i muallimîn huzûrunda şedîden tevbih ve tekdîr ile cedvelde ismi sırasına işâret olunacak ve üçüncü def‘asında devamda kusûr eden hangi sınıf talebesinden olur ise olsun meclîs-i intihâb kararıyla o sene dahil olacağı imtihândan mahrûm olacaktır.

Otuz üçüncü madde: Otuz birinci maddede beyân olunduğu vecihle bi‘l-me‘zûniye taşraya gidenler müddet-i me‘zûniyet hitâmında avdet etmedikleri halde o sene gireceği imtihândan mahrûm kalacaktır.

Otuz dördüncü madde: Muallimler tarafından derslerin evkât-ı muayyenede tedrîsiyle talebenin derslere devâmına ve mektebin muâmelât ve ahvâl-i dâhiliyyesinin hüsn-i cereyânına müdür tarafından dikkât ve nezâret-i mütemâdiyye icrâsıyla talebeden kazâya ehliyyete münâfi hâli tahakkuk eden olur ise bâ takrîr-i makâm-ı meşihât-ı islâmiyyeden bi‘l-istîzân meclîs-i intihâb-ı hükkâm kararıyla mektebden kaydı terkîn olunacaktır.

Otuz beşinci madde: Bilâ özr-i kavî vezâif-i me'mûriyesini îfâda kusûr eden muallimîn ve hademeye müdür tarafından evvela ihtârât-ı lâzime icrâ kılınacak ve ikinci def'asında bilâ te'hîr makâm-ı meşîhâta arz ve takrîr olunacaktır.

Otuz altıncı madde: İşbu nizamnamenin muhâfaza-i ahkâmına meclîs-i intihâb-ı hükkâm me'mûrdur.

Fî 9 Saferü'l-hayr sene 1301 ve fî 27 Teşrîn-i sâni sene 1299.

Madde-i Muvakkata: Mektebe duhûlün şerâiti ve imtihânın keyfiyeti üçüncü ve dördüncü ve on dokuzuncu maddelerde muharrer olup ancak zâdegân-ı ilmiyye şimdiye kadar bilâ imtihân kabûl olundukları cihetle bin üç yüz dört senesi gâyetine kadar zâdegândan hüsn-i sîretle muttasıf olup Mantık'a kadar ders görmüş olduğu tahakkuk edenler duhûl imtihânına kabûl ve ancak sarf ve nahiv ve mantık ile hat ve imlâdan imtihânları icrâ olunacak ve sene-i merkûmeden sonra mevâdd-ı mezkûre ahkâmı tamamıyla onlar hakkında dahi cârî olup bir vecihle talebe-i sâireden tefrîk olunmayacaktır.

Üçüncü maddede muharrer olduğu üzere talebenin mektebce münkasım olduğu sınıflardan birinci sınıfın on adedi müddet-i mahdûde-i mezkûre zarfında zâdegâna tahsîs olunacaktır.

Ek 3. Mekteb-i Kudât Hakkında Müceddeden Kaleme Alınan Nizamnâme

Lâyihasıdır

Mukaddime

Birinci Madde: Makâm-ı Meşîhat-ı İslâmiyye'ye merbût olup, hükkâm-ı şer'e menşe' olan Muallimhâne-i Nüvvâb'ın dersleri sınıf-ı hükkâmın ma'lûmât-ı mukteziyye-i şeriyye ve hukûkiyyeyi tahsîl ve iktisâb eylemelerine murâd olmak üzere tevsî' ve nâmı Mekteb-i Kudât'a tahvîl edilmiştir.

İkinci Madde: Mekteb-i Kudât'a duhûl talebinde bulunanlar âtîde beyân olunacak evsâfi hâiz olmakla berâber meşrût olan ulûm ve fûnûna bi'l-imtihân ehliyetleri sâbit oldukda meccânen kabûl olunurlar ve ikmâl-i tahsîl ile mezuniyet ruûsu istihsâl edenler ve derecelerine göre Meclîs-i İntihâb'ın tensîbiyle lede'l-iktizâ bi'l-umûm hidemât-ı şer'îyyede istihdâm olunabilecekleri gibi mekteb-i hukuk mezunlarının hâiz oldukları bi'l-cümle imtiyâzâta da nâil olacaklardır.

Fasl-ı Evvel: Umûr-ı İdare Beyânındadır

Üçüncü madde: Mektebin hey'et-i idâresi bir müdür ve bir muâvin ve bir kâtib iki mubassırdan ibâret olup maiyyetlerinde iki odacı ve bir bevvâb bulunur. Müdür ve muâvin ve kâtib ve mubassırlar Meclîs-i İntihâb'ın tensîbiyle Makâm-ı Meşîhât'dan ta'yîn olunurlar fakat müdürün memuriyeti hakkında irâde-i seniyye istihsâl olunur.

Dördüncü madde: Müdürün vezâifi mektebin inzibât ve intizâm-ı dâhiliyesine ve talebenin hüsn-i ahvâl ve etvârına dikkat ve derslerine nezâret etmek ve üçüncü fasılda beyân olunacağı vecihle talebenin mektebe duhûl ve kabulleri için nizâmen muayyen olan muâmelâtı ru'yet ve mektebin mahsusâtı dâiresinde sarfiyyâtı icrâ eylemektir.

Beşinci madde: Müdür her sene-i tadrîsiyye hitâmında hey'et-i ta'îmiyye ile bi'l-müzâkere lüzûm görülecek ta'dilât ve ıslâhâtı hâvî makâm-ı meşîhâta bir lâyiha takdîm edecektir.

Altıncı madde: Talebenin evkât-ı muayyenede mektebde hâzır bulunmasını te'mîn için her aya mahsus olmak üzere yevmiyye devam cedvelleri tanzîm ve mubassırlar vasıtasıyla yoklama muâmelesi icrâ edilerek talebenin mevcûd ve nâ-mevcûdları işaret olunub her ay hitâmında zîri müdür tarafından bi't-tasdîk meclîs-i intihâba i'tâ olunacaktır.

Yedinci madde: Muâvin müdüre muâvenet ve müdür bulunmadığı zamanda vekâlet eder, Umûr-ı tahrîriyye kâtibe muhavyeldir. Mubassırlar devam cedvellerini tanzîm ve mektebin intizâm ve nezâfetine vakf ve müdür tarafından verilecek evâmire tevfiğ-i harekete mecbûr olacaklardır.

İkinci Fasil: Hey'et-i Ta'îmiyye beyânındadır.

Sekizinci Madde: Muallimler Meclîs-i İntihâb'ın tensîbiyle Makâm-ı Meşîhât-ı İslâmiyyeden ta'yîn kılınırlar.

Dokuzuncu madde: Muallimlerin vezâifi Meclîs-i intihâb-ı hükkâmca tertîb olunacak cedvel mücibince eyyâm ve evkât-ı muayyenede icrâ-yı tadrîsât ve esnâ-yı tadrîsde muhâlif-i edeb ve muğâyir-i nizâm hareket eden talebeye nasihât ve müstehakk-ı tekdîr ve tevbiğ olanlar haklarında müdürüriyete mürâcaat ve âtîde beyân olunacağı vecihle imtihân muâmelâtını icrâ etmekden ibârettir.

Üçüncü Fasil: Mektebe Kabûl Edilecek Talebenin Şerâit ve Evsâf ve Vezâifi Beyânındadır

Onuncu madde: Mektebe dâhil olmak isteyenler evvelâ yirmi yaşını ikmâl eylemiş olmak, sâniyen âtîde muharrer fenlerden imtihân olunarak isbât-ı ehliyet eylemek ve sâlisen hüsn-i hâl ashâbından bulunmak lazımdır.

On birinci madde: Her sene bi'l-müsâbaka mektebe kırk efendi kabûl olunur. Şöyle ki mektebe girmek isteyenler müdürîyete bi'l-mürâcaa tezkire-i osmâniyesi ile aşî şehâdetnâmesini ve üçüncü maddede beyân olunan evsâf ve şerâiti hâiz olduklarını ma'rûf iki zât tarafından bâ şehâdetnâme isbât eyledikleri halde terceme-i hal varakaları alınarak muâmele-i kaydiyyeleri bi'l-icrâ on üçüncü maddede muharrer usûl ve kavâide tevfiķan duhûl imtihânına kabûl olunacaklardır.

On ikinci madde: Mektebin müddet-i tahsîliyesi beş senedir. Ancak işbu nizamnâmenin neşrinden mukaddem mektebe dâhil olanlar dört sene hitâmında mektebe okumuş oldukları durûs ve mebâhisden imtihân olunarak mezuniyet ruûsuna nâil olurlar.

On üçüncü madde: Duhûl imtihânının zamân-ı icrâsı müdürîyetin makâm-ı meşîhâta verilecek tezkere üzerine bi't-ta'yîn gazetelerle i'lân olunur. Duhûl imtihânı Meclîs-i İntihâb-ı Hükkâm'dan iki a'zâ olduğu halde hey'et-i ta'lîmiyye tarafından icrâ olunur. İmtihânlar sarf, nahiv, vaz', mantık, meânî, beyân, usûl-i fikh ve kelâm fenleriyle, hüsn-i hat ve inşâdan icrâ olunur. Ancak işbu nizamnâmenin neşrinden iki sene sonra icrâ kılınacak duhûl imtihanlarında muhtasar târîh-i islâm ve osmânî ve muhtasar coğrafyâ-yı osmânî ve muhtasar hendese ve kesr-i âdî ve i'şârî derecesinde hesâb derslerinden dahî esile tertîb olunacaktır.

On dördüncü madde: Mekteb her sene şehr-i Şevvâlin on beşinde küşâd olunarak tedrîsâta ibtidâ olunur. Tedrîsât her sene Receb guresinde ta'tîl olunur. Gerek sınıf ve gerek duhûl imtihanları Şabân on beşine kadar ikmâl olunacaktır.

On beşinci madde: Bir ma'zerete mebnî olsa dahi müddet-i tedrîsiyenin sülüsü mikdârı devam etmeyen tâlebe gerek sınıf ve gerek me'zûniyet imtihânlarına kabûl olunmayıp bulunduğu sınıfta ibkâ olunur.

On altıncı madde: Mekteb dâhilinde âdâba ve mektebin nizâmına muğâyir ahvâle cür'et edenler hakkında müdir tarafından birinci def'a ihtârât ve nesâyîh-i mukteziyye icrâ ve ikinci def'a sûret-i hafîde tevbîh ve üçüncü def'a hey'et-i ta'lîmiyye ve talebe huzûrunda alenen tekdîr olunub yine mütenebbih olmayanların hey'et-i ta'lîmiyye ile bi'l-müzâkere verilecek karar üzerine müdir tarafından bâ takrîr-i makâm-ı meşîhâta arz keyfiyyetiyle istizân ve meclîs-i intihâb kararıyla kaydları terkîn olunur. Mekteb

hâricinde sıfât-ı kazâyâ ve şer‘-i şerîfe muğâyir bir hâle cür‘eti tahakkuk eden talebe derece-i cürmüne göre meclîs-i intihâb kararıyla tekdîr ve yâhûd kaydı terkîn olunur.

On yedinci madde: Bilâ özr devam etmeyen muallimlerden kıste‘l-yevm icrâ olunacağı gibi adem-i devâmın temâdîsi hâlinde müdür tarafından makâm-ı meşîhatâ takdîm edilecek takrîr üzerine meclîs-i intihâbca azliyle yerine diğeri ta‘yîn olunacaktır. Muâvin ve kâtib ve mubassırlar ile hademedden vazîfelerini hüsn-i îfâ etmeyenlere evvelâ müdür tarafından ihtârât-ı lâzime icrâ olunur. İstîfâ etmedikleri takdîrde birer aylık maaşları kat‘ olup bununla da mütenebbih olmayanlar ise azl ve tebdîlleri için bilâ te‘hîr makâm-ı meşîhatâ arz-ı keyfiyyet eyleyerek meclîs-i intihâbca îcâbî icrâ olunur.

Dördüncü Fasıl: Derslerin Envâ‘ı ve Sınıf ve Me‘zûniyyet İmtihânlarının Sûret-i İcrâsı Beyânındadır.

On sekizinci madde: Mekteb-i Kudât’ta 1. Dürer, 2. Mecelle, 3. Sakk-i Şer‘î, 4. Ferâiz ve Defter-i Kâssam, 5. Kanûn-ı Arâzî, 6. Teşkil-i Mehâkim ve Usûl-i Muhâkeme-i Hukûkiyye, 7. İcrâ Kânûnu, 8. Kânûn-ı Cezâ, 9. Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye, 10. Tanzîm-i İ‘lâmât-ı Hukûkiyye ve Cezâiyye, 11. Ticâret-i Berriyye Kânûnu, 12. Ticâret-i Bahriyye Kânûnu, 13. Kitâbet-i Resmîyye, 14. Hukuk-ı Düvel dersleri ta‘lîm ve tadrîs edilecektir.

On dokuzuncu madde: Gerek sınıf ve gerek mezuniyet imtihânlarında Dürer dersi hadd-i a‘zamı yirmi ve hadd-i asgarı on numara i‘tibar olunub, mâ‘adâ derslerden her biri hadd-i a‘zamı on ve hadd-i asgarı üç numara i‘tibar olunmuştur. Üss-i mîzân dahî Dürer’den on iki ve diğers derslerden altışar numaradır. Binâenaleyh Dürer’den on, diğerslerinden üç numaradan dîn numara alan veya hey‘et-i umûmiyyesinden üss-i mîzânı dolduramayan efendiler terfî-i sınıf ve me‘zûniyyet ruûsuna nâil olamazlar.

Yirminci madde: Üss-i mîzânı doldurur ve nihâyet iki dersde hadd-i suğrâdân dîn alan efendiler sene-i âtiyye-i tadrîsiyyenin ilk ayında ikmâl imtihânına kabûl olunurlar. İkmâl imtihânı ilk def‘aya mahsûsdur. Dürer’den on sekiz ve diğers derslerden birbiri üzerine vasatî olarak dokuzar numara “aliyyü‘l-a‘lâ”, Dürer’den on altı ve diğerslerinden sekiz numara a‘lâ, Dürer’den on iki mâ‘adâsından altışar numara karîb-i a‘lâ i‘tibâr olunur.

Yirmi ikinci madde: Terfî-i sınıf ve me‘zûniyyet imtihânları her dersin muallimi ve erbâb-ı ihtisâsdan iki mümeyyiz tarafından icra olunur. Şu kadar ki me‘zûniyyet imtihânı alenî olacak ve meclîs-i intihâb-ı hükkâmdan iki zâtın nezâreti altında icrâ

olunacaktır. İmtihanlarda her ders için talebeye dersine çalışmak üzere üç gün mühlet verilir.

Yirmi üçüncü madde: Sınıf imtihanlarında îrâd olunacak es'ile tedrîsât dâiresine münhasır olacağı gibi me'zûniyet imtihânında dahî talebe ancak son senede okudukları durûs ve mebahisden imtihan olunurlar ve her hâlde Dürer imtihânında evvel emirde talebeye ders gösterilerek iki saat müsâade olunduktan sonra imtihâna mübâşeret olunur.

Yirmi dördüncü madde: Dürer'den mâ'adâ şifâhî imtihânlar fevrî olarak icrâ olunacaktır yani evvelce dersi gösterilerek bir müddet-i münâsibe mütâlaaya müsâade olunmayıp doğrudan doğruya suâl ve cevâba mübâşeret olunacaktır. Tahrîfî imtihanlarda dahî kitâb veya deftere bakmak yâhûd kopya bulundurmak ve yek diğerlerinden istinsâh etmek gibi ahvâl-i gayr-i lâyık memnudur. Bu gibi hâlâta cür'et edenler derhâl imtihân salonundan ihrâc ile mezkûr dersden ikmâle kalmış add olunur.

Yirmi beşinci madde: Mezûniyyet imtihânında muvaffak olan efendilerin yirmi ikinci madde mûcibince nâil oldukları dereceleri mübeyyin tanzîm olunacak m'ezûniyyet ruûsları müdür ve hey'et-i ta'lîmiyye tarafından bi't-tahtîm meclîs-i intihâb-ı hükkâmca bi'l-kayd tasdîk ve taraf-ı fetvâ-penâhîden bâlâsına "kabûl olunmuştur" işareti vad' ile tahtîm ve şer'-i şerif ve kanûn-i esâsî ahkâm-ı münîfesine muhâlif ahvâl ve harekâtda bulunmayacaklarına dair tahlîfleri icrâ olunduktan sonra yedlerine i'tâ olunacaktır.

Yirmi altıncı madde: Birbiri üzerine iki sene terfî-i sınıf edemeyenler ile me'zûniyyet imtihanında üç sene muvaffak olamayanların kaydları terkîn olunur.

Yirmi yedinci madde: İşbu nizamnâmenin icrâsına makâm-ı meşîhât-ı islâmiyye me'mûrdur.

Ek 4. Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesi

Birinci Fasil: Umûr-ı İdare

Madde 1: Makâm-ı Meşîhât-ı İslâmiyye'ye merbût ve hükkâm-ı şer'a menşe' ve talebe-i müslimeye mahsûs olan medresetü'l-kudât, bâ irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî mansûb bir müdür ile idâre olunur. Müdürün maiyyetinde bir muâvin ve bir kâtib ve lüzûmu kadar mubassır ve odacı bulunur.

Madde 2: Müdürün vezâifî medresenin inzibât ve intizâm-ı dâhiliyesine ve talebenin hüsnihâl ve etvârına dikkat ve derslerine nezâret etmek ve üçüncü fasılda beyân

olunacağı vechile medreseye alınacak talebenin ol bâbda tanzîm kılınacak tâ‘lîmat dâiresinde imtihân muâmelâtını îfâ ve ikmâl etmektedir.

Madde 3: Talebenin evkât-ı muayyenede medresede mevcûd olmasını temîn için her aya mahsûs olmak üzere, yevmiyye devam cedvelleri tanzîm ve mubassırlar vâsıtasıyla yoklama edilerek talebenin mevcûd ve nâmevcûdları işaret olduktan sonra onbirinci maddeye tevfiik-i muâmele edilir.

İkinci Fası: Hey’et-i Ta‘lîmiyye

Madde 4: Muallimler me’mûrîn-i ilmiyye intihâb encümeninin tensîbiyle Makâm-ı Meşîhât-ı İslâmiyyece tayîn olunacaktır.

Madde 5: Muallimler müdürîyyet tarafından tertîb olunacak ders cedvellerinde gösterilen evkâtta medresede hâzır olup icrâ-yı tadrîsât ve esnâ-yı tadrîsde hilâf-ı nizâm ve âdâb hareketinde bulunan talebeye nasîhat ve müstehak-ı tekdîr ve tevbîh olanlar hakkında müdürîyyete müracâat ve onuncu ve on dördüncü maddelerde muharrer olduğu üzere duhûl ve sınıf imtihanlarını icrâ ile mükellefdirler.

Madde 6: Bilâ özr devam etmeyen muallimlerin maaşlarından müdürîyyetce kıste’l-yevm icrâ olunacağı gibi bir ayda iki kere kıste’l-yevme düçâr olanlar müsta‘fi addedilerek yerlerine encümen intihâbınca diğr muallimler tayîn olunur.

Üçüncü Fası: Medreseye Kabûl Edilecek Talebenin Şerâit ve Evsâf ve Vezâifi

Madde 7: Medreseye dahil olmak isteyenlerin sinni yirmiden dûn ve otuzbeşden efzûn bulunmamak ve onuncu maddede muharrer fenlerden isbât-ı ehliyyet etmek ve hüsn-i hâl ashabından olup cinâyet veya muhill-i nâmûs cünha ile mahkûmun aleyh olmamak şartdır.

Madde 8: Medreseye girmek isteyenler müdürîyyete bi’l-mürâcaa nüfûs tezkerelerini veya hüviyyet varakalarını ve aşî şehâdetnâmelerini ibrâz ve madde-i ânifede muharrer olan evsâf ve şerâiti hâiz olduklarını isbât eyledikleri halde muâmele-i kaydiyyeleri îfâ edilir ve bunlardan onuncu maddede muharrer duhûl imtihânında tamam numaranun nisfindan ziyâdesini ihrâz edenler medreseye kabûl olunurlar. Yedinci maddede muharrer şurûtu haiz olmadıkları bilâhare tebeyyün edenlerin kayıtları terkîn edilir.

Madde-i Muvakkata: Hükkâm-ı Şer‘ Kânûn-ı Cedîdinin on yedinci maddesini tâ‘kîb eden fıkra-i muvakkata mûcibince sunûf-u hamse müstahdemîninden olup henüz

imtihanları icra kılınmış olmayan nüvvâb, medreseye devâm için duhûl imtihânından ma'fûvdurlar. Bunlar medresede okunan derslerin umûmundan bir defaya mahsûs olmak üzere me'zûniyet imtihânı esnâsında talebe ile berâber imtihâna dahî girebilirler, isbât-ı ehliyyet eyledikleri takdîrde derece-i imtihanlarına göre medrese-i mezkûre mezûnları hükmünde tutulurlar.

Madde 9: Medrese her sene Şevvâl-i Şerîf'in onbeşinde küşâd edilerek derslere mübâşeret ve Cemâziye'l-Âhire guresinde dersler tatil edilerek duhûl ve sınıf ve mezûniyet imtihânlarına bed' olunacak ve nihâyet Şa'bân onbeşinde cümlesi ikmâl edilecektir.

Madde 10: Duhûl imtihânının zamân-ı icrâsı gazetelerle i'lân edilecek ve ders vekîlinin riyâsetinde hey'et-i ta'lîmiyeden intihâb olunacak zevât tarafından ol bâbda tanzîm kılınacak ta'lîmât dâiresinde sarf ve nahiv ve vaz' ve mantık ve belâgat ve usûl-i fıkıh ve akâid ve kelâm fenleriyle hüsn-i hat ve kitâbet ve târîh-i islâm ve osmânî ve coğrâfya-yı osmânî ve hesâb derslerinden tahrîrî olarak icrâ kılınacaktır.

Madde 11: Müddet-i tadrîsiyyede talebeden biri bir ay zarfında ma'zeret-i meşrûaya müstenîd olmaksızın dersde üç defa bulunmaz ise, birinci ayda müdür tarafından tenbîh, ikinci ayda tevbîh, üçüncü ayda o sene imtihâna kabûl edilmeyip bulunduğu sınıfta ibkâ olunacaktır. Medrese dâhilinde âdâba ve nizamnâme mündericâtına mugâyir ve hâricde muhill-i vakar ve haysiyet hâlâta cüret eden talebeye, kezâ birinci defasında müdür tarafından ihtârat ve nesâyih-i mukteziyye icrâ ve tekerrürü hâlinde tevbîh ve üçüncü defa tekerrür ederse müdür tarafından i'tâ olunacak takrir üzerine bâ işaret-i meşihatpenâhî kaydı terkîn olunacaktır.

Dördüncü Fasil: Derslerin Envâi ve İmtihanların Sûret-i İcrâsı

Madde 12: Medresetü'l-Kudât'ın müddet-i tadrîsiyyesi dört seneden ibâret olup okunacak durûs-u şeriyye ve kanuniyye ta'lîmat-ı mahsûsâsına tâbi olacaktır.

Madde 13: Sene-i tadrîsiyye nihâyetinde her sınıfın talebesi buldukları sınıflarda okudukları durûsdan imtihân edilecektir.

Madde 14: İmtihanlar alenî olarak her dersin muallimi ve müdürü tarafından intihâb olunacak erbâb-ı ihtisasdan iki mümeyyiz tarafından ta'lîmat-ı mahsûsasında muharrer olduğu vechile şifâhen ve tahrîren icrâ olunur.

Madde 15: İmtihanlarda her ders için beşer suâl tertîb ve fevren talabeye îrâd edilecektir. Her dersin tamam numarası ondur.

Madde 16: İmtihân vermekle mükellef olduğu derslerden aldığı numaraların vasatîsi altı numaraya bâliğ olmayan veya vasatîsi altı numaraya bâliğ olub da birden ziyâde dersden dörtten aşağı numara alan tâlib terfi-i sınıf edemez.

Madde 17: İmtihanlarda kitâba ve deftere bakmak veya üzerinde derse müteallik evrak bulundurmak veya yekdiğerinden istinsâh etmek veyâ birbiriyle müzâkere ve mükâleme eylemek memnûdur. Bu gibi hareketde bulunanlar derhâl imtihân mahallinden ihrâc edilecekleri gibi eyyâm-ı muayyenesinde bilâ öZR ve zarûretin imtihâna girmeyenler dâhi sınıflarında ibkâ olunacaktır.

Madde 18: Mecmû-u durûs itibârıyla birbiri üzerine altışar numara ihrâz edib de yalnız bir dersden dörtten aşağı numara alanlar ile mâ‘zeret-i meşrûa‘-yî şahsiyyesine ve yed-i ihtiyârında olmayan esbâb-ı mücbire-i zarûriyyeye mebnî imtihâna girmeyenler ikmâl imtihânına girebilirler.

Madde 19: İkmâl imtihânı sene-i âtiye-i tedrisiyyenin ilk ayna ve bir defaya münhasır olmak ve mâzeret-i şahsiyye ve esbâb-ı mücbîre kabûl edilmemek üzere müdür tarafından ta‘yîn ve i‘lan olunacak eyyamda icrâ olunur. İşbu eyyâm-ı muayyenede ikmâl imtihânına girmeyenler sınıflarında ibkâ olunurlar.

Madde-i Muaddele 20: Son sınıf talebesi son senede okudukları derslerden imtihan olunduktan sonra işbu derslerde kazandıkları numaralar dördüncü senede okunmayıp birinci ve ikinci ve üçüncü senelerde okunmuş olan derslerin son imtihanında kazanmış oldukları numaralar ile birleştirilerek Dürer ve Mecelle ve ferâiz ve sâkk-ı şerî derslerinden üst üste dokuzar ve diğer derslerden kezâ üst üste dokuzar numara ihrâz edenlere sâlis ve Dürer ve Mecelle ve ferâiz ve sâkk-ı şerî derslerinden üst üste sekizer ve diğer derslerden kezâ üst üste sekizer numara ihrâz edenlere râbi ve Dürer ve Mecelle ve ferâiz ve sâkk-ı şerî derslerinden üst üste yedişer ve diğer derslerden kezâ üst üste yedişer numara ihrâz edenlere hâmis derecede mezûniyet ruûsu i‘tâ olunur. Zikr olunan yedişer numarayı ihraz edemiyenler veya son sınıftaki derslerin yalnız birinden bile dörtten aşağı numara alanlar sınıflarında ibkâ olunurlar. İhraz ettikleri numaralara göre ahz edebilecekleri mezûniyet ruûsunun derecesini â‘lâ etmek isteyenlerden hadd-i vasatîye esâs olan Dürer, Mecelle, sâkk-ı-şer‘î, ferâiz derslerinin yalnız birinden altıdan aşağı numara almış olanların yalnız bu dersten tekrar imtihânı câiz olup sâlifü’z-zikr derslerin birden fazlasından veya yine vasatîyi teşkîl eden diğer derslerin birinden altıdan aşağı numara almış bulunanlar mezkûr ruûsdan fâri‘ olmak şartıyla kendilerinden sonraki

sınıf talebesiyle birlikte dördüncü sınıf derslerinin kâffesinden imtihân vermeye mecbûrdurlar. İmtihân-ı-âhir numaralarına karşı evvelki imtihân numaralarının bir gûnâ hükm ve te'sîri kalmaz.

Madde 21: Medresetü'l-Kudât'a üst üste iki sene devâm etmeyen veyâhûd bir sınıfta birbiri üstüne iki sene kalan veya birinci defa mezûniyet imtihânında ve ikmâlinde muvaffak olamamalarından dolayı sene-i âtiye mezûniyet imtihân ve ikmâline girip yine muvaffak olamayan talebenin kayıtları terkîn olunur.

Madde 22: Mezûniyet ruûsuna müstehâk olanların derecelerini mübeyyin tanzîm olunacak ruûslar müdür ve hey'et-i ta'lîmiyye tarafından tahtîm ve encümen-i intihâb tarafından me'mûrîn-i ilmiyyece kayd ve tasdîk ve taraf-ı şeyhülislâmiyyeden bi'l-kabûl tahlîfleri icrâ kılındıktan sonra sâhiblerine i'tâ olunur.

Madde 23: İşbu nizâm-nâme neşri tarihinden muteber olup icrâ-yı ahkâmı makâm-ı meşîhât-ı ulyâya müfevvazdır.²⁰²

Ek 5. 5 Safer 1332 Tarihli Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesine Zeyl (Sınıf-ı Mahsûs Ek Nizamnamesi)

Birinci Madde: Mehâkim-i şeriyenin husûsât-ı tahrîriyye ve idâriyyesinde istihdâm olunacak memûrîne menşe' olmak ve müddet-i tadrîsiyyesi şimdilik bir sene olup lüzum görüldüğünde iki seneye iblâğ edilmek üzere Dersaâdet'te Medresetü'l-Kudât'ta nehârî bir sınıf küşâd olunmuştur.

İkinci Madde: Her sene işbu sınıf-ı mahsûsa nevâhî ve kazâ niyâbetlerinde hizmetleri mesbûk zevât buldukları dâirelerin muâmelatı haleldar olmamak üzere Makâm-ı Meşîhât müsteşarlığıyla her tâlibin mensûb olduğu dâire müdürîyetince müştereken tensîb ve tefrik olunacak devâir-i ilmiyye müsdahdimîn-i hâzırası ve mekâtib-i i'dâdiyye veyâ mekâtib-i i'dâdiyye derecesinde bulunan mekteblerin sinleri yirmiden dîn ve otuzdan efzûn olmayan mezûnları bilâ imtihân alınır. Ve diğer tâliblerin sinleri yirmi ilâ yirmibeş arasında olmak şartıyla madde-i âtîde muayyen derslerden müsâbaka imtihânında ihrâz-ı muvaffakiyyet edenleri kabûl olunur.

²⁰² BOA, ŞD.HU, 2825/1; *Düstur*, II. Tertip, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331-1332), 6: 146; *İlmiye Salnamesi*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1334), 674.

Üçüncü Madde: Duhûl imtihanı Makâm-ı Meşihatca imtihana tâbi' olmayan tâliblerin mikdârı nazara alınarak tayîn olunacak adede göre müsâbaka sûretiyle arabî (sarf, nahiv, mantık), târih, coğrafya, hesâb, kitâbet ve hüsn-i hatdan icra olunur.

Dördüncü Madde: Sınıf-ı mahsûsda tadrîsât, işbu nizamnâmeye müzeyyel cedvele tâbidir.

Beşinci Madde: Sınıf-ı mahsûsun umûr-u idaresi medresetü'l-kudât müdürîyyetine muhavvel ve umûr-u ta'lîmiyyesi cânib-i meşihatdan tayîn olunacak muallîmine mufevvazdır.

Altıncı Madde: Sınıf-ı mahsus talebesi dersler için muayyen zamandan mâ'adâ saât-i tahsîliyyelerinde bâb-ı fetvâ sicil müdürîyyetince irâe olunacak mehâkim-i şeriyye ve devâir-i ilmiyyede bi'l-fiil îfâ-yı vazife ile tatbikâtta hâiz-i meleke ve rusûh olmaya çalışacaklar ve her gün müdâvim buldukları mehâkim ve devâirin imzâ cedvellerini imzâ ederek tatbikât imtihânı için takdîr olunacak numaraya esâs olmak üzere derece-i mümâreseleri hakkında rüesâ-yı devâirin tasdîklerini muhtevî sene nihâyetinde vesâik-i mahsûsa ibraz eyleyeceklerdir.

Yedinci Madde: Tadrîsât ve devâm ve imtihânlar hakkında ahkâm-ı müteferria talîmatnâme ile muayyendir.

Sekizinci Madde: Sınıf-ı mahsûs mezûnları imtihânlarda ihrâz eyledikleri derecât aralarında esâs tercîh olmak üzere mehâkim-i şeriyye kitâbetleriyle emvâl-i eytâm müdür ve memûriyyetlerine ve sâir talebelere tercîhen bilâ imtihân dâire-i ilmiyye aklâmına kabûl olunur. Mehâkim-i şeriyye aklâmında inhilâl edecek memûriyyetlere sınıf-ı mahsûs mezûnlarından tâlib varken haricden kimse ta'yîn olunamaz.

Dokuzuncu Madde: İşbu nizamnâme târih-i neşrinden itibâren mer'îdir.

Onuncu Madde: İşbu nizamnâmenin icrâ-yı ahkâmına makâm-ı meşihât me'mûrdur.

Sınıf-ı Mahsûs Tedrisât Cedveli

Ferâiz ve Vasâyâ, Sâkk-ı Şer'î, Nikâh, Talak, Hizâne, Nafaka, Ahkâm-ı Evkâf, Defter-i Kassam, Usûl-i Muhâkeme-i Şeriyye (Tatbikî Bir Sûrette), Mâlûmât-ı Kânûniyye, Harc ve Damga Kânûnları, Kitâbet, Hesâb, Usûl-i Defterî, Hüsn-i Hatt-ı Ta'lîk.²⁰³

²⁰³ *Düstur*, II. Tertip, 6: 1255; *İlmiyye Salnamesi*, 674.

Ek 6. Medresetü'l-Kudât Tâlimât-ı Dâhiliyesi²⁰⁴

Birinci Fasil: Duhûl İmtihânı Hakkındadır

Birinci Madde: Medresetü'l-Kudât Nizamnâmesinin üçüncü maddesi mûcibince duhûl imtihânının zamân-ı icrâsı ve kayıt muâmelesine mübâşeret eyyâm ve saâti gazetelerle i'ân edilecektir.

İkinci Madde: Medreseye dâhil olmak isteyenler madde-i sâbika mûcibince tayîn edilen eyyâm ve saatte müdriyyete bizzât mürâcaatla mezkûr nizâmnamenin yedinci maddesinde beyân edildiği vechile nüfûs tezkirelerini veyâ hüviyet varakalarını ve cinâyet veya muhill-i nâmûs cünha ile mahkûm olmadıklarına ve hüsnühâl ashâbından bulduklarına dâir mensûb oldukları medrese müderrisleri veyâ mahalleleri imâm veyâ muhtârânı tarafından veyâ ma'rûf iki zât cânibinden mahtûm hüsnühâl ilmuhaberi ile aşî şehâdetnâmelerini ibrâz ile defter-i mahsûsuna isimlerini kaydettireceklerdir. Eyyâm-ı muayyene mürûrundan sonra mürâcaat edenlerin kayıtları icrâ edilmeyecektir.

Üçüncü Madde: İmtihânları icrâ olunacak talebe ta'yîn olunan günleri hâvî tanzîm ve i'ân mahalline ta'lîk edilecek kayıt numarasına nazaran tayîn olunan gün ve saatte hâzır bulunmaya mecbûrdur. Eyyâm-ı muayyenede imtihâna gelmeyenler veya girdiği postada imtihânı ikmâl etmeksizin çıkanlar o seneye mahsûs olmak üzere imtihâna kabûl edilmeyeceklerdir.

Dördüncü Madde: İmtihânlar tahrîrî olarak icrâ edileceğinden ve tebyîz ve tesvîd için damgalı kağıt, cânib-i idareden i'tâ olunacağından talebenin nezdinde hokka ve kalemden başka bir şey bulunmayacaktır.

Beşinci Madde: Esnâ-i imtihânda kitâb ve risâle bulundurmamaları veyâ yekdiğeriyle mükâleme ve teâtî etmemeleri ve aksi takdirde imtihân mahallinden çıkarılıp, o sene imtihânından mahrûm edilecekleri ve nezdlerinde kitâb veyâ risâle var ise idâreye teslîm etmeleri lüzûmu talabeye tefhîm edilecek ve tefhîm-i vâkıa reğmen hilâf-ı harekette bulunanlar o sene imtihâna kabûl edilmemek üzere imtihân mahallinden ihrâc edilecektir.

---

²⁰⁴ *İlmiye Salnamesi*, 683.

Altıncı Madde: Takyîdât ve tarassudât-ı lâzime icrâsı ile berâber ders kaçırdıkları hey'et-i imtihâniyyece esnâ-i tedkîkde tahakkuk edenlerin muvâfık cevâb vermiş olsalar bile imtihânları ke en lem yekün addedilecektir.

Yedinci Madde: Esile talebeye yazdırıldıktan nihâyet sekiz saât zarfında varaka-i imtihâniyyenin hey'et-i idâreye teslim olunması lâzımdır. Müddet-i mezkûrun mürûrundan sonra evrâk kabûl edilmeyecektir.

Sekizinci Madde: Esnâ-i imtihânda hâricden ekmek ve sâire alınmak memnû'dur.

Dokuzuncu Madde: Ders tebyîz olunduktan sonra imza kağıdının arkası yazısız olan mahalline vaz' olunacaktır.

Onuncu Madde: Müsvedde kağıdının da asıl ders kağıdıyla i'tâsı mecburidir. İmtinâ edenlerin varaka-i imtihâniyyesi kabûl edilmeyecektir.

On birinci Madde: Nizamnâmenin sekizinci maddesi mûcibince nısf numara üss-i mîzân itibar edilmiştir. Binâen aleyh ulûm-i arabiyyeden mecmûunun nısfından ve ibâre harekesinde beş ve beşden dûn numara alanlar o sene imtihândan mahrûm edilecektir.

İkinci Fasıl: Tadrîsât Hakkında

On ikinci Madde: Medresetü'l-Kudât'ta okunacak derslerin aded ve saât-i tadrîsi merbût cedvelde muharrer olduğu vecihledir. İcâb-ı hâle göre makâm-ı meşîhâtca mezkûr dersler tay ve tebdîl ve ilâve ve sââti tezyîd ve tenkîs olunabilecektir.

On üçüncü Madde: Dürer, Kitabu'n-Nikâh'tan bi'l-i'tibâr tadrîs ve her sene rub' mikdârı ikmâl olunacak ve ikmâline imkân görülemediği takdîrde mesâil-i nâdireye müteallik mebâhis tay edilecektir. Muallim tadrîs eylediği mesaili murâfaa şeklinde tasvîr ve usûl-i fasl ve hasmı ta'rîf ve Mecelle'ye muvâfık olup olmayan mesâili ve hilâfiyyâtı ve müftâ bih akvâli beyân edecektir.

On Dördüncü Madde: Mecelle birinci maddeden bed' ile tadrîs edilecek ve Dürer'de olduğu gibi muallimîn mevâd ve mesâili mürâfaa şeklinde tasvîr ve usûl-i fasl ve hasmı ta'rîf ve ihtilâf-ı mezâhibi ve sebep-i tercîhi beyân edecektir.

On beşinci Madde: Dürer ve Mecelle muallimleri talebenin medreseden ruûs ahzine kadar sınıfları ta'kib ve Dürer'i ve Mecelle'yi ikmâl edeceklerdir.

On altıncı Madde: Ferâiz muallimi bilcümle mezâhibi beyân ve amaliyyâtı, sûret-i mesâil ile izâh ve vasâyâyâya ait meseleleri ta'lîm ve müftâ bih akvâli beyân edecek

ve ahvâli erbaîne mübâşeretten bi'l- itibâr her hafta talebeye yazdıracağı meselelerin hatâsını bi't-tashîh ashâbına îade edecektir.

On Yedinci Madde: Sakk-ı şer'î muallimi usûl ve kavâid ve ıstılâhât-ı sakki ta'rîf ve tadrîs eylediği sınıfın Dürer dersini bi't-ta'kîb ta'lîm edecek ve on beş günde bir defa bir meseleyi muhâkeme şeklinde yani talebeden müddeî ve müddeâ aleyh ve kâtib ve kadı ta'yîn ederek temsîl ettirip usûl-i meriyyesi dairesinde zapt-ı da'vâ sûretinde kaleme alacaktır. Ve her sınıfa lâ akal ayda bir defa bir mesele-i şerriye tasvîr ve usûlü bi't-tashîh on gün zarfında îade edecektir.

On Sekizinci Madde: Defter-i kassâmın usûl-i tadrîsi sakk-ı şer'î gibi olacaktır.

On Dokuzuncu Madde: Hukûk-i düvel muallimi imtiyâzât-ı ecnebbiyenin sûret-i zuhûrunu ve bunlardan neş'et eden zararların derecesini talebeye tefhîm edecek ve hukûk-i husûsiyye-i düvel mesâilini mezc etmek sûretiyle tadrîs eyleyecektir.

Yirminci Madde: Tanzîm-i i'lâmâtı hukûkiyye ve cezâiyye muallimleri usûl ve kavâid-i sakk-i nizâmiyyeyi beyân ve mesâil-i kânûniyyeyi muhâkeme şeklinde temsîl ve derecât-ı mehâkim i'tibâriyle bidâyeten ve istînâfen ve temyîzen tanzîm olunacak i'lâmât ve vesâik-i kânûniyyenin sûret-i tanzîmini ta'lîm eyleyeceklerdir. Ve lâ akal ayda bir kere talebeye bir mesele-i kânûniyye tasvîr ederek tanzîm edecekleri müsveddâtı ba'de't-tashîh on beşgün zarfında îade edeceklerdir.

Yirmi Birinci madde: Kitâbet-i resmiyye muallimi elkâb ve teşrîfât-ı resmiyyeyi ve mebâdi-i kitâbeti ta'rîf ve bi't-tedrîc muâmelât-ı resmiyye merâtibine âid usûl-i tahrîri ta'lîm edecek ve lâ akal ayda bir defa talebeye gösterilecek mevzû' üzerine yazılan müsveddeleri mümkün olduğu kadar vâzihen hatâları beyân edilmek sûretiyle bi't-tashîh bir hafta zarfında ashâbına îade edecektir.

Yirmi İkinci Madde: Hatt-ı ta'lîk muallimi evvelâ celî ve ikinci derecede hurde olarak ta'lîm edecek ve talebenin yazmış oldukları meşkleri usûl-i hat dâiresinde tashîh ve tefhîm ve yazacakları onar satırlık karalamaları ibtâl edecektir.

Yirmi Üçüncü Madde: Esnâ-i tadrîsde talebeden biri fennin iktizâsınca teklîf edilen vazifeyi kabulden imtina' edecek olursa muallim nizamnâmenin beşinci maddesi mucibince evvelen nasihat ve müstehak-ı tekdîr olanlar haklarında müdürriyete mürâaat edecek ve müdürriyet cânibinden medrese nizamnâmesinin on birinci maddesi ahkâmı tatbîk edilecektir.

Yirmi Dördüncü Madde: Medresetü'l-Kudât'ta ders müddeti bir saattir. Günde üç veya dört saat tadrîs olunur. Vakt-i muayyeninden çeyrek saatten fazla te'hîrle dershâneye giren muallimîn ve talebeye o dersde bulunmamış nazarıyla muamele olunur.

Hatime: Sınıf İmtihanları Hakkındadır

Yirmi Beşinci Madde: Sınıf İmtihanlarında beşer gün fasıla verilecektir.

Yirmi Altıncı Madde: Dürer, Mecelle, Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye ve Sulh, Usûl-i Muhâkemât-ı Hukûkiyye, Kânûn-i Arâzî, Hukûk-i Düvel, Medhal-i İlm-i Hukûk-i Kânûn-i İcrâ, Kânûn-i Cezâ, İktisâd, Ticâret-i Beriyye ve Bahriyye, Ahkâmu'l-Evkâf, Tatbikât-ı Şeriyye ve Hukûkiyye ile Hukûk-ı İdâre imtihânları şifâhî, diğerlerinin tahrîrî olarak imtihanları birinci fasıl ahkâmına tâbi' olacaktır.

Yirmi Yedinci Madde: Esnâ-i imtihânda veyâ numaraların tefhîminde veyâ ikmâle kalmış olanların hîn-i teblîğinde gerek hey'et-i muallimîn ve mümeyyizlere karşı hâric-i nizâm ve hilâf-ı edeb hâle cür'et edenler hareketinin derecesine göre tevbîh veya sınıfta ibkâ veya makâm-ı meşîhâtden bi'l-istîzân kaydı terkîn edilecektir.

شیخ الاسلام اسبق مشرب افندی حیدری محمد عارف افندی
مرحومک زمان مشیختده و ۱۲۷۰ تاریخده معلخانہ نواب نامیلہ
تائیس اولنان مدرسہ القضاة

مدرسہ القضاة نظامنامہ سی

برنجی فصل

امور اداره

ماده : ۱ مقام مشیخت اسلامیہ بہ مربوط و حکام شرعہ منشأ و طلبہ مسلمہ بہ
مخصوص اولان مدرسہ القضاة با ارادہ سنیہ حضرت پادشاهی منصوب بر مدیر ایله
اداره اولنور .

مدیرک معیتندہ بر معاون و برکاتب و لزومی قدر مبصر و اوطلہجی بولنور .

ماده : ۲ مدیرک وظائفی مدرسہ نیک انضباط و انتظام داخلینہ و طلبہ نیک حسن
حال و اطوارینہ دقت و درسلرینہ نظارت ایتک و اوچنجی فصلده بیان اولنہجی وجهله
مدرسہ بہ آکنہجق طلبہ نیک اولبابده تنظیم قلنہجق تعلیمات دائرہ سندہ امتحان معاملاتتی
ایفا و اکمال ایتکدر .

ماده : ۳ طلبہ نیک اوقات معینہ ده مدرسہ ده موجود اولسنی تأمین ایچون
هرآیه مخصوص اولنق اوزره یومیہ دوام جدولاری تنظیم و مبصر لر واسطہ سیله یوقلمہ
ایدیلهرک طلبہ نیک موجود و ناموجود لری اشارت اولندقدن صکره اون برنجی ماده بہ
توفیق معاملہ ایدیلیر .

ماده موقته

حکام شرع قانون جدیدینک اون بدینجی ماده سنی تعقیب ایدن فقره موقته موجبجه صنوف خمسہ مستخدمیندن اولوب هنوز امتحانلری اجرا قلنمش اولیان نواب مدرسه یه دوام ایچون دخول امتحانندن معفودرلر. بونلر مدرسه ده اوقونان درس لک عمومندن بر دفعه یه مخصوص اولق اوزره مأذونیت امتحانی ائناسنده طلبه ایله برابر امتحانه کیره بیلورلر. اثبات اهلیت ایله کلری تقدیرده درجه امتحانلرینه کوره مدرسه مذکورہ مأذونلری حکمنده طوتیاورلر .

ماده : ۹ مدرسه هر سنه شوال شریفک اون بشنده کساد ایدیلرک درس لره مباشرت و جمادی الاخره غره سنده درس لر تعطیل ایدیلرک دخول و صنف و مأذونیت امتحانلرینه بدأ اولنه جق و نهایت شعبان اون بشنده جمله سی اکمال ایدیلرک قدر .

ماده : ۱۰ دخول امتحانک زمان اجراسی غرتہ لرله اعلان ایدیلرک و درس و کینک ریاستنده هیئت تعلیمیه دن انتخاب اولنه جق ذوات طرفندن اولبایده تنظیم قلنه جق تعلیمات دائره سنده صرف ونحو و وضع و منطق و بلاغت و اصول فقه و عقائد و کلام فنلرله حسن خط و کتابت و تاریخ اسلام و عثمانی و جغرافیای عثمانی و حساب درس لردن تحریری اوله رق اجرا قلنه جقدر .

ماده : ۱۱ مدت تدریسیه ده طلبه دن بری برآی ظرفنده معذرت مشروعه یه مستند اولفسزین درسده اوچ دفعه بولنماز ایسه برنجی آیده مدیر طرفندن تنبیه ، ایکنجی آیده توبیخ ، اوچنجی آیده اوسنه امتحانه قبول ایدلیوب بولندینی صنفده ابقا اولنه جقدر مدرسه داخلنده آدابہ و نظامنامه مندرجاته مقایر و خارجده محل وقار و حیثیت حالاته جرأت ایدن طلبه به کذا برنجی دفعه سنده مدیر طرفندن اخطارات و نصایح مقتضیه اجرا و تکرری حالنده توبیخ و اوچنجی دفعه تکرر ایدرسه مدیر طرفندن اعطا اولنه جق تقریر اوزرینه با اشارت مشیختپناهی قیدی ترقین اولنه جقدر .

در دنجی فصل

درس لک انواعی و امتحانلرک صورت اجراسی

ماده : ۱۲ مدرسة التفضالک مدت تدریسیه سی درت سنه دن عبارت اولوب اوقونه جق دروس شرعیه و قانونیه تعلیمات مخصوصه سنه تابع اوله جقدر .

ماده : ۱۳ سنه تدریسیه نهایتنده هر صنفك طلبه سی بولندقلری صنفلرده اوقودقلری دروسدن امتحان ایدیله جکدر .

ماده : ۱۴ امتحانلر علنی اوله رق هر درسك معلمی و مدیر طرفندن انتخاب اولنه جق ارباب اختصاصدن ایکی میز طرفندن تعلیمات مخصوصه سننده محرر اولدینی وجهله شفاهاً و تحریراً اجرا اولنور .

ماده : ۱۵ امتحانلرده هر درس ایچون بشر سؤال ترتیب و فوراً طلبه یه ایراد ایدیله جکدر . هر درسك تمام نومروسی اوندر .

ماده : ۱۶ امتحان ویرمکله مکلف اولدینی درسلردن آلدینی نومرولرک و سطیسی آلتی نومرویه بالغ اولیان و یا وسطیسی آلتی نومرویه بالغ اولوبده بردن زیاده درسدن اشاغی نومر و آلان طالب ترفیع صنف ایدمه من .

ماده : ۱۷ امتحانلرده کتابه و دفتره باقی و یا اوزرنده درسه متعلق اوراق بولندرمق و یا یکدیگرندن استنساخ ایتمک و یا بربریله مذاکره و مکالمه ایلمک ممنوعدر . بویکی حرکتده بولنانلر درحال امتحان مخلندن اخراج ایدیله جکدر کی ایام معینه سننده بلاعذر و ضروره امتحانه کیرمیانلر دخی صنفلرنده ایقا اولنه جقلردر .

ماده : ۱۸ مجموع دروس اعتباریله بربری اوزرینه آلتیش نومرو احراز ایدوبده یا لکز بر درسدن درتدن آشاغی نومرو آلانلر ایله معذرت مشروعه شخصیه سنه وید اختیارنده اولیان اسباب مجبره ضروریه به مبنی امتحانه کیرمیانلر اکیال امتحانه کیره بیلورلر .

ماده : ۱۹ اکیال امتحانی سنه آتی تدریسیه نك ایلمک آینه و برلده یه منحصر اولق و معذرت شخصیه و اسباب مجبره قبول ایدلامک اوزره مدیر طرفندن تعیین و اعلان اولنه جق ایامده اجرا اولنور . اشبو ایام معینه ده اکیال امتحانه کیرمیانلر صنفلرنده ایقا اولنورلر .

ماده : ۲۰ صوك صنف طلبه سی صوك سنه ده اوقودقلری درسلردن امتحان اولندقدن صکره اشبو درسلرده قزاندقلری نومرولر ایله دردیجی سنه ده اوقونجیوب برنجی و ایکنجی و اوچنجی سنه لرده اوقونمش اولان درسلك صوك امتحاننده قزائمش اولدقلری نومرولر ایله براشدیریلهرک دور و مجله و فرائض و صك شرعی درسلردن طقوزر و دیگر درسلردن اوست اوسته طقوزر نومرو احراز ایدنلره علی الاعلی و درر و مجله و فرائض و صك شرعی درسلردن سکرز و دیگر درسلردن اوست اوسته

سكزر نومرو احراز ايدنلره اعلا ودرر ومجله وفرائض و صك شرعى درس لرندن آلتيشر وديكر درس لرندن اوست اوسته التيشر نومرو احراز ايدنلره قريب اعلى درجه ده مآذونيت رؤسى اعطا اولنور . مآذونيت امتحانه كيرن طلبه دن درر ومجله وفرائض و صك شرعى درس لرنيك يالكز برندن آلتيدن آشاغى و ياخود ديكر درس لرك يالكز برندن درتدن آشاغى نومرو آانلر اكال امتحانه كيره بيليرلر .

ماده : ٢١ مدرسة القضاة اوست اوسته ايكي سنه دوام ايتيان وياخود بر صنفده بربرى اوسته ايكي سنه قالان ويا برنجي دفعه مآذونيت امتحاننده واكالنده موفق اوله ماملرندن طولايي سنه آتبه مآذونيت امتحان واكالنه كيروب ينه موفق اوله ميان طلبه نك قيدلري ترقيين اولنور .

ماده : ٢٢ مآذونيت رؤسنه مستحق اولانلرك درجه لرني ميين تنظيم اولنه جق رؤسار مدير وهيئت تعليميه طرفنندن تختم و انجمن انتخاب مأمورين علميه جه قيد و تصديق و طرف شيخ الاسلاميدن با لقبول تحليفلري اجرا قلندقدن صكره صاحب لرته اعطا اولنور .

ماده : ٢٣ اشبو نظامنامه نشرى تاريخنندن معتبر اولوب اجراي احكامي مقام مشيخت عليا به مفوضدر .

اشبولايمه نظاميه نك موقع مرعيته وضعنى و نظامات دولته علاوه سنى اراده ايدر م
 ل ٥ صفر ١٣٣٢ ل ٢١ كانون اول ١٣٢٩

محمد رشاد

شوراي دولت رئيسى	حريه ناظرى	شيخ الاسلام	صدراعظم وخارجيه ناظرى
خليل	احمد عزت	اسعد	محمد سعيد
بحريه ناظرى	داخليه ناظرى وماليه ناظرى وكيلى		عدليه ناظرى
محمد	طلعت		ابراهيم
معارف ناظرى	تجارت وزاعت ناظرى		نافعه ناظرى وكيلى
احمد شكرى			احمد جمال
پوسته وتلغراف وتلفون ناظرى	اوقاف هايون ناظرى		
اوسقان	خيرى		

*
**

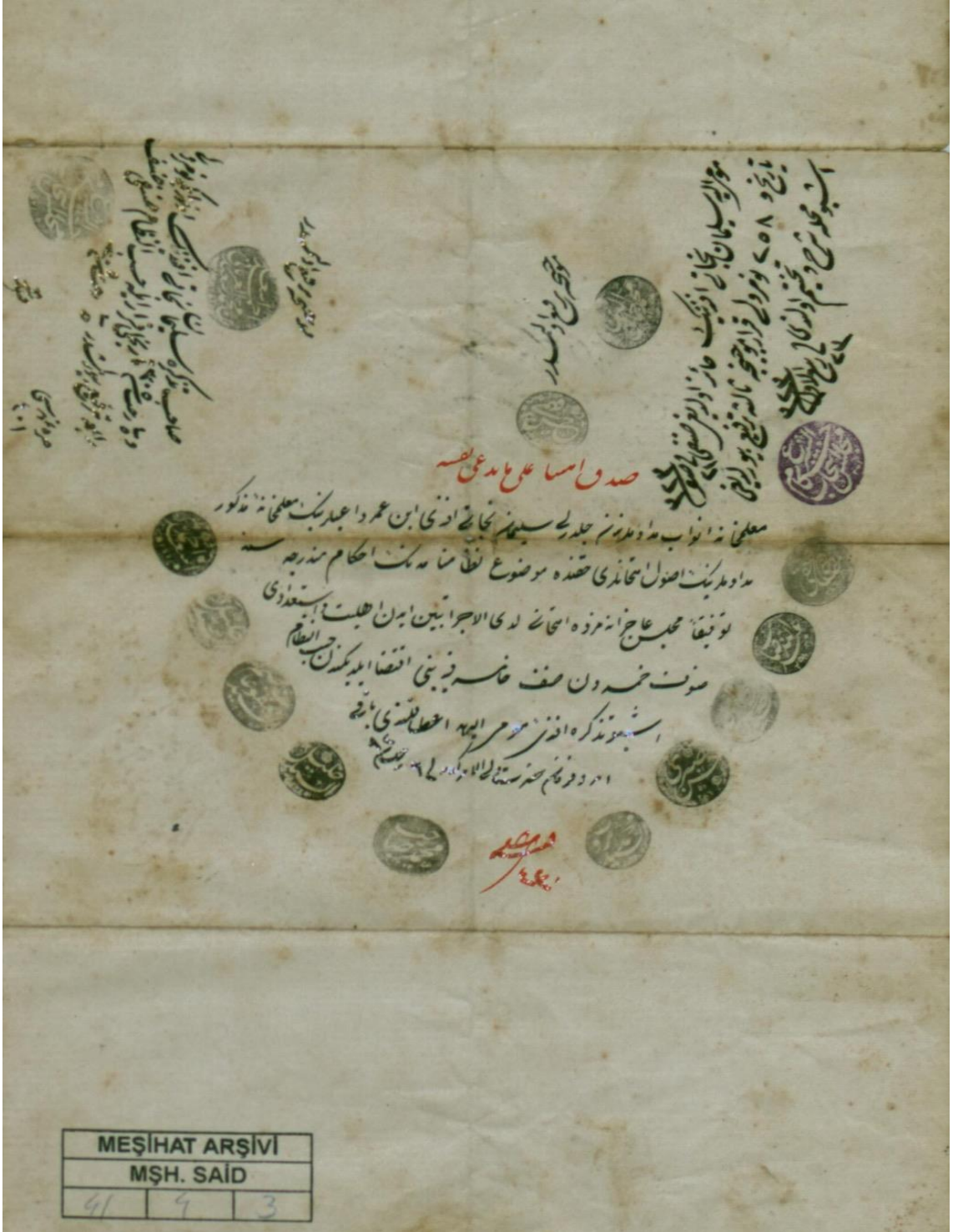

Ek. 8 1913'te İnşa Edilen Medresetü'l-Kudât Binası, (Mart 1970).

Yıldırım Yavuz, *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, 239.

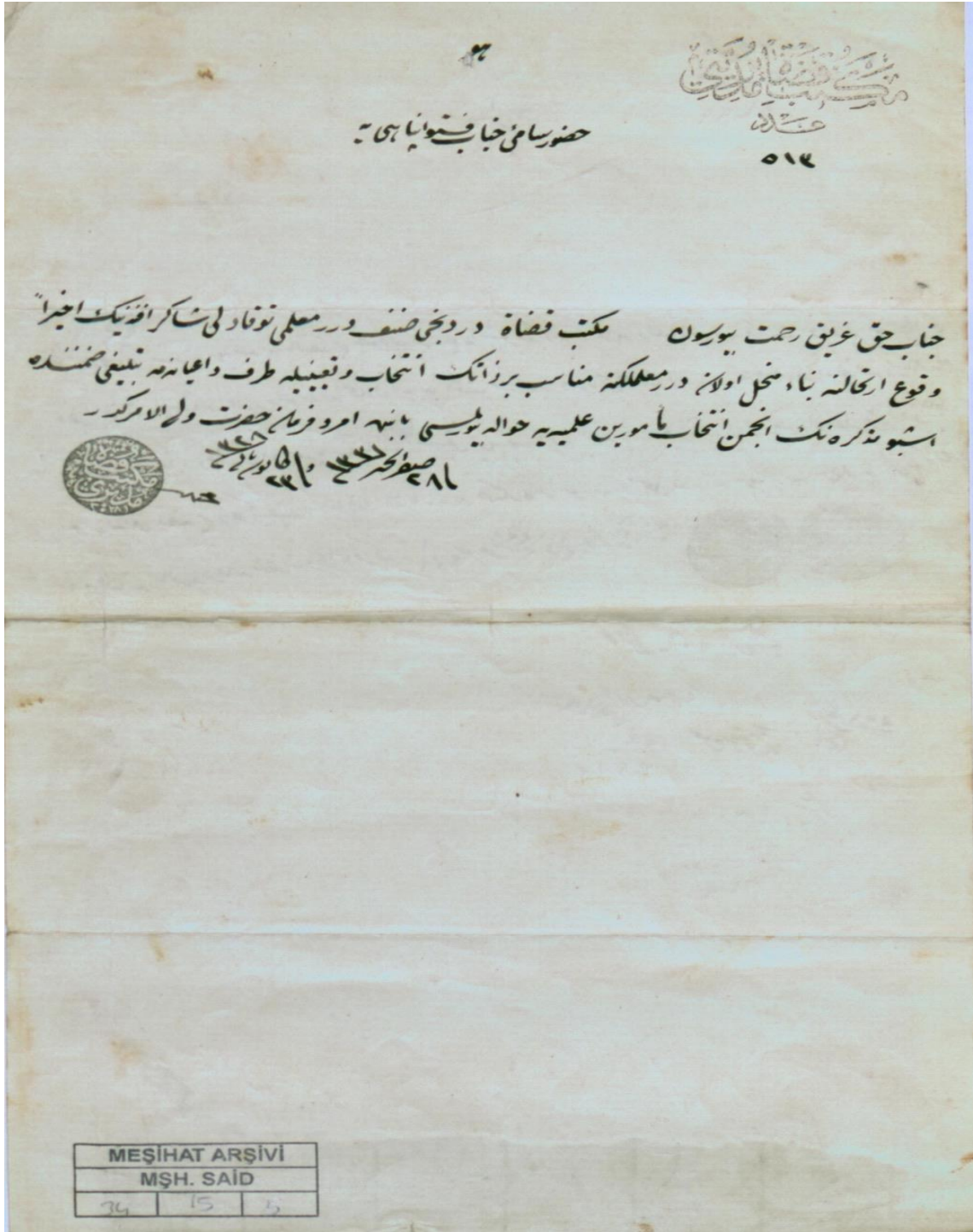
Ek 9. Medresetü'l-Kudât Binasının Günümüzdeki Hali. Bina İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Nadir Eserler Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. Mehmet İpşirli, "Medresetü'l-Kudât", *DİA*, 28:343-344.

hEk 10. Çıldırılı Süleyman Necati Efendi'nin Muallimhane-i Nüvvâb Mezuniyet Belgesi (7 Ağustos 1875) Necati Efendi terfi ettikçe diplomasının iki yanına şerhler konulmuştur.

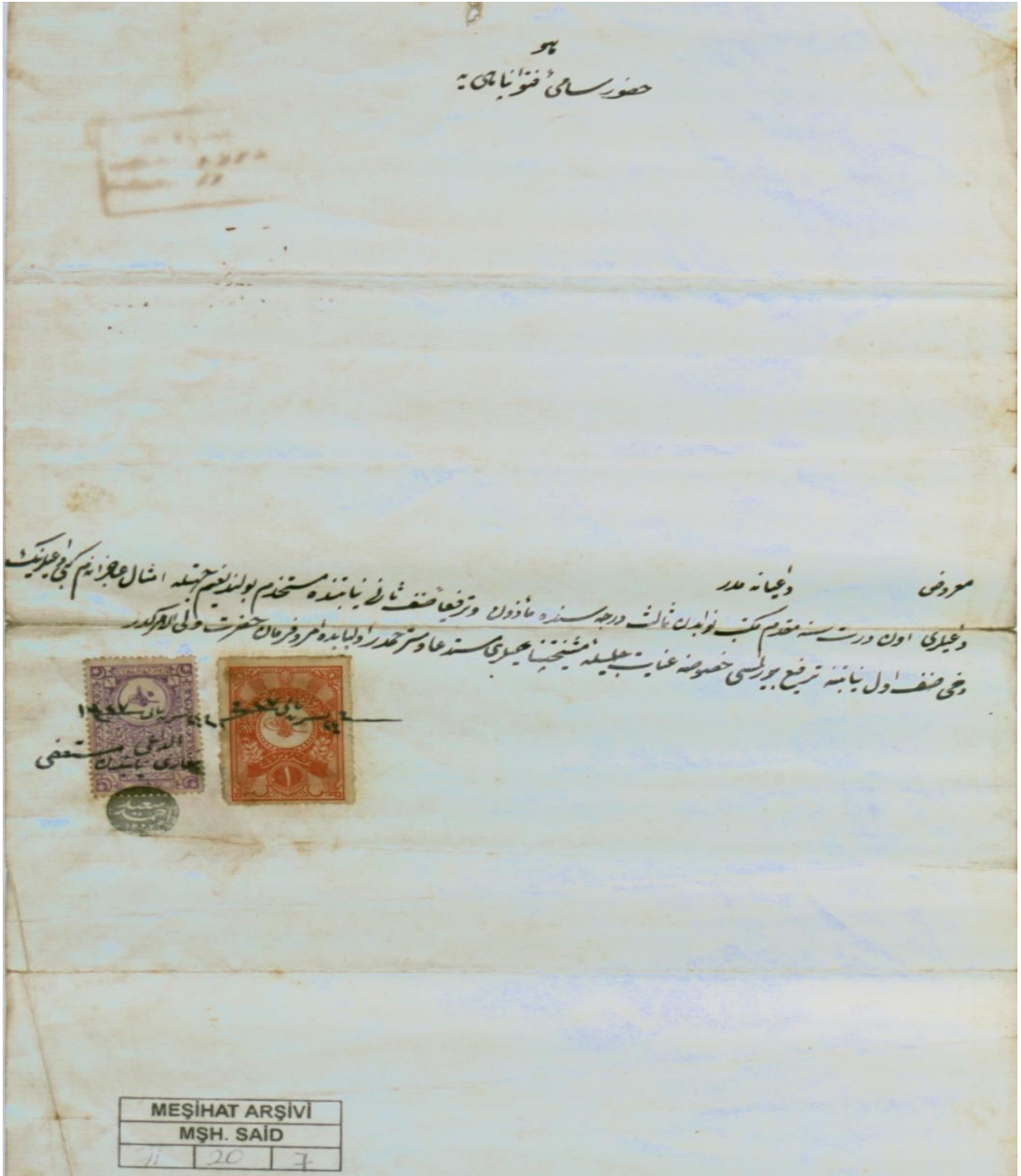

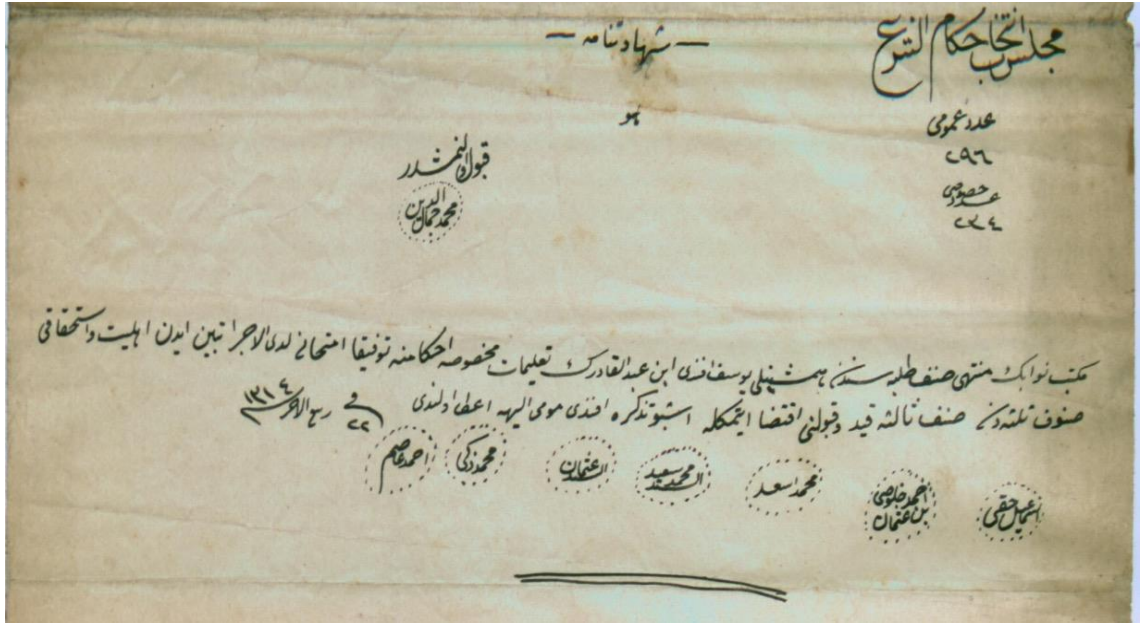

Ek 13. Mekteb-i Kudât Müdürlüğü'nden Şeyhülislamhğa Gönderilen Dilekçe

Dördüncü sınıf Dürer mualliminin vefat etmesi nedeniyle boş kalan kadroya yeni muallim atanması isteniyor. İMMA, MŞH. SAİD, 34, 15-5.

Ek.14. On Dört Sene Önce Mekteb-i Nüvvâb'dan Mezun Olan Ahmed Said Efendi'nin Terfi Talebi. İMMA, MŞH.SAİD.71, 20-7.

**Ek 15. Fatih Dersiamlarından ve Medresetü'l-Kudât Dürer Muallimlerinden
Hemşinli Yusuf Efendi'nin Mekteb-i Nüvvâb Şahadetnamesi**

(23 Rebiulahir 1324/ 1 Ekim 1896). İMMA, MŞH.SAİD, 178, 25-4.

Ek 16. Medresetü'l-Kudât'ta Okutulan Ders Listesi. İlmiye Salnamesi, 687.

Medresetü'l-Kudât'ta Okutulan Derslerin Listesi				
(Haftalık Ders Saatleri)				
Dersler	1. Sınıf / Saat	2.Sınıf / Saat	3. Sınıf / Saat	4. Sınıf / Saat
Dürer	5	5	5	5
Mecelle	3	3	3	3
Feraiz	2	1	-	-
Tatbîkat-1 Şeriyye	-	-	-	1
Sakk-i Şer'î	1	1	1	2
Defter-i Kassâm	-	-	1	-
Ahkâm ve Nizâmât-1 Evkâf	-	-	-	2
Arâzi Kanunu	-	1	1	-
Ticâret-i Berriyye	-	-	2	-
Ticâret-i Bahriyye	-	-	-	1
İcrâ Kanunu	-	-	-	1
Cezâ Kanunu	2	-	-	-
Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiyye	-	2	1	-
Tatbîkât-1 Hukukiyye ve Cezâiyye ve Ticâriyye	-	-	-	1
Tanzîm-i İ'lâmât-1 Hukukiyye	-	-	1	-
Usûl-i Muhâkemât-1 Cezâiyye ve Sulh	-	1	1	-
Tanzîm-i İ'lâmât-1 Cezâiyye	-	-	1	-
Medhal-i İlm-i Hukuk	1	-	-	-
Hukuk-1 Düvel	1	1	1	-
Hukuk-1 İdâre	-	-	-	2
İktisad	1	1	-	-
Kitabet-i Resmîyye	1	1	-	-
Hüsn-i Hatt-1 Ta'lik	1	1	-	-
	18	18	18	18